

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTO

GINTARĖS URBIKAITĖS
CIVILINĖS TEISĖS STUDIJOS

PAREIGA IŠLAIKYTI VAIKĄ IR JĄ ĮGYVENDINANTYS SUBJEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Dr. Lekt. Inga Kudinavičiūtė - Michailovienė

Vilnius, 2015

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKO, IŠLAIKYMO PAREIGOS IR SUBJEKTŲ TEIKIANČIŲ IŠLAIKYMĄ SAMPRATŲ ANALIZĖ	7
1.1 Vaiko samprata.....	7
1.2. Pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką sąvokos analizė.....	9
1.3. Išlaikymą teikiančio subjekto samprata.....	11
2. TĖVŲ KAIP ORDINARINIO SUBJEKTO PAREIGA IŠLAIKYTI SAVO VAIKUS	16
2.1. Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus	16
2.2. Pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus atsiradimo pagrindas, momentas ir pabaiga.....	18
2.3. Išlaikymo priteisimo analizė.....	22
2.3.1. Nepilnamečių vaikų išlaikymo dydžio nustatymo ypatumai.....	26
2.3.2. Nepilnamečių vaikų išlaikymo formos nustatymo ypatumai	37
2.3.3. Nepilnamečių vaikų išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo tvarka	40
2.4. Pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką nevykdymo teisinės pasekmės	43
2.4.1. Teisė pradėti vykdymo procesą dėl pareigos išlaikyti vaiką nevykdymo	44
2.4.2. Baudžiamoji atsakomybė kaip alternatyva civiliniam procesui vengiant išlaikyti nepilnametį vaiką.....	50
3. KITŲ SUBJEKTŲ TEIKIANČIŲ IŠLAIKYMĄ VAIKUI ANALIZĖ.....	54
3.1. Artimieji giminaičiai, kaip nepilnamečio vaiko išlaikymą teikiantys subjektai.....	54
3.2. Valstybės vaidmuo nepilnamečių vaikų išlaikymo atvejais.....	59
IŠVADOS.....	66
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	68
ANOTACIJA.....	76
ANOTATION.....	77
SANTRAUKA	78
SUMMARY	79
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	80

IVADAS

Temos problematika ir aktualumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*toliau – Konstitucijoje*) 38 str. 2 d. įtvirtinta valstybės pareiga saugoti ir globoti vaikystę¹, o 38 str. 6 d. nurodyta tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnamestystės juos išlaikyti², Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (*toliau – LR CK*) 3.236 str. 1 d. įtvirtinta pilnamečio brolio (*sesers*) pareiga išlaikyti nepilnametį brolių (*seserį*)³, o 3.237 str. 2 d. numatyta senelių pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikaičius⁴, 3.204 str. 1 d. aptarta valstybės pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus⁵, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 str. 1 d. įtvirtinta vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams ir socialiniams vystymuisi⁶. Siekiant realizuoti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje bei kituose įstatymuose įtvirtintas vaiko teises, pirmiausia būtina užtikrinti pareigos materialiai išlaikyti vaikus vykdymą bei nustatyti subjektus, kurie konkrečiu atveju įgyja pareigą užtikrinti materialinių vaiko interesų įgyvendinimą.

Niekam nekyla abejonių, jog pareigą išlaikyti savo nepilnamečius vaikus turi tėvai, tačiau ar tėvų teikiamo išlaikymo dydis ir kiekvieno iš tėvų dalyvavimo auklėjime intensyvumas turi įtakos tėvų pareigos teikti materialinį išlaikymą vaikui apimčiai, vienareikšmiškai atsakyti negalima. Tuo tarpu, kai tėvai neįstengia ar visiškai atsisako vykdyti savo pareigą išlaikyti vaikus arba vaikui tapus našlaičiu, – konstitucinės vaiko teisių garantijos, įpareigoja kitus subjektus užtikrinti materialinio išlaikymo gavimą. Kita vertus subjektų, turinčių pareigą teikti materialinį išlaikymą vaikui, ratas nėra tinkamai apibrėžtas įstatymuose. Todėl tokie subjektai, kaip artimieji giminaičiai (*broliai, seserys, seneliai*) ar valstybė reikalauja detalesnės analizės nustatant subjektų, turinčių teikti materialinį išlaikymą vaikui eiliškumą vienas kito atžvilgiu, teisinį atsiradimo momentą, išlaikymo pareigos turinį ir kt., svarbius klausimus. Būtent šios principinės nuostatos lemia ginčų dėl vaikų išlaikymo nagrinėjimo ypatumus. Iki šiol teisės moksle nepagrįstai buvo skiriama mažai dėmesio kitiems subjektams, turintiems pareigą išlaikyti vaikus. Nagrinėti subjektų ratą, kuriems atsiranda pareiga išlaikyti vaikus, skatina ir bylų, kilusių iš šeimos teisinių santykių nekintanti statistika Lietuvos teismuose: per 2013 metus pirmos instancijos teismuose iškelta 21 844 bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, iš kurių 8 435 bylos dėl išlaikymo vaikams priteisimo, 22 bylos dėl kitų šeimos narių tarpusavio išlaikymo; per

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

² *Ibid.*

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės Žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės Žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

2014 metus pirmos instancijos teismuose iškelta 20 818 bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, iš kurių 7 636 bylos dėl išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo ir 19 bylų dėl kitų šeimos narių tarpusavio išlaikymo.⁷

Tyrimo mokslinis naujumas ir ištirtumo lygis. Subjektų teikiančių išlaikymą nepilnamečiams vaikams ratas yra dar nenagrinėtas Lietuvos teisės mokslo doktrinoje. Moksliniai darbai apsiriboja išskirtinai tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus analize. Tačiau pasigendama gilesnės analizės, pasižyminčios kitų asmenų, galinčių teikti vaikui būtiną materialinį išlaikymą, pateikimo. Lietuvos lygmeniu kiti subjektai, galintys įgyti pareigas teikti vaikui materialinį išlaikymą nebuvo analizuojami, – apsiribojama tik šių subjektų pateikimu bei paviršutinišku pareigos atsiradimo aprašymu. Brolių (seserų) senelių bei valstybės analizė nebuvo atlikta, tad šio magistro baigiamojo darbo 3 skyriuje šis klausimas ir bus nagrinėjamas. Todėl neabejotinai teigtina, jog magistro baigiamojo darbo tema pasižymi naujumu.

Aptariant magistro baigiamojo darbo temos ištirtumą, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad vieno iš subjektų – tėvų – pareigą išlaikyti vaikus nacionaliniu lygiu nagrinėjo tokie teisės mokslo autoriai kaip G. Sagatys⁸, V. Mikelėnas⁹, I. Kudinavičiūtė – Michailovienė¹⁰, ir kt., kurie savo darbuose analizavo vaiko materialinio išlaikymo prielaidas, gilinosi į tokios pareigos turinį, analizavo vaiko išlaikymo prievolės nustatymo ir ginčijimo problematiką.

Subjektų, galinčių materialiai išlaikyti vaiką, ratą epizodiškai tyrė ir baudžiamosios teisės atstovai – K. Grinevičiūtė¹¹, L. Žalnierius ir T. Girdenis¹².

Užsienio lygmeniu vaiko išlaikymo bei jį teikiančių subjektų klausimus nagrinėjo D. Harry Krause, D. Linda, M. Garrison¹³. Paminėtinas MS. Price¹⁴, gilinęsis į specialiuosius poreikius turinčio vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimus. H. Short¹⁵, J. Black, J. Bridge, T. Bond¹⁶,

⁷Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (pirmosios instancijos teismuose), [interaktyvus], <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei/statistika/106> [žiūrėta 2015-03-30].

⁸ Sagatys G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

⁹ Mikelėnas V., *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009.

¹⁰ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *Child Maintenance: Several Topical Theoretical and Practical Aspects*, Jurisprudencija, 2012, p. 209-229.

¹¹ Grinevičiūtė K., *Vengimo išlaikyti vaiką baudžiamojo teisinio vertinimo problemos*. Jurisprudencija, 2014, p. 403-420.

¹² Žalnierius L., Girdenis T., *Vengimo išlaikyti vaiką probleminiai kvalifikavimo aspektai ir alternatyvūs normai instrumentai*, Jurisprudencija, 2013, p. 707-723.

¹³ Harry D. Krause, Linda D., Elrod, et al. *Family Law Cases, comments and questions*. St. Paul, 2003.

¹⁴ Price, MS., *Divorce Issues and the Special Needs Child*. [interaktyvus], American Journal of Family Law. 2011, p. 28-36, [žiūrėta 2015-03-30],

<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=72018729&site=ehost-live>>.

¹⁵ Harris – Short S., MILES J., *Family Law : Text, Cases, and Materials*. [interaktyvus], Oxford : Oxford University Press, 2011, p. 370, [žiūrėta 2015-03-30]

<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=678091&site=ehost-live>>.

¹⁶ Black J., Bridge J., Bond T., *A practical approach to Family law*, Oxford University press ISBN 0-19-926403-1, P. 309.

B. Rešetar¹⁷, J. Herring¹⁸ analizavo nereziduojančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku įtaką išlaikymo dydžiui. Vaiko išlaikymo teikimą šeimoje bei kitus galimus išlaikymo subjektus tyrinėjo E. Jill¹⁹ ir P. Beaumont, B. Hess, L. Walker, S. Spacken²⁰. Vyro, prieš kurį buvo panaudota seksualinė prievarta (ko pasekoje gimė vaikas), pareigą išlaikyti vaiką analizavo MJ. Higdon²¹. Magistro baigiamajam darbui didelės svarbos turėjo ir kiti užsienio šalių mokslininkai – J. Carbone²²; Ph. Arries²³; S. Altman²⁴; R.F. Gay., G.J. Palumbo²⁵.

Tyrimo tikslas – vadovaujantis nacionaline ir tarptautine moksline literatūra bei teismų praktika atskleisti pareigos išlaikyti vaikus ir ją įgyvendinančių subjektų teisinę charakteristiką.

Tyrimo uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti subjekto, įgyvendinančio pareigą išlaikyti vaiką, sampratą.
2. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką nustatyti tėvų, kaip ordinarinio subjekto, išlaikymo priteisimo problematiką.
3. Išnagrinėti nacionalinę ir tarptautinę teisės doktriną ir Lietuvos teismų praktikos pavyzdžius ir jų pagrindu nustatyti ar egzistuoja teisinis ryšys tarp tėvų teikiamo išlaikymo dydžio ir kiekvieno iš tėvų dalyvavimo auklėjime intensyvumo, kuris lemia tėvų pareigos teikti materialinį išlaikymą vaikui apimtį;
4. Atskleisti pareigos išlaikyti vaikus nevykdymo teisinės pasekmės civilinio ir baudžiamojo procesų kontekste.
5. Vadovaujantis teoriniais ir empiriniais mokslinio tyrimo metodais, nustatyti kitų subjektų (artimųjų giminaičių), turinčių pareigą teikti materialinį išlaikymą vaikui problematiką.
6. Atskleisti valstybės vaidmens vaikų išlaikymo santykiuose svarbą.

Tyrimo metodika. Siekiant užsibrėžto tikslo bei atsižvelgiant į darbo problematiką ir keliamus uždavinius, tyrimo metu buvo kompleksiskai naudojami teoriniai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai:

¹⁷ Rešetar B., *The Link Between Child Maintenance and Contact*. The future of Family Property in Europe (European Law Family Series vol. 29) Anwerp-Oxford-Portland, 2011. P. 279-295.

¹⁸ Baiham A., *Children and their Families: Contact, Rights and Welfare*, Hart Publishing, Oxford-Portland, Oregon, 2003., p. 107, and P. R. Amato, C.E. Meyers and R. E. Emery, *Changes in Non-Resident Father-Child Contact from 1976 to 2002*, Family Relations – Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, p. 43.

¹⁹ E. Jill „Sblings in Law“, 65 Vand., 897 (2012), [interaktyvus], p. 897-932, [žiūrėta 2015-04-09], <http://www.vanderbiltlawreview.org/content/articles/2012/04/Hasday_65_Vand_L_Rev_897.pdf>.

²⁰ Beaumont P., Hess B., Walker L., Spacken S. *The recovery of maintenance in EU and worldwide*.

²¹ Higdon MJ., *Fatherhood by conscription: nonconsensual insemination and the duty of child support*, [interaktyvus], Georgia Law Review. 2011, p. 420, [žiūrėta 2015-03-31],

<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=74083017&site=ehost-live>>

²² Carbone, J; Cahn N., *Marriage, Parentage, and Child support*, [interaktyvus], Family Law Quarterly., 2011, p. 219-240, [žiūrėta 2015-03-31],

<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=66156001&site=ehost-live>>.

²³ Aries Ph., *Centuries of Childhood A Social History of Family Life*, Vintage 1965, p. 6 – 8.

²⁴ Altman S., *A Theory of Child Support*, Internatinal Journal of Law, Policy and the Family, 2003, p. 173-210.

²⁵ Gay R.F., Palumbo G.J., *The Child Support Guideline Problem*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-03-31], <<http://adrr.com/law1/csp11.htm>>.

Istorinio metodo pagalba buvo analizuojama pareigos išlaikyti vaiką genezė ir raida.

Lingvistinis metodas padėjo autorei nustatyti pareigos išlaikyti vaiką ir ją įgyvendinančių subjektų turinį ir prasmę, vadovaujantis jų žodine išraiška.

Taip pat magistro darbe buvo naudojamas *loginis* ir *apibendrinimo* metodai, kuriais buvo siekiama apibendrinti išanalizuotą medžiagą ir jos pagrindu suformuluoti tinkamas išvadas.

Lyginamasis metodas buvo naudojamas analizuojant nacionalinę ir užsienio teisės doktriną vaiko išlaikymą teikiančių subjektų klausimais.

Empiriniai tyrimo metodai. Pagrindinis tyrimo metu taikytas empirinis tyrimo metodas – *dokumentų analizė*. Panaudojant šį metodą, buvo tiriami Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių bei tarptautinės teisės aktai. Taip pat tyrime buvo analizuojami atrinkti nacionalinių teismų sprendimai, geriausiai iliustruojantys moksliniame tyrime keliamų klausimų problematiką. Dauguma magistro baigiamajame darbe panaudotų bylų yra atrinktos tikslinės atrankos būdu, t.y. pagal nagrinėjamo klausimo pobūdį (pavyzdžiui tėvų pareiga išlaikyti vaikus, valstybės išlaikomi vaikai ir kitos bylos).

Mokslinės literatūros analizės metodo pagalba buvo identifikuojami jau atlikti moksliniai tyrimai Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Pasinaudojant atliktų tyrimų išvadomis buvo pasiekti geresni magistro baigiamojo darbo rezultatai, tokiu būdu buvo pagrįstas mokslinio darbo aktualumo ir naujumo kriterijus.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados ir pasiūlymai.

Pirmajame magistro baigiamojo darbo skyriuje, vadovaujantis tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, apibrėžiama vaiko, pareigos išlaikyti vaiką bei subjektų įgyvendinančių šią pareigą sampratos.

Antrajame magistro baigiamojo darbo skyriuje detalai nagrinėjama tėvų pareiga išlaikyti vaikus. Šiame skyriuje pateikiami probleminiai aspektai susiję su tėvų teikiamo išlaikymo dydžiu, forma, jos pakeitimu. Taip pat apibrėžiamas pareigos išlaikyti vaikus atsiradimo ir pabaigos momentai. Paminėtina ir tai, kad šiame skyriuje analizuojama pareigos išlaikyti vaikus nevykdymo teisinės pasekmės.

Trečiajame magistro baigiamojo darbo skyriuje nagrinėjami probleminiai ir diskusiniai klausimai, susiję su kitų subjektų – brolių (seserų), senelių įgyvendinančių pareigą teikti išlaikymą vaikui, taip pat aptariamas valstybės vaidmuo nepilnamečių vaikų išlaikymo atvejais.

Darbo pabaigoje pateikiamos dėstymo eigą atspindinčios išvados.

Ginamasis teiginys. Magistro baigiamajam darbui keliamas šis ginamasis teiginys – Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojantis subjektų, įgyvendinančių pareigą išlaikyti vaikus, ratas dažnai neužtikrina vaiko teisės gauti išlaikymą.

1. VAIKO, IŠLAIKYMO PAREIGOS IR SUBJEKTŲ TEIKIANČIŲ IŠLAIKYMŲ SAMPRATŲ ANALIZĖ

1.1 Vaiko samprata

Šiame baigiamajame magistro darbe viena svarbiausių sąvokų yra vaikas, tad svarbu ją išsiaiškinti. Pirmiausia, vertėtų aptarti, kaip ši sąvoka suprantama teisine prasme, bei kokie požymiai išskiria vaikus, kaip specialų subjektą, kuriam skiriamas ypatingas dėmesys. Sąvoka „vaikas“ Dabartiniame Lietuvių kalbos žodyne apibrėžiama gana plačiai – vaikas - tai (1) sūnus ar duktė savo tėvams, (2) berniukas ar mergaitė, (3) žmogus, turintis kurios nors aplinkos ar kurio amžiaus bruožų²⁶. Toks aiškinimas vaiką apibrėžia kaip individą, kuris su tėvais yra susijęs biologiniais, socialiniais ir teisiniais ryšiais, o jo atskyrimui nuo suaugusiojo esminis kriterijus išskiriamas – amžius.

Analizuojant vaiko sampratą, būtina turėti omenyje, jog pats terminas „vaikystė“ yra greičiau sociologinė kategorija nei natūralus fenomenas²⁷. Vienas dažniausiai cituojamų šios srities teoretikų Ph. Aries nurodo, jog „vaikystės“ samprata yra ganėtinai nauja. Jos užuomazgos atsirado XVI – XVII a. aukščiausiuose socialiniuose sluoksniuose, kur ji buvo vystoma iki pat XX a., kuomet sulaukė visuotinio pripažinimo²⁸. Prof. dr. N.Vuckovic – Suhovi nurodo, kad vaikystė yra tam tikras žmogaus gyvenimo laikotarpis, kurio metu dominuoja specifinės vaiko savybės. Vaikystės sąvoka yra kintanti priklausomai nuo visuomenės išsivystymo bei modernios valstybės sukūrimo. Vadinasi, pati vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis bei socialine struktūra. Pripažįstant, jog vaikystės samprata gali priklausyti nuo skirtingų laiko, vietos ir socialinių sąlygų, svarbu apibrėžti požymių grupes, pagal kurias galima atskirti vaiką nuo suaugusio asmens. Nors dėl minėtų požymių grupių mokslinėje literatūroje tebevyksta diskusijos²⁹, priimtinausia teorija, kuria vadovaujasi ir G. Sagatys savo daktaro disertacijoje, ir kuri apibrėžia vaikystę trimis kriterijais: amžius, vaikystės turinys ir pačios vaikystės amžiaus grupės³⁰.

Amžius yra pirmasis kriterijus, apibrėžiantis vaikystę. Jis nustato konkretų laiko tarpą – nuo kurio momento prasideda vaikystė ir kada ji baigiasi. Šį klausimą reguliuoja kiekviena valstybė įstatymais nustatydamą žemutinę ir aukštutinę vaiko teisių ribas. Žemutinė vaiko teisių riba

²⁶ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-03-31], < <http://dz.lki.lt/search/>>.

²⁷ Sagatys G., *supra* note 8, p. 14.

²⁸ Aries Ph., *supra* note 23, p. 6 – 8.

²⁹ Kabašinskaitė D., *Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika*, Filosofija, sociologija, 2002, p.43-44.

³⁰ Sagatys G., *supra* note 8, p. 14.

nurodo, koks žmogaus vystymosi momentas yra laikomas gyvybės pradžia. Gyvybės pradžią įvairių teorijų šalininkai apibrėžia skirtingai: nuo gimdymo pradžios³¹, kūdikio kūnelio atsiskyrimo nuo motinos kūno, nuo pirmo savarankiško oro įkvėpimo³² ir pan. Kaip matyti, teoriniame lygmenyje visuotinio sutarimo dėl to, ką laikyti gyvybės pradžia, o kartu ir žemutine vaiko teisių riba, nėra³³. Lietuvos teisinėje sistemoje vadovaujamosi „kvėpavimo pradžios“ teorija³⁴. Analizuojant aukštutinę vaiko amžiaus ribą pastebėtina, jog ji taip pat nėra griežtai apibrėžta. Tarptautiniu lygiu vaiko sąvoka ir amžiaus kriterijai pirmą kartą buvo paminėti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. priimtoje Vaiko teisių konvencijoje, kurios 1 str. nurodė, jog „šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 – os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“³⁵. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (toliau – VTAPI) 2 str. taip pat numatyta, jog vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip³⁶. Nesant vienodo aukštutinės ir žemutinės ribų nustatymo reglamentavimo, kiekviena valstybė šias ribas nusimato įstatymuose.

Antrasis kriterijus – vaikystės turinys. Prof. N. Vuckovic – Sahovic nurodo, jog vaikystės turinį apibrėžia požymiai, kuriais vaikas skiriasi nuo suaugusio asmens. Vienu iš pagrindinių požymių, atskiriančiu vaiką nuo suaugusiojo, yra asmens branda.³⁷ Teigiama, jog „socialinė branda – tai ne tik fizinio ar psichinio asmenybės išsivystymo pakopa (kurią skirtingi žmonės pasiekia skirtingo amžiaus). Socialinės brandos elementais laikomi ir asmenybės socialiniai vaidmenys, pavyzdžiui, žmogaus, savarankiškai uždirbančio gyvenimui (o ne išlaikomo) vaidmuo [...]“³⁸. Darbo autorės nuomone, jog pareiga išlaikyti nepilnametį vaiką iš esmės ir kyla todėl, kad vaikas nėra pakankamai subrendęs ir nesugeba savimi pats materialiai pasirūpinti.

Trečiasis kriterijus, apibrėžiantis vaikystę, yra siejamas su amžiaus grupėmis pačioje vaikystėje. Senovės Romoje vaikystė buvo dalijama į tris stadijas: (1) *infantia (infantes)* – vaikai iki septynerių metų buvo laikomi visiškai neveiksniais, (2) *tutela inpubertis (impuberes)* – mergaitės nuo septynerių iki dvylikos metų ir berniukai nuo septynerių iki keturiolikos metų buvo laikomi nepilnamečiais, turinčiais ribotą veiksnumą; (3) *cura minoris* – mergaitės nuo dvylikos metų, o berniukai nuo keturiolikos metų iki dvidešimt penkerių laikomi pilnamečiais ir veiksniais, tačiau jiems buvo taikomos lengvatos jų sudarytų aiškiai nenaudingų sandorių

³¹ Nocius, J., *Nusikaltimai žmogui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 9.

³² Jovaišas K., *Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui*, Teisės problemos, 1997.

³³ *Ibid.*

³⁴ Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.3 straipsnio 1 dalį „fizinio asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas“.

³⁵ Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencija, *Valstybės Žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

³⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

³⁷ Vuckovic – Suhovic N., *The rights of the Child and International Law*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-03-31], <http://yu.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF>.

³⁸ Sagatys G., *supra* note 8, p. 30.

pripažinimo negaliojančiais atveju.³⁹ Šis vaikystės skirstymas yra išlikęs iki šių dienų ir atsispindi nacionalinės teisės šakose. Pavyzdžiui, CK nepilnamečiais laikomi asmenys iki 18 metų yra skirstomi į dvi grupes: nepilnamečius iki 14 metų ir nepilnamečius nuo 14 iki 18 metų⁴⁰. Tačiau yra išimčių, kai nepilnamečiai, sulaukę 16 metų gali būti pripažįstami veiksniais⁴¹. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse asmenys nuo 14 iki 18 metų vadinami nepilnamečiais⁴².

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog vaiko samprata, atsižvelgiant į psichologinius, socialinius, biologinius ir teisinius skirtumus, yra glaudžiai susijusi su bendrąja žmogaus samprata. Todėl ir vaikystę reikėtų suprasti kaip tam tikrą žmogaus vystymosi stadiją⁴³. Magistro darbe, tiriant įvairių subjektų pareigą išlaikyti vaikus, vaiku bus laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento (pirmojo savarankiško įkvėpimo) iki pilnametystės (18 metų) arba visiško civilinio veiksnio įgijimo įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu).

1.2. Pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką sąvokos analizė

Siekiant išsiaiškinti, kas turi pareigą teikti išlaikymą vaikams, svarbu išanalizuoti „pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką“ sąvokos reikšmę.

Dabartinis lietuvių kalbos žodynas „pareigą“ apibrėžia kaip būtiną pagal įstatymą, paprotį, dorovę veiksma⁴⁴, o žodžio „išlaikyti“ reikšmė apibrėžiama kaip: *išauginimas, išmaitinimas, priežiūra; pragyvenimo lėšos (lėšos poreikiams patenkinti)*⁴⁵. Sąvoka „išlaikymas“ Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje apibūdinama kaip prievolė, kuri atsiranda tarp asmenų iš giminystės ir santuokos, kai vienas asmuo privalo teikti kitam asmeniui materialinę paramą⁴⁶.

Lietuvos Respublikos įstatymai nepateikia išlaikymo pareigos sąvokos, tačiau, atsižvelgiant į normų, reglamentuojančių išlaikymą, turinį, galima daryti išvadą, kad išlaikymo pareigos sąvoka apima tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus; pilnamečių vaikų pareigą išlaikyti savo nedarbingus ir paramos reikalingus tėvus; pilnamečio brolio (sesers), turinčio galimybę, pareigą išlaikyti nepilnametį brolių (seserį); senelių, turinčių galimybę, paramą

³⁹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S., *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, p. 92.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 3.

⁴¹ *Ibid* 2.9 str. 1 d.

⁴² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės Žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

⁴³ Sagatys G., *Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*, Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 19.

⁴⁴ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], žodžio „pareiga“ reikšmė, [žiūrėta 2015-03-31], <<http://dz.lki.lt/search/>>.

⁴⁵ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], žodžio „išlaikyti“ reikšmė, [žiūrėta 2015-03-31], <<http://dz.lki.lt/get/115751/>>.

⁴⁶ Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 346.

išlaikyti paramos reikalingus nepilnamečius vaikaičius ir pilnamečių vaikaičių, turinčių galimybę, pareigą išlaikyti nedarbingus, paramos reikalingus senelius; buvusio sutuoktinio pareigą išlaikyti to reikalingą buvusį sutuoktinį skyrybų atveju; bei sutuoktinio pareigą išlaikyti to reikalingą sutuoktinį gyvenimo skyrium atveju.

LAT, atsižvelgdamas į Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintas nuostatas, jog vaikas turi turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, yra suformavęs bendrą supratimą, susijusį su išlaikymo pareigos klausimais. Išlaikymas apima visas lėšas, reikalingas normalioms, vaiko raidą užtikrinančioms jo gyvenimo sąlygoms: būstui, maitinimui, aprangai, sveikatos priežiūrai, mokymo, auklėjimo, laisvalaikio reikmėms.⁴⁷

Vadovaujantis tradiciniu, iš senovės Romos atėjusiu prievolių skirstymu, vaiko išlaikymo prievolė priskiriama prievolėms, kurių dalykas yra ką nors duoti (*dare*). Teisės doktrinoje nurodoma, jog išlaikymas – tai prievolė, atsirandanti įstatymo nustatytų juridinių faktų pagrindu, kai vieni šeimos nariai privalo teikti išlaikymą kitiems šeimos nariams, o šie turi teisę reikalauti išlaikymo⁴⁸. Tai „vieno asmens reikalingų lėšų ar kito turto teikimas kitam asmeniui su tikslu suteikti jam būtinas gyvenimui sąlygas“⁴⁹. LAT ne kartą savo bylose yra konstatavęs, jog „išlaikymo prievolė yra individualaus ir asmeninio pobūdžio“⁵⁰.

Sistemiškai analizuojant įstatymo nuostatas svarbu pabrėžti, kad išlaikymo prievolė ir pareiga išlaikyti, nors ir panašios, tačiau netapačios sąvokos. Pasak V. Mikelėno „civilinės teisės požiūriu, pareigos ir prievolės negalima tapatinti“. „Pareiga yra prievolės rezultatas. Prievolė yra vienas iš pareigos atsiradimo pagrindų, šaltinių, o ne pati pareiga. Pareiga gali egzistuoti ir nesant prievolės“.⁵¹ Taigi, tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus yra tik vienas iš išlaikymo prievolės elementų.

Apibendrinant darytina išvada, kad pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką esmė yra individualaus, turtinio ir asmeninio pobūdžio prievolės vykdymas, siekiant patenkinti bent būtinausias sąlygas vaikui augti ir vystytis. Šiame magistro darbe pareiga išlaikyti vaiką bus laikoma prievolė, kuri atsiranda ne tik iš tėvystės, bet ir iš giminystės teisinių santykių, kai vienas asmuo privalo teikti kitam asmeniui materialinę paramą, o šis turi teisę reikalauti išlaikymo.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje V.Z. v. E.Z. Nr.(bylos Nr. 3K-3-154/2011).

⁴⁸ Антокольская М.В., *Семейное право institutiones*, Москва: Юристъ, 2000, p. 197.

⁴⁹ Ieškiniai dėl išlaikymo – Lietuva, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-03-31],

< http://ec.europa.eu/civiljustice/maintenance_claim/maintenance_claim_lit_lt.htm >.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje. L.S. v. V.S. (bylos Nr. 3K-3-236/2006).

⁵¹ Mikelėnas V., *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. p. 17.

1.3. Išlaikymą teikiančio subjekto samprata

Subjekto samprata civiline teisine prasme siejama su dviem teisinėmis kategorijomis – civiliniu teisnumu ir veiksnumu. CK 2.6 str. 1 d. įtvirtintas galėjimas turėti civilines teises ir pareigas (civilinis teisnumas), pripažįstamas visiems asmenims, kadangi yra įgyjamas žmogui gimstant. Tačiau, kad asmuo galėtų dalyvauti civilinėje apyvartoje vien teisnumo nepakanka. Asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda, kai asmuo tampa pilnamečiu, išskyrus įstatymo numatytas išimtis (CK 2.5 str. 1 d.). Taigi, pirmiausia subjektu išlaikymo prievolėje gali būti pripažįstamas asmuo, turintis teisnumą ir veiksnumą, tačiau vien to nepakanka apibrėžti išlaikymą teikiančio subjekto sampratai.

Išlaikymas, kaip tam tikra prievolė, sieja du subjektus – kreditorių, kuris turi teisę reikalauti išlaikymo, ir skolininką, kuris privalo tinkamai vykdyti išlaikymo pareigą. Nepilnamečio vaiko išlaikymo prievolės kreditoriumi yra laikoma šalis, kuriai reikalingas išlaikymas ir kuri turi reikalavimo teisę į išlaikymą. Todėl neabejotinai kreditoriumi išlaikymo prievolėje yra pripažįstamas vaikas (vaiko samprata buvo aptarta ankstesniame skyrelyje, todėl pakartotinai nebus analizuojama). Šiame skyrelyje yra aktuali skolininko, kaip subjekto, įgyvendinančio išlaikymo pareigą, samprata.

Niekam nekyla abejonių, jog skolininkai išlaikymo prievolėje yra abu vaiko tėvai. Tėvų, kaip ordinarinio subjekto, pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus yra imperatyviai įtvirtinta įstatyme (CK 3.192 str.). LAT yra ne kartą pažymėjęs, jog tėvų pareiga išlaikyti vaiką kyla iš tėvų prigimtinių prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį, kol jie sulaukia pilnametystės. Ši pareiga taikoma ne tik biologiniams tėvams, bet ir įtėviams, kadangi įvaikinimu sukuriama turtinė teisė ir pareigos, kaip ir tėvams pagal kilmę (CK 3.227 str.). Taigi, pareiga tėvams materialiai išlaikyti vaikus kyla iš imperatyvios, asmeninio pobūdžio išlaikymo prievolės, kurios jie negali atsisakyti ar perleisti kitiems asmenims, taip pat vienam iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas.

Ar iš tiesų visais atvejais tėvams kyla pareiga išlaikyti vaiką? Ar teisinga įpareigoti vyrą, prieš kurį buvo panaudota seksualinė prievarta (ko pasekoje gimė vaikas), mokėti išlaikymą? Užsienio mokslinėje literatūroje netgi išskiriamos dvi seksualinių nusikaltimų rūšys, kuomet moteris pasinaudoja vyru ir tampa nėščia, – „pavogtos“ spermos (*angl. „stolen“ sperm*) ir „nepilnamečio išžagėjimas“ (*angl. statutory rape*⁵²). Siekiant iliustruoti pirmąją seksualinio nusikaltimo rūšį, kaip pavyzdys pateiktina situacija: Luizianos valstijoje gyvenantis vyras vardu Emile, kaip ir kas vakarą, aplankė ligoninėje gulinčius ir sergančius savo tėvus. Vieną vakarą,

⁵² Higdon MJ., *supra* note 21, p. 420.

ligoninėje dirbanti seselė Debra suviliojo vyriškį ir pasiūlė seksualiai jį patenkinti oraliniu būdu, su sąlyga, jog jis būtinai dėvės prezervatyvą. Emile priėmė šį pasiūlymą. Po lytinio akto, Debra, be Emile sutikimo, prezervatyvo turinį panaudojo savęs apvaisinimui. Po devynių mėnesių Debra pagimdė kūdikį, kurio biologinis tėvas, atlikus DNR tyrimus, paaiškėjo yra būtent Emile. Teismas, nepaisant Emile sutikimo dėl apvaisinimo nebuvimo, iš jo priteisė išlaikymą nepilnamečiam vaikui po 436,81 \$ per mėnesį.⁵³ Antroji nusikaltimų rūšis yra susijusi su moters sąmoningu tikslu pastoti pasinaudojant nepilnamečiu berniuku. Pavyzdžiui, vienoje byloje trisdešimt ketverių metų moteris Ricci, penkis kartus lytiškai santykiavo su penkiolikmečiu Nathaniel ir tapo nėščia. Ji buvo apkaltinta prievartavimu, kadangi pagal vietos įstatymus lytiškai santykiuoti su penkiolikmečiu asmeniu negalima. Teismas, priimdamas sprendimą dėl išlaikymo priteisimo, nurodė, jog vaikas turi teisę gauti išlaikymą iš abiejų tėvų, todėl priteisė išlaikymą iš Nathaniel.⁵⁴ Abiem atvejais, teismas priimdamas sprendimą patvirtino, jog tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus yra absoliuti ir nepriklauso nuo tėvų valios susilaukti vaiko ar ne. Kita vertus, tarp vyro ir moters esant normaliems santykiams (be apgavysčių, prievartos ir pan.), vyras, sužinojęs, jog moteris laukiasi, gali tiesiog nenorėti šio vaiko, tačiau jei moteris nuspręs gimdyti vaiką, vyras privalės jį materialiai išlaikyti. Kaip pavyzdys pateikiama hipotetinė situacija, kai nesusituokusi moteris sužino, jog laukiasi ir nusprendžia gimdyti vaiką, o tikėtinas vaiko tėvas reikalauja moters pasidaryti išvalymą (*angl. abortion*), tokiu būdu išreikšdamas savo valią atsisakyti vaiko ir su juo susijusių pareigų. Užsienio mokslinėje literatūroje buvo analizuojama tikėtino tėvo įtaka moters apsisprendimui atlikti išvalymą ir sąsaja su iš to kylančia vaiko išlaikymo pareiga. Straipsnyje buvo siūloma laikytis pozicijos – jei yra pareigos, tai turi būti ir teisės. Kitu atveju, kyla klausimas - kaip teisinėje sistemoje įmanoma situacija, kad tėvas 18 metų yra priverstas finansiškai įsipareigoti vaikui, nors jis atliko „gyvybės davėjo“ rolę, tačiau neturi jokios teisės išsaugoti negimusio vaiko gyvybės, t.y. neturi teisės daryti įtakos moters apsisprendimui dėl vaiko gyvybės išsaugojimo ar nutraukimo. Argumentas, jei vyras turi pareigą išlaikyti vaiką iki pilnametystės, tai turi turėti ir teisę uždrausti nutraukti jo gyvybę, nėra pripažįstamas jokioje teisinėje sistemoje, nes nepažeidžia jokių fundamentalių vyro teisių. Tuo tarpu netinkamas tėvų pareigų vykdymas ar visiškai jų nevykdymas gali būti pateisinami tik išimtiniais atvejais, nepriklausančiais nuo jų pačių valios. Todėl tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį bei pasirengimą tinkamai pasirūpinti vaiku, nes, priešingu atveju, už sąmoningai prisiimtą didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams.⁵⁵ Todėl neabejotinai galima teigti, kad biologiniai tėvai, nepriklausomai nuo jų valios susilaukti vaiko ar

⁵³ Higdon MJ., *supra* note 21, p. 410.

⁵⁴ *Ibid*, p. 425.

⁵⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014-12-22 nutartis civilinėje byloje Ž.L. v. Z.L. (bylos Nr. 2A-1679-232/2014).

kitų aplinkybių (moters apgaulės susilaukiant vaiko, prievartos ir pan.), yra laikomi subjektais, turinčiais pareigą išlaikyti vaiką.

Įstatymų leidėjas, siekdamas apsaugoti vaiko interesus, kai tėvai nevykdo pareigos išlaikyti vaiką, numatė ir kitus galimus subjektus, įgyvendinančius šią pareigą: pirmiausia – vaiko pilnamečius brolius (seseris) (CK 3.236 str.). Tais atvejais, kai tėvai nevykdo pareigos išlaikyti vaikus ir negalima iš jų išieškoti išlaikymo arba jų nėra, ši prievolė pereina vaiko pilnamečiui broliui (seseriai). Nepilnamečiui vaikui neturint tėvų, brolių (seserų) arba negalint iš jų išieškoti išlaikymo, pareiga nukreipiama į kitą subjektą – senelius (CK 2.237 str.). Artimųjų giminaičių pareigos teikti išlaikymą nepilnamečiui vaikui eiliškumas įstatyme nėra įtvirtintas, tačiau aiškiai suformuotas teismų praktikoje nurodant, jog, jeigu vaikaičiai neturi tėvų arba pilnamečių brolių ar seserų ar negalima išieškoti iš jų išlaikymo, išlaikymo pareiga pereina seneliams⁵⁶. Prievolės išlaikyti pereina giminaičiams tik esant tam tikroms sąlygoms, kurios plačiau aptartos yra magistro darbo 3 skyriuje. Jame taip pat analizuojama subjektų pareigos išlaikyti atsiradimo sąlygos bei teisinė charakteristika.

CK 3.204 str. įtvirtina valstybės pareigą išlaikyti vaikus, kurie negauna išlaikymo iš tėvų (ar vieno iš jų), o taip pat iš pilnamečių brolių (seserų) ar senelių. Nors tėvams neišlaikant vaikų įstatymas numato pareigos perkėlimą pilnamečiams giminaičiams, tačiau praktikoje, tėvams neišlaikant vaikų, išlaikymo prievolę vykdo valstybė. Kyla klausimas, ar valstybė gali būti laikoma išlaikymo subjektu, t.y. išlaikymo prievolės skolininku? Doktrinoje laikomasi pozicijos, jog valstybė tik teikia socialinę paramą vaikams, kurių neišlaiko tėvai ar kiti įpareigoti tai daryti asmenys, tačiau nėra išlaikymo prievolės skolininkas⁵⁷. Sutinkant su šia nuomone, toliau šiame magistro darbe bus analizuojamas socialinės paramos ir išlaikymo prievolės atribojimas bei valstybės vaidmuo vaikų išlaikymo prievolėje.

Taigi, neabejotinai subjektu išlaikymo prievolėje laikomi tėvai bei artimieji giminaičiai, nes jų pareiga imperatyviai įtvirtinta įstatyme. O štai valstybė nėra laikoma subjektu, įgyvendinančiu pareigą išlaikyti vaikus, tačiau jos vaidmuo išlaikymo teisiniuose santykiuose yra neabejotinai reikšmingas. Kyla klausimas, ar tikslinga susiaurinti subjekto sąvoką, apimant tik įstatyme numatytus išlaikymo prievolės subjektus – vaiko tėvus, tėčius ir artimuosius giminaičius. Praktikoje galima rasti pavyzdžių, kuomet išlaikymą teikia ir kiti asmenys.

Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teisme buvo nagrinėjama byla, kurioje ieškovas R.D. pateikė ieškinį dėl teikiamo 400 Lt dydžio išlaikymo sumažinimo savo nepilnametei dukrai iki 250 Lt, tačiau bylos nagrinėjimo metu jis mirė. Mirusiojo testamentinė įpėdinė V.S. atsisakė ieškinio ir įvykdė mirusiojo R.D. išlaikymo prievolę iki jo dukters pilnametystės mokėdama po 400 Lt kas

⁵⁶ Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014-04-17 nutartis civilinėje byloje R.V. v. R.V. (bylos Nr. 2S- 344-440/2014).

⁵⁷Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10, p. 11.

mėnesį. Mirusiojo R.D. dukra S.D. pateikė priešiškinį ir prašė padidinti išlaikymo dydį iki 600 Lt ir priteisti išlaikymą iki kol ji baigs vidurinę mokyklą. Teismas pasisakė, jog įpėdinis paveldėjimo būdu perimdamas palikėjo turtines teises, priima ir pareigas. CK 3.194 str. 5 d. nustatyta, jog išlaikymo pareiga pereina įpėdiniams, kiek leidžia paveldimas turtas. Teismas išaiškino, jog išlaikymo prievolė, kaip turtinė prievolė, yra asmeninio pobūdžio ir yra neperleidžiama, dėl to paveldėjimo atveju ji saisto ne įpėdinį, o paveldėtą turtą, t.y. mirusiojo įpėdinis už išlaikymo prievolės vykdymą savo asmeniniu turtu neatsako, nepaisant to, koku būdu buvo priimtas palikimas. Todėl teismas nustatė, jog mirusiojo dukra S.D. turi teisę į išlaikymo gavimą iki pilnametystės ir teisę reikalauti išlaikymo sulaukus pilnametystės.⁵⁸ Taigi, nors įstatymas numato, jog išlaikymo pareiga pereina įpėdiniams, tačiau ši norma nepaneigia išlaikymo prievolės asmeniškumo ir neperleidžiamumo, kadangi ji siejama ne su asmeniu, o su paveldėtu turtu. Atsižvelgiant į tai, manoma, kad asmuo, kuriam paveldėjimo teisinių santykių pagrindu atsiranda pareiga išlaikyti vaiką, nėra laikomas subjektu, įgyvendinančiu pareigą išlaikyti vaiką šeimos teisinių santykių prasme.

Kaip pavyzdį galima analizuoti ir kitą situaciją, kai dėl asmens kaltės žūsta vaiką materialiai išlaikantis tėvas (motina). Ar tokiam asmeniui kyla pareiga teikti išlaikymą ir ar jis yra laikomas išlaikymo prievolės subjektu? Byloje ieškovė nurodė, jog atsakovas yra nuosprendžiu pripažintas kaltu dėl neatsargumo atėmęs gyvybę vaiko tėvui. Vaiko tėvas iki mirties teikė išlaikymą kas mėnesį vidutiniškai po 324 Lt, po tėvo mirties dukrai buvo paskirta maitintojo netekimo pensija, kuri sudarė tik dalį teiktos vaikui sumos, todėl teismas iš atsakovo priteisė skirtumą tarp teikto išlaikymo ir gautos našlaitės pensijos. Teismas, priimdamas sprendimą, vadovavosi 6.284 str. 2 d., kuriame numatyta, jog asmenims, turintiems teisę į žalos atlyginimą, netekus maitintojo, atlyginama ta mirusiojo pajamų dalis, kurią jie gavo ar turėjo teisę gauti mirusiajam esant gyvam⁵⁹. Taigi, iš pateiktos situacijos matyti, kad priteistos atlygintinos žalos prigimtis yra privalomo vaiko išlaikymo netekimas, dėl to buvo apskaičiuotas ir nustatytas susidaręs skirtumas, tačiau išlaikymo priteisimas ir žalos atlyginimas netekus maitintojo negali joku būdu būti tapatinami dėl skirtingo teisinio pagrindo. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad asmuo, delikto pagrindu teikiantis pinigines lėšas vaikui, netekusiam maitintojo, nėra laikomas išlaikymo prievolės subjektu.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, kad tėvai išlaikymo prievolėje yra ordinarinis subjektas, tačiau jų nesant ar jiems dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių negalinti vykdyti šios pareigos, išlaikymo prievolė nukreipiama į artimuosius asmenis – brolius (seseris), senelius,

⁵⁸ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 28 d. nutartis *V.S. v. D.D.* (bylos Nr. 2A-978-640/2014).

⁵⁹ Kauno apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis (bylos Nr. 2-48-378/2007).

kurie taip pat laikomi išlaikymo prievolės subjektais. O štai valstybės vaidmuo, nors ir neabejotinai reikšmingas vaikų išlaikymo teisiniuose santykiuose, tačiau ji nėra laikoma subjektu išlaikymo prievolėje. Subjektais nėra laikomi ir tie asmenys, kuriems pareiga teikti vaikui pinigines lėšas kyla iš delikto ar paveldėjimo teisinių santykių. Toliau magistro darbe bus analizuojami kiekvienas iš subjektų atskirai, apžvelgiant jų pareigos atsiradimo momentą, pagrindą, reglamentavimą ir kitus svarbius aspektus.

2. TĖVŲ KAIP ORDINARINIO SUBJEKTO PAREIGA IŠLAIKYTI SAVO VAIKUS

2.1. Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus

Tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus yra tiesiogiai susijusi su vaiko teise į materialinį aprūpinimą ir yra įtvirtinta LR Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje, numatančioje tėvų pareigą iki pilnametystės išlaikyti savo vaikus, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 2 dalyje, nurodančioje, jog tėvams, atsižvelgiant į jų sugebėjimus ir finansines galimybes, tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų būtinų vaikui vystytis, sudarymą, taip pat CK 3.192 straipsnio 1 dalyje, kurioje įtvirtina tėvų pareigą išlaikyti vaikus iki jie sulauks pilnametystės, bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje, įtvirtinančioje abiejų tėvų pareigą vienodai rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti ir materialiai išlaikyti. Ši teisės aktuose įtvirtinta abiejų tėvų (tiek gyvenančio atskirai nuo nepilnamečio vaiko, tiek gyvenančio kartu su juo) pareiga materialiai išlaikyti vaikus yra vienoda, o jos vykdymo tvarka įtvirtinta CK trečiosios knygos antrame skirsnyje.

Materialinį išlaikymą savo nepilnamečiams vaikams privalo teikti abu tėvai proporcingai savo turtinei padėčiai. Išlaikymas išieškomas iš visų rūšių pajamų ir yra vaiko nuosavybė, kurią tvarko abu arba vienas iš tėvų uzufukto teise. Jeigu vienas iš tėvų nevykdo išlaikymo prievolės, toks elgesys gali būti laikomas kaip pagrindas apriboti tėvų valdžią.⁶⁰ Šios pareigos netinkamas vykdymas ar nevykdymas negali būti pateisinamas bloga turtine padėtimi, kitų šeiminių ryšių susiformavimu ar kitomis priežastimis. Tais atvejais kai nepilnamečio vaiko tėvai gyvena skyrium, vieno iš tėvų, kuris gyvena ne su vaiku, pareiga išlaikyti vaiką turinys nesikeičia, tačiau atsiranda tam tikros specialios vykdymo sąlygos.

LAT praktika tėvų pareigos išlaikyti vaikus aiškinimo, jos svarbos, santykio su kitomis tėvų teisėmis ir pareigomis auklėjant ir prižiūrint vaikus, yra suformuota ir nuosekliai plėtojama prioritetiškai ginant vaikų teises ir interesus⁶¹.

Sistemiškai analizuojant nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus bei LAT praktiką, išskiriami tėvų pareigos išlaikyti vaikus prievolei būdingi tam tikri požymiai, vienas iš jų – *privalomumas*. Tai reiškia, jog šios prievolės negalima vienašališkai atsisakyti, o jos nevykdymas lemia tėvų atsakomybę. Įstatyme nustatyta, kad tėvo ar motinos atsisakymas nuo pareigų, tame tarpe ir išlaikyti savo vaikus, negalioja (CK 3.159 str. 1 d.). Tėvai negali būti atleisti nuo šios prievolės ar kitaip panaikinti jos privalomumą, taip pat negali vienas tėvas

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas., *supra* note 3.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 8 d. nutartį civilinėje byloje *R. P. v. E. J.*, (bylos Nr. 3K-3-37/2010).

atleisti kitą tėvą nuo jos vykdymo. „Netinkamas tėvų pareigų vykdymas arba visiškai jų nevykdymas yra pateisinami tik išimtiniais, nepriklausančiais nuo tėvų valios atvejais, visais kitais atvejais tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą, privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 2 dalis)⁶².

Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus yra *turtinė asmeninė* prievolė. Išlaikymo pareigos turtinis pobūdis pasireiškia tam tikra materialine išraiška, t.y. šios prievolės kreditoriaus (vaiko) reikalavimo teisė ir skolininko (neteikiančio išlaikymo tėvo) pareiga susijusios su tam tikru jų turinių interesų tenkinimu. Išlaikymo prievolės asmeniškumą lemia tai, kad ši prievolė yra skirta tik vaiko turtiniam interesui tenkinti, o būtent: ji yra nepaveldima, neperleidžiama kitiems asmenims⁶³.

Tėvų pareigai taip pat būdingi *lygumo, prigimtiškumo* ir *absoliutumo* principai, kuriems teismų praktikoje buvo suteikta nauja kokybė – jie pripažinti valstybės viešosios tvarkos sudėtinėmis dalimis, įgalinančiomis teismą netaikyti užsienio teisės normų, kuriose tėvų pareigos išlaikyti vaikus pobūdis nėra absoliutus.⁶⁴ Kaip pavyzdys pateiktina civilinė byla, kurioje teismas konstatavo: „Prancūzijos nacionalinė teisė, kurios pagrindu leidžiama dėl lėšų stygiaus atleisti nuo nepilnamečių vaikų išlaikymo pareigos<...>, akivaizdžiai prieštarauja LR Konstitucijai, kurios 38 str. įtvirtinta tėvų pareiga iki pilnametystės išlaikyti savo vaikus. Todėl nors pagal CPK 808 str. 1 d. pirmosios instancijos teismas turėjo pareigą savo iniciatyva taikyti, aiškinti bei nustatyti užsienio teisės turinį, vien šios pareigos neįgyvendinimas nesudaro prielaidų panaikinti ar pakeisti teismo sprendimo, nes šioje byloje nustatytos visos sąlygos CK 1.11 str. numatytoms išimtims iš bendrųjų taisyklių, reglamentuojančių užsienio teisės taikymą, taikyti.“⁶⁵

Apibendrinant, galima teigti, jog Lietuvos teisinėje sistemoje tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus yra prigimtine, absoliuti, turtinė, asmeninė, tęstinio pobūdžio prievolė ir šios prievolės jie negali atsisakyti vykdyti ar perkelti vykdymą kitiems asmenims, taip pat ir vienam iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje m. L.S. v. V.S., (bylos Nr. 3K-3-236/2006).

⁶³ Altman S., *supra* note 24, p. 173-210.

⁶⁴ Pakalniškis V., Gumuliauskienė L., Dambrauskaitė A. et al., *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*, Vilnius, 2013, p. 512.

⁶⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skuriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio mėnesio 9 d. nutartis civilinėje byloje J.V. v. D.V., (bylos Nr. 2A-156-464/2009).

2.2. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus atsiradimo pagrindas, momentas ir pabaiga

Analizuojant tėvų pareigą materialiai išlaikyti vaikus, tikslinga išskirti šios pareigos atsiradimo pagrindą ir momentą. Atsiradimo pagrindą reiktų suprasti kaip įstatyme numatytą imperatyvią nuostatą, kuri lemia atitinkamų teisių ir pareigų atsiradimą. Tuo tarpu atsiradimo momentas nurodo, nuo kada atsiranda tėvų pareiga esant įstatyme numatytam pagrindui.

Išlaikymo prievolės, kaip ir bet kurios kitos prievolės analizės atveju, pirmiausiai reikia išsiaiškinti jos atsiradimo pagrindus. Nuo to, kokia aplinkybė bus pripažinta prievolinio santykio atsiradimą lėmusiu teisiniu pagrindu, priklauso tinkamas teisės normų taikymas⁶⁶. Prof. P. Vitkevičius analizuodamas tėvų pareigą materialiai išlaikyti vaikus nurodo, jog ši pareiga atsiranda iš tam tikros teisinių faktų sudėties, iš kurių svarbiausias faktas yra vaiko gimimas. Tačiau įvykus gimimo faktui, sukuriančiame tėvų ir vaikų biologinę kraujo giminystę, išlaikymo santykiai dar neatsiranda, tam yra būtina, kad vaiko biologiniai tėvai (nepriklausomai nuo to ar jie susituokę ar ne) įregistruotų teisinę savo tėvystę.⁶⁷ Taigi, kad tėvams atsirastų pareiga išlaikyti vaikus būtinas šių sąlygų visetas: vaiko gimimas ir vaiko gimimo fakto įregistravimas civilinės metrikacijos skyriuje.

Dėl vaiko gimimo momento diskusijų pastaruoju metu nebekyla (Lietuvoje gimimo momentu laikomas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas), tačiau vaiko kilmės patvirtinimas, įvykus vaiko gimimo faktui, galimas įvairiais atvejais: (1) vadovaujantis teisės prezumpcija; (2) savanorišku tėvystės pripažinimu; (3) arba teismo sprendimu.

Preziumuojama, jog pareiga išlaikyti vaikus kyla biologiniams vaiko tėvams, o būtent: CK 3.139 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta „Civilinės metrikacijos įstaiga vaiko gimimo įrašė moterį įrašo vaiko motina, remdamasi medicinos įstaigos išduotu pažymėjimu apie vaiko gimimą“⁶⁸. Tai reiškia, jog vaiko kilmės nustatymui iš *motinos* pakanka konstatuoti, jog moteris pagimdė vaiką biologiniu požiūriu. Vaiko kilmė iš *tėvo* pusės taip pat yra preziumuojama tam tikrais atvejais. Pirmiausiai, vaiko, gimusio santuokoje, tėvas įrašomas vaiko motinos sutuoktinis, nepaisant to ar vaikas pradėtas iki santuokos ar nepraėjus trims šimtams dienų nuo ankstesnės santuokos nutraukimo. Pagrindas įrašyti vyrą kaip vaiko tėvą yra santuokos liudijimas⁶⁹. Taigi, gimus vaikui santuokoje, jo tėvu gimimo liudijime įrašomas motinos sutuoktinis, neatsižvelgiant į tai ar šis vyras yra biologinis vaiko tėvas. Tais atvejais kai vaikas gimsta praėjus daugiau kaip trims šimtams dienų nuo gyvenimo skyrium pradžios arba po santuokos nutraukimo, vaiko tėvu

⁶⁶ Sagatys G., *Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai*, Jurisprudencija, 2005, t. 67(59); p. 120-126.

⁶⁷ Vaitkevičius P.S., *Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai*, Justitia 2006, p. 230.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 3.

⁶⁹ *Ibid* 3.140 straipsnio 1 dalis ir 3 dalis.

pripažįstamas buvęs vaiko motinos sutuoktinis⁷⁰. Jei vaiko motinos buvęs sutuoktinis yra biologinis vaiko tėvas problemų nekyla, tačiau pasitaiko atvejų, kai šis vyras nėra biologinis vaiko tėvas. Nepaisant to, kad šis vyras nėra biologinis vaiko tėvas, jam vis tiek kyla teisinė pareiga išlaikyti vaiką. Ši prezumpcija gali būti paneigta tik pareiškus ieškinį teisme dėl tėvystės nuginčijimo ir atlikus mokslinę ekspertizę, kurios išvada būtų pagrindu paneigti biologinę tėvystę. Įdomu, jog kai kuriose valstybėse, siekiant paneigti tėvystę, nėra vadovaujama kraujo tyrimų rezultatais, o patikimais įrodymais nuginčyti tėvystę yra laikomi vyro impotencija ar nevaisingumas⁷¹.

CK yra numatyti ir tokie atvejai kai tėvystė yra pripažįstama *savanoriškai*. Kai vaiko gimimo įrašė nėra duomenų apie tėvą, tėvystė gali būti pripažįstama pagal asmens, laikančio save vaiko tėvu, pareiškimą (CK 3.141. str. 1 d.). Tai reiškia, kad registruojant vaiko gimimą, jo kilmė iš tėvo pusės buvo nenustatyta, todėl vyras laikantis save vaiko tėvu, gali be jokio ginčo paduoti tėvystės pripažinimo pareiškimą ir būti įrašomas kaip tėvas vaiko gimimo liudijime. Kai vaikas gimė motinai esant susituokusiai ar nepraėjus trims šimtams dienų po santuokos nutraukimo, tėvystę gali pripažinti vyras, laikantis save vaiko tėvu, prieš tai teismo tvarka nuginčijęs vaiko motinos esančio ar buvusio sutuoktinio tėvystę⁷². CK 3.143 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė tėvystę pripažinti vaikui dar negimus. Vyrui savanoriškai pripažinus tėvystę ir įrašius jį į vaiko gimimo liudijimą kaip tėvą, jam atsiranda tokios pačios teisė ir pareigos kaip ir biologiniam tėvui, tame tarpe ir pareiga materialiai išlaikyti nepilnametį vaiką.

Vaiko kilmės patvirtinimas galimas *teismo sprendimu*, kai vaikas gimė motinai, kuri yra nesusituokusi ir tėvystė yra nepripažinta savanoriškai. Taip pat, situacijos, kai vaikas gimsta motinai, kuri yra sudariusi santuoką, arba vaiko kilmė iš tėvo yra patvirtinta pareiškimu dėl tėvystės pripažinimo, tėvystės nustatymas galimas tik pirmiau nuginčijus duomenis gimimo įrašė apie tėvą (CK 3.146 str. 1,2 d.).

Taip pat, įsiteisėjus sprendimui dėl vaiko įvaikinimo, įtėviai yra laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą (CK 3.227 str. 2 d.). Tai reiškia, kad nuo teismo sprendimo įvaikinti įteisėjimo dienos panaikinamos biologinių tėvų ir jų vaikų tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir sukuriama įtėvių ir įvaikių tarpusavio teisės ir pareigos, kurios yra tapačios giminaičių pagal kilmę tarpusavio teisėms ir pareigoms⁷³. Tame tarpe įtėviai įgyja ir pareigą išlaikyti savo įvaikius, o vaiko biologiniams tėvams išlaikymo pareiga išnyksta.

Išanalizavus tėvų išlaikymo atsiradimo pagrindą, svarbu pabrėžti, jog tėvų teisių ir pareigų atsiradimo pagrindas susideda iš dviejų teisinių faktų (vaiko gimimo ir vaiko kilmės nustatymo),

⁷⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 3.

⁷¹ Carbone J., Cahn N., *supra* note 22, p.219-240.

⁷² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.141 straipsnio 2 dalis.

⁷³ *Ibid.* 3.227 straipsnio 1 dalis.

kurių atsiradimo momentas nesutampa. Tuomet kyla klausimas – tėvų pareiga išlaikyti vaiką kyla nuo vaiko gimimo momento ar patvirtinus jo kilmę? Siekiant tinkamai įgyvendinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti vaikus, svarbu nustatyti momentą, nuo kurio atsiranda ši pareiga. Atsižvelgiant į tai, kad pareigų atsiradimo pagrindu laikomi abu teisiniai faktai, todėl labiau tikėtina, kad pareiga išlaikyti vaiką turėtų atsirasti nuo paskutiniojo fakto atsiradimo, t.y. nuo vaiko kilmės nustatymo momento, tačiau CK įtvirtinta nuostata, kad vaiko kilmė iš tėvų patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymu nustatytas teises ir pareigas⁷⁴. Vadinasi, vaiko gimimo įrašo padarymo data bei teismo sprendimų, nustatančių tėvystę (motinystę) įsiteisėjimo data nėra siejama su vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimu. Priešingai, vaiko kilmės patvirtinimas siejamas su gimimo data, nuo kurios ir atsiranda tėvų pareiga išlaikyti vaikus. Tokia nuostata atitinka tiek Europos tarybos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso nuostatas⁷⁵, tiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos normas⁷⁶. Tačiau pažymėtina – „jeigu vaiko kilmė iš tėvo ar motinos yra nustatoma ne šiam gimus, o esant vyresniam, pati išlaikymo pareiga atsiranda nuo vaiko gimimo, tačiau išlaikymo srityje įstatymo jos ginamos iš dalies, ribojant išlaikymo priteisimo terminą trejais metais iki ieškinio pareiškimo dienos (CK 3.200 straipsnis)“.⁷⁷ Vienintelė išimtis yra numatyta įvaikinimo atveju, nes tėviai vaiko tėvais laikomi tik nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo dienos, o ne nuo vaiko gimimo dienos, todėl ir pareiga išlaikyti vaiką kyla tik nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, o ne nuo vaiko gimimo dienos.

Darytina išvada, kad tėvų teisių ir pareigų, tame tarpe ir pareigos išlaikyti vaiką, atsiradimo momentas siejamas ne su vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimo data, bet su vaiko gimimo diena, išskyrus keletą išimčių – išlaikymo priteisimo ir įvaikinimo srityse.

Pareiga išlaikyti vaiką yra nors ir tęstinė, tačiau ribojama laike. Bendroji taisyklė yra numatyta įstatyme – vaikui sulaukus pilnametystės, teisinė pareiga tėvams išlaikyti vaiką išnyksta⁷⁸. Tačiau yra numatyta ir išimčių, kai išlaikymas priteisiamas pilnamečiui⁷⁹ arba priešingai, nutraukiamas vaikui nesulaukusiam pilnametystės⁸⁰.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op. cit.* 3.137 straipsnio 3 dalis.

⁷⁵ Europos Tarybos konvencija dėl nesantuokinių vaikų 2 straipsnis „Kiekvieno nesantuokinio vaiko motinystė nustatoma remiantis tik vaiko gimimo faktu“, *Valstybės Žinios*, 1997, Nr. 60-1404.

⁷⁶ Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis, „Vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą ir pilietybę, taip pat, kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus ir būti jūglojamas.“, *Valstybės Žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“, *Teismų praktika*. 2005, Nr. 23.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *supra* note 1, 38 straipsnis, ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 3, 3.194 straipsnis.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.194 straipsnio 3 dalis.

⁸⁰ *Ibid.* 3.194 straipsnio 4 dalis.

Trumpai aptariant kiekvieną iš aukščiau nurodytų išlaikymo prievolės pasibaigimo momentų, pirmiausiai analizuotina situacija, kai pareiga išlaikyti vaiką tėvams išnyksta, sulaukus vaikui pilnametystės. Pilnametystė siejama su visišku civiliniu veiksmumu, t.y. galėjimu savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (CK 2.5 str.). Taigi, nuo to momento, kai vaikas sulaukia aštuoniolikos metų, preziumuojama, jog jis pats įgyja galimybę save išlaikyti, todėl tėvų pareiga materialiai išlaikyti vaiką išnyksta.

Įstatymas numato išimtis, kai tėvų pareiga išlaikyti vaikus net ir sulaukus jiems aštuoniolikos metų neišnyksta: (1) *Kai vaikui būtina parama ir jis „mokosi pagal vidurinio ugdymo programą ar pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal nuolatinės studijų formos programą ir yra ne vyresni nei 24 metų“*⁸¹. Šiuo klausimu Konstitucinis Teismas yra pasisakęs – nors nuostata, jog teismas visais atvejais privalo priteisti tėvų (ar vieno iš jų) išlaikymą paramos reikalingam, vidurinį išsilavinimą įgijusiam, aukštosios ar profesinės mokyklos dieniniame skyriuje besimokančiam ir ne vyresniam nei 24 metų pilnamečiui asmeniui, prieštarauja Konstitucijai, tačiau šios normos negalima aiškinti kaip draudžiančios apskritai įstatymų leidėjui nustatyti tėvų pareigą remti savo pilnamečius vaikus, kad jie įgytų išsilavinimą.⁸² LAT teismo praktikoje ypatingai pabrėžiama, jog tėvai turi pareigą išlaikyti pilnametį moksleivį, siekiantį įgyti vidurinį išsilavinimą⁸³. Taigi, nors įstatymas ir numato pareigą tėvams išlaikyti pilnametystės sulaukusius savo vaikus, tačiau ši pareiga, priešingai nei nepilnamečių vaikų atžvilgiu nėra imperatyvi, o tiesiogiai priklauso nuo paramos pilnamečiam vaikui būtinumo ir tėvų galimybės teikti šią paramą, be to ši pareiga taip pat yra terminuota, t.y. iki kol vaikas įgys išsilavinimą, bet ne ilgiau kaip iki 24 metų. Tuo tarpu, (2) *kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris buvo nustatytas jam būnant nepilnamečiu*⁸⁴, išlaikymas gali būti priteisiamas iki vaiko gyvos galvos arba iki kol jis taps darbingu. Aptariamoms situacijoms, kai vaikas pavyzdžiui nuo gimimo yra neįgalus fiziškai ar psichiškai, o jo neįgalumas, nedarbingumas ar iš dalies darbingumas yra pripažintas atitinkamos komisijos neterminuotam laikotarpiui. Tokiu teisiniu reglamentavimu įstatymų leidėjas siekia apsaugoti neįgalių pilnamečių vaikų teises, nes jie nors ir būdami pilnamečiais, neįgyja visiško veiksmumo dėl jų sveikatos būsenos.

Įstatymas taip pat numato išimtis, kai tėvų pareiga išlaikyti vaikus baigiasi vaikui nesulaukus pilnametystės, t.y. būnant jam dar nepilnamečiu⁸⁵: (1) *Kai vaikas emancipuojamas*. „Terminas

⁸¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.192¹ straipsnis.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2007-06-07 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *I.R. v. J.R.* (bylos Nr. 3K-7-204/2009)

⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.194 straipsnio 3 dalis.

⁸⁵ *Ibid.* 3.194 straipsnio 4 dalis.

„emancipacija“ (*lot.emancipatio*) reiškia paleidimą iš tėvų globos, t.y. emancipuotas asmuo savarankiškai naudojami visomis civilinėmis teisėmis ir pareigomis⁸⁶. Tai reiškia, jog emancipavus asmenį, tėvų pareiga jį išlaikyti išnyksta, nes jis pats įgyja visišką civilinį veiksnumą. Tiesa, pažymėtina, jog emancipacija iki vaiko pilnametystės, asmeniui gali būti panaikinta, o tėvų pareiga išlaikyti vaikus gali būti atkurta. (2) *Kai vaikas įvaikinamas* yra panaikinamos tėvų pagal kilmę ir nepilnamečių vaikų asmeninės turtinės teisės bei pareigos, tačiau sukuriama įtėvių ir įvaikių tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos, tame tarpe ir pareiga išlaikyti vaiką (įvaikį). (3) *Kai vaikas miršta*. Pareiga išlaikyti vaiką yra tiesiogiai susijusi su vaiko teise gauti išlaikymą, kadangi teisė į išlaikymą yra asmeninė ir nepaveldima, todėl baigiasi mirus vaikui. (4) *Kai nepilnametis sudaro santuoką*. Nepilnametis asmuo iki pilnametystės sudaręs santuoką įgyja visišką civilinį veiksnumą, todėl netenka teisės į išlaikymą, ko pasekoje tėvams išnyksta pareiga išlaikyti vaiką. Šio atveju, skirtingai nei emancipacijos atveju, tėvų teisės bei pareigos, tame tarpe ir pareiga išlaikyti vaiką, negali būti atnaujinama išskyrus santuokos pabaigos ir pripažinimo negaliojančia atvejais.

Kita vertus, kai kuriose ES valstybėse nėra numatyta amžiaus riba iki kurios tėvai privalo išlaikyti vaikus. Pavyzdžiui Austrijoje, vaiko teisė į išlaikymą baigiasi tada, kai jis yra pajėgus užsidirbti pakankamai lėšų pragyvenimui ir sugeba save išlaikyti⁸⁷.

Darytina išvada, kad įstatymas pareigos išlaikyti vaikus pabaigos momentą sieja ne tik su vaiko pilnametyste, bet prioritetiškai atsižvelgdamas į vaiko interesus ir būtinumą teikti išlaikymą, sustabdo arba neterminuotai pratęsia šios pareigos vykdymą.

2.3. Išlaikymo priteisimo analizė

Susiklosčius situacijai, kai nepilnamečio vaiko tėvai (arba vienas iš jų) neteikia teismo priteisto išlaikymo, t.y. nevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus, tai vienas iš tėvų, ar vaiko globėjas (rūpintojas) arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija su ieškiniu turi kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo. Išlaikymas priteisiamas ir tais atvejais, kai tėvai nutraukdami santuoką ar pradėdami gyventi skyriumi, nesusitarė dėl savo nepilnamečių vaikų išlaikymo (CK 3.194 str. 1 d., 2 d.). Aiškinantis nepilnamečių vaikų išlaikymo priteisimo teisinį reglamentavimą, būtina apibrėžti, nuo kokio momento vaikas įgyja teisę į tėvų išlaikymą bei išlaikymo priteisimą momentą.

⁸⁶ Kudinavičiūtė I., *Nepilnamečių emancipacija: nuolatinis ar eksperimentinis statusas*, Jurisprudencija. 2002, Nr. 31(23). p.120.

⁸⁷ Iešiniai dėl išlaikymo – Austrija [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-01], http://ec.europa.eu/civiljustice/maintenance_claim/maintenance_claim_aus_lt.htm.

Magistro darbe jau anksčiau buvo minėta, jog tarp vaiko ir tėvų teisinis ryšys atsiranda nuo vaiko gimimo dienos. Nuo jos patvirtinama ir vaiko kilmė, kuria yra grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisė ir pareigos, tarp jų ir pareiga išlaikyti vaiką. Kalbant apie išlaikymo priteisimo momentą, CK 3.200 straipsnyje nurodoma, jog išlaikymas priteisiamas nuo tos dienos, kai atsiranda teisė jo reikalauti. Teisė reikalauti išlaikymo atsiranda nuo to momento, kai vaiko tėvas (motina) nebevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus⁸⁸. LAT atkartoja įstatymų leidėjo nuostatą⁸⁹ ir pažymi, jog teisės į išlaikymą atsiradimo ir bylos iškėlimo momentas paprastai nesutampa. Tokiu atveju svarbią reikšmę įgyja išlaikymo įsiskolinimo priteisimas.

Kreipiantis į teismą dėl išlaikymo įsiskolinimo priteisimo būtina nurodyti datą, nuo kurios prašoma priteisti įsiskolinimo sumą. Teismas priimdamas sprendimą priteisti išlaikymą už laikotarpį, praėjusį nuo teisės į išlaikymą atsiradimo momento iki teismo sprendimo priėmimo dienos, priteisia įsiskolinimą. Ši teisė nėra absoliuti – įstatymo leidėjas siekdamas proporcingai užtikrinti išlaikymo prievolės šalių tarpusavio interesus, t.y. kreditoriaus pareigą rūpintis savo teisių gynyba bei skolininko teisė būti apsaugotam nuo nepagrįsto išieškojimo, įtvirtino išlaikymo įsiskolinimo priteisimo apribojimą trejiems metams. Tai reiškia, jog negalima priteisti išlaikymo įsiskolinimo daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos.

LAT nagrinėdamas išlaikymo nepilnamečiams vaikams įsiskolinimo priteisimo klausimą savo plenarinėje sesijoje pažymėjo, jog kilus ginčui dėl išlaikymo įsiskolinimo priteisimo, sprendimas priimamas nustatčius ne tik teisės į išlaikymą atsiradimo momentą, bet ir išanalizavus šias faktines aplinkybes: (1) vaiko poreikius, (2) abiejų tėvų turtinę padėtį, (3) būtino išlaikymo dydį, proporcingą vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai, (4) išlaikymo dydį, kurį kiekvienas iš tėvų teikė ginčijamu laikotarpiu bei (5) momentą, nuo kurio vaiko tėvas (motina) nebeteikė vaikui išlaikymo.⁹⁰ Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo įsiskolinimo priteisimo vadovaujasi tomis pačiomis nuostatomis kaip ir priimdamas sprendimą dėl išlaikymo priteisimo. Be to, teismas nurodo, jog reikalavimas dėl išlaikymo įsiskolinimo yra retroaktyvus pobūdžio, tai reiškia, jog nustatant teisiškai reikšmingas bylos aplinkybes dėl išlaikymo įsiskolinimo priteisimo, vadovujamasi išskirtinai tuo metu egzistavusiomis faktinėmis aplinkybėmis.

Aptariant retą, tačiau teisiškai įmanomą situaciją, kai išlaikymo prievolę vykdė ne biologinis vaiko tėvas, kyla klausimas kaip tinkamai užtikrinti vaiko teisę į išlaikymą, biologinio tėvo

⁸⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.200 straipsnio 1 dalis.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *T.C. v. N.C.*, (bylos 3K-3-49/2010): „Teisė reikalauti išlaikymo atsiranda nu to momento, kai vaiko tėvas ar motina nebevykdo savo pareigos materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus“.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje *R.A. v. A.A.* (bylos Nr. 3K-P-186/2010).

pareigą teikti išlaikymą bei ne biologinio tėvo teisę atgauti be pagrindo teiktas lėšas ne savo vaiko išlaikymui. Nacionalinėje doktrinoje buvo iškelta hipotezė ar galima taikyti prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatas, kai vaiko išlaikymo prievolėje skolininko pareigą vykdė netinkamas asmuo. Kaip pavyzdys buvo analizuojama situacija, kai vaiko motinos sutuoktinis, vaiko gimimo įrašė įrašytas kaip vaiko tėvas, nėra biologinis šio vaiko tėvas. Tokiu atveju „ankstesnis“ tėvas kreipdamasis į teismą dėl tėvystės nugincijimo ir vadovaudamasis CK 6.242 straipsniu, iš „naujojo“ tėvo galėtų pareikalauti viso to, ką išleido vaikui išlaikyti.⁹¹ Teismų praktikoje ši prielaida buvo paneigta, nurodant, jog taikyti teisės normas, reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą tokiais atvejais nėra pagrindo, kadangi vaikų ir tėvų turtas yra atskiras, vaikui priklausančios kaip išlaikymas gaunamos lėšos netampa vieno iš tėvų nuosavybe⁹². Tačiau „ankstesniojo“ tėvo teisės gali būti ginamos ir kitais civilinių teisių būdais. Pavyzdžiui, kitoje civilinėje byloje buvo nagrinėjama situacija, kai ieškovo ir atsakovės santuoka, kurioje gimė duktė, buvo nutraukta teismui patvirtinus sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, kurioje šalys susitarė, jog ieškovas nepilnametės dukters išlaikymui mokės po 1 000 Lt kas mėnesį iki pilnametystės. Teismui sprendimu pripažinus, kad ieškovas nėra vaiko tėvas (atsakovė prieš susituokdama su ieškovu nuslėpė tikrąjį vaiko tėvą), jis jau buvo sumokėjęs vaiko išlaikymui 28 000 Lt. Laikydamas, kad vaiko išlaikymui sumokėti pinigai yra jo patirti nuostoliai, ieškovas prašė iš atsakovės priteisti šią sumą kaip nuostolių atlyginimą. Teismas sprendime nurodė, jog atsakovės neveikimas lėmė 28 000 Lt nuostolių ieškovui, neprivalėjusiam teikti, tačiau dėl aukščiau nurodyto atsakovės elgesio suteikusiam jos nepilnametei dukrai nurodyto dydžio išlaikymą, atsiradimą deliktinės civilinės atsakomybės pagrindu ir priteisė patirtus nuostolius⁹³.

Sprendžiant vaiko išlaikymo įsiskolinimo klausimą tais atvejais, kai yra nugincijama tėvystė ir nustatoma kito asmens tėvystė, svarbu nustatyti, ar iki pasikeičiant tėvystei vaiko teisė į išlaikymą buvo tinkamai užtikrinta. Ši aplinkybė svarbi todėl, kad išlaikymo įsiskolinimas gali būti išieškomas tik tuo atveju jei bus nustatyta, kad iki pasikeičiant tėvystei tėvu buvęs įrašytas asmuo, kuris nėra vaiko biologinis tėvas, materialiai nesirūpino vaiku⁹⁴.

Analizuojant išlaikymo įsiskolinimo priteisimą iškyla ir kita praktinė problema – kaip tinkamai apskaičiuoti išlaikymo įsiskolinimą, kai išlaikymas buvo priteistas dar iki 2001 m. liepos mėn. 1 d., kai buvo taikoma procentinės pajamų dalies sistema, t.y. buvo numatyti vienodi

⁹¹ Sagatys G., *Tėvų pareiga išlaikyti vaikus: aktualūs subjektų klausimai*, Jusirprudencija, 2005, t. 67(59); p. 120-126.

⁹² Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v. R.L. K.L., (bylos Nr. 2A-340/2013).

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v. I.B.-K., (bylos Nr. 3K-3-239/2009).

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje I.K. v. S.K., V.R., (bylos Nr. 3K-3-596/2013).

iš tėvų išieškomo išlaikymo dydžio nustatymo kriterijai: vienam vaikui – 1/4, dviem vaikams – 1/3, trimis ir daugiau vaikų – 1/2 tėvų uždarbio, bet nemažiau nei vienas MGL (dabar BSI). Tai reiškia, jog išlaikymas buvo priteisiamas ne konkrečia pinigų suma, o kas mėnesį apskaičiuojant procentine išraiška nuo gaunamo atlyginimo. Susidarius išlaikymo įsiskolinimui ir pateikiant ieškinį dėl šio priteisimo, pareiga apskaičiuoti išlaikymo įsiskolinimo dydį tenka vaiko tėvui (motinai) su kuriuo jis gyvena. Tuo atveju, jei tėvo (motinos) iš kurio priteistas išlaikymas darbovietė yra žinoma, galima pateikti užklausą dėl išmokėto darbo užmokesčio ir kitų pajamų, tačiau darbdavys vadovaudamasi LR asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pagrindu dažniausiai tokių duomenų nepateikia. Taip pat, jei vaiko tėvo (motinos) iš kurio priteistas išlaikymas darbovietė nežinoma ir jis pvz. gyvena ne Lietuvoje, tuomet apskaičiuoti išlaikymo įsiskolinimo sumą tampa itin sudėtinga. Tokiu atveju, vienintelė galimybė lieka kreiptis į teismą su prašymu išreikalauti nurodytu laikotarpiu dokumentus iš išlaikymo neteikiančio tėvo (motinos) apie gautą darbo užmokesčių ir kitas pajamas. Manytina, kad tokia tvarka nepagrįstai riboja vaiko interesus. Autorės nuomone, tokiais atvejais, kai išlaikymas buvo priteistas vadovaujantis procentinės pajamų dalies sistema, o išlaikymo įsiskolinimą apskaičiuoti yra sudėtinga ar neįmanoma, priteisiant sumą, būtų tikslinga taikyti orientaciniu kriterijumi laikomą vieno mėnesio MMA. Tokiu būdu būtų patenkinami bent būtinieji vaiko poreikiai.

Kreipiantis į teismą su ieškiniu dėl išlaikymo įsiskolinimo vaikui priteisimo gali kilti klausimas ar už šios prievolės nevykdymą ar netinkamą vykdymą galima taikyti CK šeštoje knygoje numatytus delspinigius ar palūkanas? Teismų praktika šiuo klausimu negausi, bet prieštaringa. Civilinėje byloje ieškovas su ieškiniu kreipėsi į teismą ir prašė pakeisti Kauno miesto apylinkės teismo sprendimu patvirtintos santuokos nutraukimo pasekmių sutarties 2 p., kuriame numatyta, kad laiku nesumokėjus vaikui išlaikymo (periodinės išmokos), pareiškėjas privalo mokėti 50 Lt dydžio delspinigius už kiekvieną pradelstą sumokėti periodines išmokas dieną, prašydamas sumažinti nustatytą delspinigių dydį iki 25 Lt. Teismas pažymėjo, kad Kauno miesto apylinkės teismas sprendimu patvirtindamas tarp šalių sudarytą sutartį, nustatė, kad pateikta sutartis neprieštarauja viešajai tvarkai bei nepažeidžia nei vieno iš sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų. Teismas nurodė, jog ieškovas prašė pakeisti sutarties sąlygą dėl delspinigių skaičiavimo ateityje, tačiau nenurodė 6.204 str. nustatytų pagrindų ir galiausiai padarė išvadą, jog šalių sutartis netesybų (delspinigių) dydis negali būti mažintinas.⁹⁵ Taigi, teismas priimdamas tokį sprendimą iš esmės pripažįsta, jog priteisiant vaikui išlaikymą galima numatyti ir delspinigius, kurie kaip ir bet kuriuose prievoliniuose santykiuose veikia kaip prievolės įvykdymo užtikrinimas. Tačiau tik nedaugeliu atveju, teismai iš šeimos teisinių santykių

⁹⁵ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje nutartis S.R. v. A.R., (bylos Nr.Nr. 2A-293-173/2013).

kylančioms prievolėms taiko CK šeštos knygos prievolės reglamentuojančias teisines normas. Kaip pavyzdys pateikiama kita civilinė byla, kurioje teismas nurodė, jog ieškovės reikalavimas priteisti 5 proc. dydžio metines palūkanas nuo priteistos sumos nuo bylos iškėlimo teisme dienos iki teismo sprendimo visiško įvykdymo atmetinas, dėl to, jog šeimos teisinius santykius, tame tarpe ir išlaikymo teikimą, reglamentuoja CK trečioji knyga, kurioje, priešingai nei CK šeštoje knygoje, procesinės palūkanos nenumatytos.⁹⁶ Taigi, nors įstatymas tiesiogiai ir nenumato teisės už pareigos išlaikyti vaiką nevykdymą priteisti netesybas ar procesines palūkanas, tačiau akivaizdu, jog tokios teisės apraiškų galima rasti teismų praktikoje. Manytina, kad delspinigių ar palūkanų priteisimo praktika yra tikslinga atsižvelgiant į vaiko ir tėvo (motinos) su kuriuo gyvena vaikas interesus. Pažymėtina, jog Vaikų išlaikymo fondas išmokėjęs išmokas už pareigos nevykdančią tėvą (motiną), vėliau iš jo regreso tvarka išieško išmokėtas sumas su 5 proc. dydžio palūkanomis, tuomet kodėl teismai nepagrįstai atima šią teisę iš tėvo (motinos), kuris nesulaukdamas išlaikymo nustatytu laiku turi vykdyti pareigą už kitą tėvą (motiną), kuris šios pareigos nevykdo.

Aukščiau išdėstyti argumentai leidžia daryti išvadą, kad išlaikymas iš vaiko tėvo (motinos), nevykdančio savo pareigos išlaikyti vaikus arba tėvams pradėdant gyventi atskirai nuo vaiko (tėvų santuokos nutraukimas, gyvenimas skyrium, tėvų valdžios apribojimas) priteisiamas egzistuojant tik teisinei tėvų prievolei išlaikyti vaikus, t.y. teisinė prievolė teikti išlaikymą atsiranda tik tiems tėvams kurių tėvystė (motinystė) yra įforminta įstatyme nustatyta tvarka. Paaikškęjus aplinkybėms, jog klaidingai buvo nustatyta teisinė tėvystė, asmuo, kurio tėvystė buvo nugincyta turi galimybę kreiptis į teismą dėl ne savo vaikui teikto išlaikymo kaip nuostolių atlyginimo. Teisingas išlaikymo priteisimo momento ir subjekto nustatymas bei naujos išlaikymo įsiskolinimo apskaičiavimo tvarkos nustatymas suponuoja tinkamą vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą.

2.3.1. Nepilnamečių vaikų išlaikymo dydžio nustatymo ypatumai

Vienas iš esminių vaiko išlaikymo pareigos vykdymo tinkamumo kriterijų yra vaiko išlaikymo dydžio nustatymas. Jis parenkamas vadovaujantis tam tikromis sistemomis, kurios įvairiose šalyse skiriasi – pavyzdžiui, procentinės pajamų dalies sistema, poreikių ir galimybių balanso sistema, išlaidų dalijimosi bei pajamų padalijimo sistemos. Šias, dažniausiai naudojamas vaiko išlaikymo dydžio sistemas išsamiai analizavo dr. G. Sagatys, nurodydamas, jog „kiekviena šių sistemų turi savų pranašumų ir trūkumų, todėl kalbėti apie kiekvienos iš jų tobulumą galima

⁹⁶ Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 16 d. sprendimas civilinėje byloje *R.Š. v. R.B.* (bylos Nr. N2-6410-792/2014).

tik santykinai. Nėra universalios vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemos, tad galima manyti, kad kiekvienos valstybės teisinėje sistemoje vyraujantis modelis laikytinas tinkamu tiek, kiek jis atspindi toje valstybėje vyraujančias socialines ir ekonomines realijas tam tikrame visuomenės ir teisės raidos etape.⁹⁷

Lietuvoje iki 2001-07-01 galiojusiam SŠK 81 str. 1 d. buvo įtvirtinta procentinės pajamų dalies sistema: „Alimentai nepilnamečiams vaikams iš jų tėvų išieškomi tokio dydžio; vienam vaikui – vienas ketvirtadalis, dviem vaikams – vienas trečdalis, trims ir daugiau vaikų – pusė tėvų uždarbio (pajamų).“⁹⁸ Tačiau įsigaliojus naujam CK ši sistema buvo panaikinta ir vietoj jos buvo įtvirtinta „poreikių ir galimybių balanso“ sistema. CK 3.192 str. 2 d. numato, kad „išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas“. Esminiai kriterijai darantys įtaką priteistino išlaikymo dydžiui yra vaiko poreikiai ir tėvų turtinė padėtis, o juos apjungiantis ir teismui neleidžiantis pernelyg nukrypti į vieną ar kitą pusę yra prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos principas. Taigi, toliau aptarsiu kiekvieną kriterijų atskirai.

Vaiko poreikiai yra plati kategorija, todėl skirstoma į bendruosius ir individualiuosius poreikius.

Bendrieji vaiko poreikiai – maistui, apsirengimui, gyvenamajam būstui, mokymuisi ir ugdymui, sveikatos priežiūrai, laisvalaikio praleidimui yra įtvirtinti tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu ir yra būdingi visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų amžiaus, išsilavinimo, įgytų bei įgimtų gebėjimų. Vaiko poreikis maistui, pasak humanistinės psichologijos pradininko, „poreikių piramidės“ kūrėjo, A.Maslow yra esminis, kadangi tik patenkinęs šį poreikį, žmogus gali siekti patenkinti aukštesnio lygmens poreikius. Maisto poreikį vertinant teisine prasme ir nustatant minimalius vaiko poreikius maistui orientaciniu kriterijumi buvo laikomas LR Švietimo ir mokslo ministro 2005-02-22 įsakymas Nr. ISAK-225 „Dėl maitinimo normų“, kurios nustatė ministerijai pavaldžių įstaigų vaikams ir mokiniams vienos dienos maitinimo normas. Tačiau prieš dešimtmetį (2005-07-24) nustojus galioti minėtam teisės aktui, nebeliko pagrindo teismui juo remtis ir vadovautis šia norma kaip orientaciniu kriterijumi, apskaičiuojant vaiko išlaikymui skiriamą maistui dalį. Dabartiniu metu teismas nustatydamas vaiko poreikį maistui, vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta vaiko teise būti pakankamai aprūpintu maistu, t.y. kad vaikas turėtų tiek ir tokios kokybės maisto, kuris patenkintų jo visapusišką fiziologinį vystymąsi.⁹⁹ Vaiko poreikiai aprangai nustatomi atsižvelgiant į tai, kad vaikas turi turėti aprangą,

⁹⁷ Sagatys G., *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*, Jurisprudencija, 2005, t1 (63), 23-33, p. 26.

⁹⁸ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas, *Vyriausybės Žinios*, 1969, Nr. 21-186

⁹⁹ Kelmės rajono apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas civilinėje byloje *J.B. v. E.Š.*, (bylos Nr. 2-571-446/2014).

kuri užtikrintų jo sveikatos saugumą ir nepažeistų vaiko orumo.¹⁰⁰ Tai reiškia, jog vaiko aprangos poreikiams tenkinti turi būti skiriama tokia išlaikymo dalis, kad vaikas turėtų jo dydį atitinkančius sezoninius drabužius bei avalynę, taip pat lėšų turi būti skiriama jo laisvalaikio aprangai. Vaiko teisė ir tuo pačiu poreikis į gyvenamąjį būstą yra įtvirtintas LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme 13 straipsnyje. LAT praktikoje nurodoma, jog yra siektina, kad skirtingų lyčių vaikai turėtų galimybę turėti atskirą gyvenamąją erdvę – kambarį¹⁰¹. Išanalizavus teismų praktiką pažymėtina, jog dalį išlaikymo dydžio įtakoja ir vaiko poreikiai mokslui, kurie pasireiškia vaiko ikimokyklinio, mokyklinio ar specialaus ugdymo išlaidoms padengti. Tokias išlaidas dažniausiai sudaro – mokymosi priemonių pirkimas, apmokėjimas už repetitorių bei popamokinės veiklos paslaugų suteikimą bei kitos būtinos išlaidos. Vaiko teisė (poreikis) būti sveikam yra užtikrinami Jungtinių Tautų Konvencijoje bei LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Vaiko teisė į sveikatą, sveiką aplinką ir tinkamą sveikatos priežiūrą turi išskirtinę reikšmę jo gyvenime, todėl turi būti tinkamai užtikrinama. Teismas kiekvienu individualiu atveju vertina byloje pateiktus duomenis apie vaiko sveikatos priežiūrą ir atsižvelgdamas į tai bei vadovaudamasis protingumo ir sąžiningumo principais priteisia atitinkamo dydžio išlaikymą. Vaiko poreikis turėti laisvalaikį yra taip pat užtikrinamas nacionaliniu lygmeniu – vaikui turi būti sudarytos sąlygos žaisti, dalyvauti kultūrinėje veikloje, užsiimti jo mėgiama veikla atitinkamai pagal jo įgytus ir įgimus sugebėjimus. Taigi, šie poreikiai turi būti užtikrinami kiekvienam vaikui be išimčių, o jų dydį teismas nustato vadovaudamasis pateiktas įrodymais bei prioritetiniu vaiko teisių ir interesų, protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principais.

Individualieji poreikiai atspindi konkretaus vaiko vystymosi ir ugdymo specifiką. Išanalizavus teismų praktiką darytina išvada, jog dažniausiai išskiriami šie individualiuosius poreikius lemiantys veiksniai:

- 1) vaiko įgimti ar įgyti gabumai (vaikas, kuris papildomai lavina savo gebėjimą groti, sportuoti, piešti ir pan. turi gauti didesnę išlaikymą, kad galėtų lavinti savo talentą, nei tas vaikas, kuris neužsiima papildoma veikla);
- 2) sveikatos būklė (vaiko, kuris turi sveikatos sutrikimų didesnę išlaikymo dydį lemia jo sveikatos priežiūra, kadangi tokiam vaikui reikalingi vaistai, įvairios procedūros, tyrimai, gydytojų konsultacijos, operacijos ir pan.);
- 3) amžius (natūralu, jog augant vaikui didėja ir jo poreikiai, todėl paaugliui vaikui reikalingas didesnis išlaikymas nei mažamečiui vaikui);

¹⁰⁰ Kelmės rajono apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas civilinėje byloje *J.B. v. E.Š.*, (bylos Nr. 2-571-446/2014).

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje *R.A. v. A.A.* (bylos Nr. 3K-P-186/2010).

4) specialūs poreikiai (tokie poreikiai dažniausiai susiję su išskirtinėmis situacijomis, pvz. vaikas nuo gimimo neįgalus, todėl jam reikalinga speciali priežiūra, mokymo priemonės ir pan.).

M. Price nagrinėjęs specialiuosius poreikius turinčių vaikų išlaikymo nustatymo dydį, nurodė, jog sprendžiant klausimą dėl specialiuosius poreikius turinčio vaiko išlaikymo, būtina įvertinti konkrečius ir kintančius poreikius. Konkretūs, detalizuoti poreikiai yra tokie kaip gydytojų (specialistų) paslaugos, išlaidos skirtos modifikuoti namų aplinkai (pvz. invalidui vaikui reikalingi specialūs laiptai ir pan.). Kitos išlaidos negali būti apskaičiuotos detalčiai iš anksto, tačiau neabejotinai turi būti įtrauktos preliminariai jas apskaičiuojant – transporto išlaidos gabenant vaiką į medicinos priežiūros įstaigas, vaistų pirkimas (vaikas būdamas 5 metų gali vartoti vienokius vaistus, tačiau būnant 15 metų vargu ar šie vaistai bus veiksmingi) ir pan.¹⁰²

Vaiko poreikiai teisme įrodinėjami pateikiant detalius skaičiavimus su juos pagrindžiančiais įrodymais (kvitais, sąskaitomis ir pan.), kuriuose atsispindi kiek piniginių lėšų per mėnesį išleidžiama vaiko poreikiams tenkinti. Teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo dydžio priteisimo visada vertina tiek bendruosius, tiek individualiuosius vaiko poreikius. Teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, jog išlaikymo dydis turi užtikrinti tokius vaiko poreikius, kad kiekvienas vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, ugdyti ir tobulinti savo įgimtus gebėjimus bei įgyti naujus, tam, kad suaugęs taptų visaverte asmenybe. Pažymėtina, jog išlaikymo dydis negali būti ribojamas vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu.¹⁰³

Abiejų tėvų turtinė padėtis yra antrasis kriterijus, kuriuo vadovaujantis yra priteisiamas atitinkamo dydžio išlaikymas nepilnamečiui vaikui. Atkreiptinas dėmesys, jog teismas vertindamas abiejų tėvų turtinę padėtį, atsižvelgia į jų gaunamas visų rūšių pajamas (darbo užmokestį, autorinį atlyginimą, pensiją, stipendiją, socialinę pašalpą; pajamas iš komercinės ir ūkinės veiklos: nuompinigių, dividendus ir pan.); turimas pinigines lėšas bankuose ir kitose kredito įstaigose; kilnojamąjį (automobilius, vertingus kilojamuosius daiktus, brangakmenius) ir nekilnojamąjį (gyvenamuosius namus, butus, kitus pastatus, žemę, mišką) turtą; vertybinius popierius (akcijas, obligacijas); juridinius asmenis (individualias įmones) bei jų turtą, taip pat visas kitas pajamas.¹⁰⁴ Taip pat nurodoma, jog vertinant turinčio prievolę teikti išlaikymą nepilnamečiam vaikui asmens turtinę padėtį, reiktų atsižvelgti ne tik į tai kokio dydžio pajamomis disponuoja toks asmuo, bet ir nustatyti ar jos reguliarios, taip pat į tai ar turima

¹⁰² Price, MS., *supra* note 14, p. 28-36,

¹⁰³ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 10 d. nutartis (bylos Nr. 2A-2417-25/2013).

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 7 d. nutartis nutartis *G.K. v. G.S.*, (bylos Nr. 3K-7-6/2007) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje *D.V.J. v. V.J.*, (bylos Nr. 3K-3-243/2010).

reikalavimo teisių arba skolinių įsipareigojimų tretiesiems asmenims.¹⁰⁵ Dr. G. Sagatys sistemiškai vertindamas nacionalinės teisės aktus ir praktiką nurodo, jog mūsų šalyje vyrauja vadinamas realių tėvų pajamų nustatymo metodas (autorės pastaba šis metodas taikomas ir Latvijoje, Estijoje, Norvegijoje), t.y. kai remiamasi objektyviais kriterijais – kiekvieno iš tėvų turimo turto ir pajamų apskaita. Greta nurodydamas, jog kitos valstybėse (autorės pastaba Austrijoje, kai kuriose JAV valstijose) egzistuoja kitoks metodas – fiktyvaus pajamų įvertinimo, kai vertinama ne tik kiekvieno iš tėvų turimas turtas ir gaunamos pajamos, bet ir tikėtinos gauti pajamos pagal kiekvieno iš tėvų įgytą išsilavinimą bei profesinį pasirengimą.¹⁰⁶

Žinoma, priteisto išlaikymo dydis turi būti proporcingas vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai. Šiam teiginiui pagrįsti, paminėsiu kasacinio teismo praktikoje suformuotą poziciją, jog vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties, o pusiausvyrą padeda išlaikyti CK 3.3 str. 1 d. įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių apsaugos principas, kuriuo visais atvejais privalo vadovautis teismas.¹⁰⁷

Siekiant atskleisti tėvų turtinės padėties įtaką nepilnamečio vaiko išlaikymo dydžiui, vadovaujantis nacionaline teismų praktika, darbo autorė tėvų turtinę padėtį suskirstė į tris grupes: gerą, vidutinę ir sunkią. Toliau darbe bus analizuojama kiekvienos iš jų sąsaja su vaiko poreikiais.

Kai tėvų turtinė padėtis *gera*, dažniausiai siekiama priteisti kuo didesnę sumą pinigų vaiko išlaikymui. Tokia pozicija grindžiama prioritetingas vaiko teisių apsaugos principu, nurodant, jog turi būti užtikrinami ne tik fiziologiniai, bet ir specialieji vaiko poreikiai, be to nurodoma, jog vaiko materialinė padėtis negali būti pabloginama vien dėl to, kad vaikas negyvena su abiem tėvais. Kita vertus, reiktų pritari dr. I. Kudinavičiūtės – Michailovienės ir J. Vėgelienės nuomonei, jog vaiko išlaikymo dydžio maksimalizavimas nėra besąlygiškai geriausias sprendimas, tinkantis visiems be išimties atvejams¹⁰⁸. Kaip pavyzdys straipsnyje analizuojama itin daug dėmesio sulaukusi garsaus krepšininko S.J. ir jo sutuoktinės V.J. santuokos nutraukimo byla, kurioje teismas pritaikė laikinas apsaugos priemones ir S.J. įpareigojo kas mėnesį vaiko išlaikymui mokėti daugiau nei 11 000 Lt, o vaiko motinai – 3 000 Lt išlaikymą. Teismas sprendimu¹⁰⁹ priteisė 4 500 Lt dydžio išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis iki vaiko pilnametystės. Taigi, manytina, jog esant gerai tėvų materialinei padėčiai

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *A.B. v. I.B.* (bylos Nr. 3K-3-37/2013).

¹⁰⁶ Sagatys G., *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*, Jurisprudencija, 2005, p. 29.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A.G. v. M.G.* (bylos Nr. 3K-3-80/2003); Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *A.B. v. I.B.* (bylos Nr. 3K-3-37/2013).

¹⁰⁸ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10, p. 5.

¹⁰⁹ Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo civilinė byla Nr. N2-1133-55/2011.

išlaikymo dydis turėtų būti priteisiamas kuo labiau užtikrinant bendruosius ir individualiuosius vaiko poreikius, tačiau ne tiek, kiek daugiausiai galima priteisti¹¹⁰.

Kai tėvų materialinė padėtis yra *vidutinė*, teismai dažniausiai priteisia išlaikymą, kuris patenkina tik būtinuosius vaiko poreikius. Teismų praktikoje susiformavo nuostata, jog priteisiant vaikui išlaikymą minimaliems poreikiams tenkinti, orientaciniu kriterijumi laikomas vienos minimalios mėnesinės algos (MMA) dydžio išlaikymas, tačiau šis kriterijus taikytinas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes¹¹¹. Pagrindžiant aukščiau išdėstytą situaciją, pažymėtina, kad kai kurie teismai nesiekia išsiaiškinti realius vaiko poreikius atitinkančią sumą, o tiesiog priteisia vienos mėnesinės algos dydžio sumą.¹¹² Atsižvelgiant į tai, manytina, kad priteisiant vaikui išlaikymą orientaciniu kriterijumi laikoma MMA turėtų būti vertinama tik kaip teismų išaiškinimas užpildantis CK 3.192 straipsnio 2 dalies spragą (nes nėra nurodytas joks išlaikymo dydžio kriterijus užtikrinantis būtinuosius vaiko poreikius), tačiau nereikia, jog būtent MMA dydžio išlaikymo sumą ir turi skirti vaiko tėvai būtiniams vaiko poreikiams patenkinti.

Tėvų *sunki* materialinė padėtis įprastomis aplinkybėmis vertintina kaip priežastis, dėl kurios priteistinas mažesnis išlaikymo dydis, kuris neturėtų būti mažesnis už bazinę socialinę išmoką (toliau – BSI), t.y. už anksčiau buvusį minimalų gyvenimo lygį (MGL).¹¹³ Lietuvoje nuo 2015 m. sausio mėn. 1 d. BSI dydis yra 38 Eur. Nors įstatyme nėra numatyta ši minimali riba, tačiau teismų praktikoje vis dar laikomasi šios taisyklės. Manytina, kad toks teismų aiškinimas labiau siejamas ne su praktiniu aspektu, o su konstitucinės tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus pakartotiniu įtvirtinimu. Nacionalinėje doktrinoje siūloma, kad minimalus išlaikymo dydis būtų siejamas ne su 1 MGL (autorės pastaba dabartiniu metu BSI), kaip tai buvo suformuluota teismų praktikoje, bet su 1,5 BSI dydžio išmoka, kurią teikia Vaikų išlaikymo fondas vaikui, negaunančiam išlaikymo iš tėvo (motinos)¹¹⁴. Prioritetiškai atsižvelgiant į vaiko interesus, sunkiai suvokiama situacija, kai vaiko poreikius (net ir būtinausius) gali patenkinti tokio dydžio suma. Išanalizavus teismų praktiką darytina išvada, jog sunki tėvų padėtis gali būti šiais atvejais: dėl objektyvių priežasčių, dėl tėvų aplaidumo, dėl jų nesažiningų veiksmų. Trumpai aptariant kiekvieną iš šių situacijų noriu pabrėžti, jog nūdienos socialinės realijos lemia

¹¹⁰ Gay R.F., Palumbo G.J., *supra* note 25.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje *J.J. v. A.A.J.* (bylos Nr. 3K-3-276/2013).

¹¹² Pavyzdžiui Klaipėdos apygardos teismas vaiko išlaikymui priteistą 500 Lt sumą sumažino aiškindamas tuo, kad byloje nėra duomenų apie išskirtinius G.B. poreikius ir jų tenkinimui reikalingas papildomas išlaidas, abiejų tėvų turtinė padėtis iš esmės vienoda. Vadovaujantis teismų praktikoje vyraujančia nuostata, kad išlaikymas neturėtų būti mažesnis už vieną minimalią mėnesinę algą, priteistas išlaikymas vaikui mažintinas iki 350 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje *S.B. v. R.B.* (bylos Nr. 3K-3-177/2007).

¹¹³ Kėdainių rajono apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 18d. sprendimas civilinėje byloje *S.M v. D.M.* (bylos Nr. 2-1897-813/2014).

¹¹⁴ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgeliienė J., *supra* note 10, p. 9.

situacijas, kai tėvai negali teikti išlaikymo atitinkančio vaiko poreikius, kadangi jų pajamos yra mažos (gauna minimalų atlyginimą, kuris nuo 2015 m. sausio 1 d. yra 300 Eur), o įsipareigojimai dideli (pvz. teikia išlaikymą nepilnamečiams vaikams, išlaiko nedarbingus asmenis, turi kreditorinių įsipareigojimų). Tokiu atveju teismui tenka spręsti sudėtingą klausimą – kaip patenkinti bent būtinuosius vaiko poreikius ir išlaikyti socialinį teisingumą. Praktikoje laikomasi pozicijos, jog išlaikymo dydis tokiais atvejais svyruoja nuo orientaciniu kriterijumi pripažįstamos vienos mėnesinės algos iki minimalaus gyvenimo lygio (dabar BSI) dydžio. Tais atvejais, kai tėvų sunki padėtis yra dėl jų nerūpestingo elgesio (girtavimo, turto švaistymo ir pan.) teismai šios aplinkybės nelaiko kaip pakankamos išlaikymo dydžiui mažinti ir nurodo, jog kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, taikoma sankcija – laikinas tėvų valdžios apribojimas.¹¹⁵ Manytina, kad tokia priemonė yra vertintina dviprasmiškai – viena vertus, ja siekiama apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos ir užkirsti kelią tėvų piktnaudžiavimui vengti išlaikyti vaiką dėl savo sunkios materialinės padėties, o kita vertus – ji gali būti kritikuojama iš vaiko teisės augti natūralioje šeimoje pozicijos¹¹⁶. Pažymėtina, jog esant vieno iš tėvų sunkiai turtinei padėčiai, kitas net ir turėdamas finansines galimybes negali susitarti ir atleisti jo nuo pareigos išlaikyti vaiką. Užsienio mokslinėje literatūroje taip pat nurodoma, jog tėvų išlaikymo pareiga vaikams yra nepriklausanti nuo bet kokių susitarimų tarp vaiko tėvų¹¹⁷. Paskutinioji situacija, kuri darbo autorės manymu priskiriama gal ir ne visada prie sunkios materialinės padėties, tačiau neabejotinai siekiant ją parodyti kaip sunkią – yra tėvų nesąžiningumas slepiant savo realią finansinę padėtį ar tyčiniai veiksmai nesiimant priemonių gauti didesnes pajamas. Reali finansinė padėtis dažniausiai slepiama klastojant darbo užmokesčio pažymą, specialiai išdovanojant turtą ir kitaip siekiant oficialiai sumažinti savo turtinės padėties vertę. Teigiamai vertintina teismų praktikoje nuosekliai susiklosčiusi pozicija, jog tais atvejais, kai tikroji tėvų turtinė padėtis kelia pagrįstų abejonių, teismas išlaikymą priteisia vertindamas vaiko interesų naudai, t.y. laikydamas, kad tėvų turtinė padėtis leidžia priteisti išlaikymo dydį atitinkantį vaiko poreikius¹¹⁸. Tokiu būdu yra apsaugomi vaiko interesai ir teisė gauti teisingą išlaikymą. O tais atvejais, kai tėvai tyčia vengia susirasti geriau apmokamą darbą pagal savo specialybę ar profesinį išsilavinimą, mano manymu, tikslinga būtų taikyti jau anksčiau darbe minėtą fiktyvaus pajamų įvertinimo metodą (kai tėvų pajamos apskaičiuojamos atsižvelgiant ne į realiai gaunamas, bet į turimas gauti pajamas pagal jų išsilavinimą, profesinį pasirengimą), tokiu būdu būtų išvengiama tėvų piktnaudžiavimo. Žinoma, šį metodą taikyti

¹¹⁵ Sagatys G., *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*, Jurisprudencija, 2005, p. 27.

¹¹⁶ Sagatys G., *Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje*. Daktaro disertacija, – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2004. p. 155-159.

¹¹⁷ Harry D. Krause, Linda D., Elrod, Garrison M., ir kt., *supra* note 13, p.867.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje I.V. v. D.V. (bylos Nr. 3K-3-495/2009).

reiktų labai atsargiai, atsižvelgiant į esamą šalyje kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlos ir paklausos santykį.

Dr. S. Kairienė nurodo, jog teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo dydžio nustatymo vadovaujasi vaiko teisių apsaugos institucijų, atstovaujančių teisme vaiko interesus, teikiamomis išvadomis. Toliau straipsnyje nurodoma, jog Vaiko teisių apsaugos institucija teikdama išvadą dėl išlaikymo vaikui dydžio nustatymo, be įprastų kriterijų, papildomai atsižvelgia į tėvo (motinos) požiūrį į pareigą išlaikyti vaikus, t.y. vertina tėvo (motinos) išlaikymo pareigos prisiėmimą, pastangas teikti vaikui išlaikymą bei realias finansines galimybes.¹¹⁹ Tokio pobūdžio pateikta išvada labiau atspindi realiai susiklosčiusią situaciją.

Apibendrinant galima teigti, jog turi būti išlaikyta pusiausvyra tarp vaiko interesų bei tėvų turčinės padėties, t.y. siekiant nustatyti protingą bei sąžiningą išlaikymo dydį, turi būti laikomasi proporcingumo principo suderinant subjektyvius ir objektyvius kriterijus, nepažeidžiant vaiko ir tėvų interesų.

Aukščiau išvardintų kriterijų sisteminių taikymą lemia *prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos gynimo principas*, kuris įtvirtintas LR CK 3.3 str. 1 d. bei JT Vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d., kuriuose nurodoma, jog šis principas yra vienas svarbiausių vaiko teises užtikrinančių garantų, reiškiančių, jog „priimant bei taikant teisės aktus, sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pakeisti“.¹²⁰ „Principo išskirtinį teisinį statusą lemia ir tai, jog teismai, sprenddami vaiko išlaikymo klausimus, privalo atsižvelgti į jo interesus bei poreikius (CK 3.192 – 3.208 str.), visas abejones dėl išlaikymo priteisimo, jo dydžio, formos nustatymo ir pan. turi vertinti vaiko interesų naudai, vaikams priklausantis turtas, taip pat ir išlaikymas privalo būti tvarkomas ir naudojamas išimtiniais vaiko interesais“¹²¹. Šią teismo poziciją patvirtina ir CK įtvirtinta nuostata, jog išlaikymas priteisiamas vaiko interesų naudai bei privalo būti tvarkomas ir naudojamas išimtinai vaiko interesais.

Tais atvejais, kai išlaikymas priteisiamas dviems ar daugiau vaikų, aktualus tampa vaikų lygybės principo taikymas įtvirtintas CK 3.198 str., kuriame nurodoma, jog nepriklausomai nuo to, vaikai gimę santuokoje ar ne, iš vienos ar iš skirtingų santuokų, tų pačių ar skirtingų tėvų, turi vienodą teisę į išlaikymą. Žinoma, šios normos nereikia suabsoliutinti, nes vis tik išlaikymo dydis konkrečiam vaikui priklauso nuo būtent jo individualių poreikių ir tėvų turčinės padėties, tačiau bet kuriuo atveju išlaikymo dydis visiems vaikams turi patenkinti būtinuosius jų poreikius.

¹¹⁹ Kairienė B., Jekaitytė L., *Vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu*, Mokslo darbai, 2010, Nr. 9(1).

¹²⁰ Šimonis M., Januškienė J., *Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje*. Teisės problemos. 2001, Nr. 4. p. 63.

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, *supra* note 77.

Dėl to, kiekvienu atveju teismas sprendžia šį klausimą vadovaudamasis byloje esančiais įrodymais.

Kita problema dėl išlaikymo dydžio nustatymo kyla, kai vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš tėvų, gyvenančiu užsienyje, kurioje vaikui išlaikyti reikia daugiau lėšų, nei Lietuvoje. Naujausioje LAT praktikoje buvo suformuluota taisyklė: „tokiu atveju, kai vaikas išvyksta gyventi į užsienio valstybę, kurioje pragyvenimo lygis yra aukštesnis nei Lietuvoje, vieno iš tėvų iniciatyva, tai likusiam gyventi Lietuvoje vaiko tėvui neturėtų kilti pareiga prisiimti dėl šios priežasties padidėjusių išlaidų tenkinant vaiko poreikius. Dėl vaiko išvykimo gyventi į užsienio valstybę padidėjusios jo poreikių tenkinimo išlaidos atitinkama dalimi turi tekti tam iš tėvų, kurio iniciatyva vaikas išvyko iš Lietuvos, nebent tėvų turtinės padėties kriterijus pateisintų kitokį sprendimą“.¹²² Vadinasi, jei vaikas išvežamas gyventi į užsienio valstybę abiejų tėvų sutarimu, tai abu tėvai sąmoningai prisiima padidėjusių išlaidų našta, o jeigu vienas iš tėvų nepritaria vaiko gyvenamajai vietai užsieni valstybėje, tai tas iš tėvų, dėl kurio iniciatyvos vaikas išvyksta gyventi į užsienio valstybę, turi prisiimti tam tikra dalimi padidėjusias išlaidas tenkinant vaiko poreikius.

Kaip ir minėjau anksčiau, vaiko išlaikymui skiriamo dydžio nustatymo metodikos įvairiose šalyse skiriasi ir nėra vienareikšmės nuomonės, kuri sistema yra pozityviausia ir labiausiai užtikrinanti vaiko poreikių patenkinimą. Atsižvelgiant į laisvą asmenų judėjimo ES intensyvumą, vis dažniau vaiko išlaikymo suma siejama su kiekvieno iš tėvų bendravimo ir dalyvavimo auklėjime laiko sąnaudomis¹²³. Kyla klausimas – ar egzistuoja teisinis ryšys tarp tėvų teikiamo išlaikymo dydžio ir kiekvieno iš tėvų dalyvavimo auklėjime intensyvumo, kuris lemia tėvų pareigos teikti materialinį išlaikymą vaikui apimtį?

Išanalizavus nacionalinę ir užsienio teisės doktriną bei praktiką darytina išvada, jog dauguma teisinių sistemų nepripažįsta teisinio ryšio tarp vaiko išlaikymo ir bendravimo su juo apimties, tačiau praktikoje šis ryšys neabejotinai egzistuoja, o kai kurios valstybės tai yra įtvirtinusios savo teisinėje sistemoje.

Pavyzdžiui, Anglijos teisinėje sistemoje yra numatytas tiesioginis ryšys tarp vaiko išlaikymo sumos dydžio ir tėvų bendravimo su vaiku intensyvumo bei nustatyta tvarka kaip apskaičiuoti bendravimo intensyvumo įtaką išlaikymo dydžiui. Bendravimo intensyvumui įtakos turi tik paromis skaičiuojamas vaiko bendravimas su kartu negyvenančiu tėvu (motina). Vaiko išlaikymą iki 2013 m. lapkričio mėn. 25 d. apskaičiuodavo ir prižiūrėdavo vykdydama Vaiko paramos agentūra (*angl. Child Support Agency*), o dabar tai atlieka Vaikų priežiūros tarnyba (*angl. Child Maintenance Service*). Apskaičiuojant išlaikymo dydį svarbiausia yra nustatyti tėvo

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *M.P. v. P.K.* (bylos Nr. 3K-3-195-915/2015).

¹²³ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10, p. 4.

(motinos), kuris kartu negyvena pajamų dydžio grupę (ji gali būti „įprasta“, „sumažinta“, „vienoda“, „nulinė“), (*angl. basic, reduced, flat, nul rate*) ir bendravimo su vaiku intensyvumą. Tėvas (motina), kuris negyvena kartu su vaiku ir per savaitę gauna 200 GBP ir daugiau svarų sterlingų priskiriamas prie „įprastos grupės“, jei gauna nuo 100 GBP iki 200 GBP per savaitę – prie „sumažintos“, jei mažiau nei 100 GBP – prie „vienodos“ ir jei pajamų apskritai negaunama (pvz. sėdint kalėjime) arba gyvenama vien iš pašalpų – toks tėvas (motina) priskiriamas prie „nulinės dydžio grupės“¹²⁴. Kiekviena iš grupių turi savitą išlaikymo apskaičiavimo modelį, pvz. „įprastos grupės“ gaunančių asmenų išlaikymas vaikui apskaičiuojamas procentine dalimi nuo gaunamų pajamų, t.y. jei reikia išlaikyti vieną vaiką jam išskaičiuojama 15 proc. gaunamų pajamų, jei du vaikus – 20 proc., jei tris ir daugiau vaikų – 25 proc. gaunamų pajamų. O jei pavyzdžiui tėvas gauna tik pašalpas (nulinė grupė), vaiko išlaikymui skiriama fiksuota suma – 5 GBP per savaitę. Taigi, nustatius kokias išlaikymo dydžio grupei priskirtinos negyvenančio su vaiku tėvo (motinos) gaunamos pajamos, reikia nustatyti kiek laiko yra bendraujama su vaiku. Pavyzdžiui jei kartu negyvenantis tėvas (motina) su vaiku praleidžia:

nuo 52 iki 104 parų per metus, tai išlaikymo suma mažintina 1/7 dalimi,

jei nuo 104 iki 155 mažinama 2/7 dalimi,

jei nuo 156 iki 174 parų, tai mažinama išlaikymo suma 3/7 dalimi,

o jei per metus laiko nereziduojantis tėvas (motina) praleidžia su vaiku 175 paras ir daugiau, tai išlaikymo dydis mažintinas per pusę¹²⁵.

Siekiat iliustruoti šią sistemą pateiktinas pavyzdys: X ir Y turi du vaikus W ir Z. Vaikai gyvena kartu su X, bet intensyviai bendrauja su Y. W praleidžia 70 naktų su Y, o Z praleidžia 140 naktų su Y. Taigi, W atžvilgiu išlaikymo suma mažintina 1/7 dalimi, Z atžvilgiu 2/7 dalimi, bendras vaikams mokėtino išlaikymo sumos mažinimo koeficientas sudaro 1,5/7 dalies. Y gauna 300 GBP per savaitę, tai išlaikymo suma tenkanti dviems vaikams būtų 60 GBP (300 GBP : 20 % = 60 GBP), o atsižvelgus į bendravimo intensyvumą ir ją sumažinus 1,5/7 dalimi, Y teikiamas išlaikymas per savaitę sudaro 47,15 GBP (60 x 1,5/7 = 12.85, 60-12.85=47.15).¹²⁶ Taip pat nurodoma, jog negyvenantis kartu tėvas (motina) gali prašyti sumažinti išlaikymo dydį dėl transporto išlaidų, patiriamų važiuojant į susitikimus su vaiku, papildomai perkamų maisto produktų ir pan.¹²⁷ Švedijos teisinėje sistemoje taip pat pripažįstamas teisinis ryšys tarp vaiko

¹²⁴ Rešetar B., *supra* note 17, p. 279-295.

¹²⁵ Harris – Short S., Miles J., *supra* note 15.

<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=678091&site=ehost-live>>.

¹²⁶ Black J., Bridge J., Bond T., *supra* note 16, p. 309.

¹²⁷ Rešetar B., *supra* note 17, p. 279-295.

išlaikymo dydžio ir bendravimo su vaiku intensyvumo, tik ten nustatyta kita skaičiavimo tvarka.¹²⁸

Pažymėtina, jog tokia praktika turi savų privalumų ir trūkumų. Amerikos tyrimai parodė, jog nereziduojančių tėvų bendravimas su vaikais padažnėjo, kai buvo pradėtas mažinti išlaikymo dydis atsižvelgiant į bendravimo dažnumą su vaiku. Rodos, tokia praktika turėtų būti vertintina teigiamai – vaikas daugiau laiko praleidžia bendraudamas su abiem tėvais, palaiko šeiminius ryšius, auga labiau jo poreikius atitinkančioje aplinkoje, tačiau pasitaiko atvejų, kai nereziduojantys tėvai siekia kuo dažniau susitikti su vaiku vien tam, kad būtų galima mokėti mažesnę išlaikymą, o ne palaikyti artimą ryšį su vaiku¹²⁹, ko pasekoje kai kurių autorių nuomone, toks reguliavimas didina priešišumą tarp vaiko tėvų¹³⁰. Manytina, jog išlaikymo mažinimas vertintinas teigiamai dar ir dėl to, jog negyvenantis kartu tėvas (motina), kuri intensyviai bendrauja su vaiku išleidžia papildomai piniginių lėšų susitikimams, maistui, pramogoms ir kitiems būtiniams poreikiams, todėl išlaikymo mažinimas atsižvelgiant į bendravimo dažnumą yra vertintina teigiamai.

Tačiau nemaža dalis valstybių, vis tik laikosi priešingos pozicijos ir nemato sąsajos tarp bendravimo su vaikais intensyvumo ir išlaikymo dydžio, nurodydami, jog tokia metodika yra problematiška, nėra ištyrinėti socialiniai ir psichologiniai faktoriai bei nėra aiškus priežastinis ryšys tarp bendravimo ir išlaikymo dydžio, todėl negalima laikytis pozicijos „kuo daugiau matai, tuo mažiau moki“¹³¹. Pavyzdžiui, Vokietijos teisinė sistema nenumato teisinio ryšio tarp vaiko išlaikymo ir nereziduojančio tėvo bendravimo su vaiku, nuroydama, jog tėvų pareiga išlaikyti vaikus yra absoliuti, o jos apimtis nepriklauso nuo to ar tėvas (motina) gyvena su vaiku ar ne. Praktikoje pasitaiko pavienių atvejų, kai tėvai bendru sutarimu nusprendžia diferencijuoti išlaikymo dydį atitinkamai pagal bendravimo su vaiku dažnumą.¹³²

Nacionalinėje doktrinoje nurodoma, jog Lietuvoje nuo 2001 m. liepos mėn. 1 d. galiojančiai „poreikių ir galimybių balanso“ sistemai nėra būdingas ryšio tarp išlaikymo dydžio ir kontakto su vaiku intensyvumo identifikavimas¹³³ ir tuo pačiu atkreipiamas dėmesys, jog netiesioginio pobūdžio apraiškų teismų praktikoje vis tik galima rasti. Kasacinis teismas išaiškino, jog „nedidelės vertės nuolat teikiamos lėšos, kurios skirtos vaiko būtiniams poreikiams užtikrinti ir

¹²⁸ Jei vaikas kartu su nereziduojančiu tėvu (motina) per mėnesį praleidžia po 6 dienas, arba 5 dienų periodą, išlaikymo dydis mažinamas 1/14 už kiekvieną kartu praleistą parą. Iš Rešetar B., *supra* note 17.

¹²⁹A. Bainham, B. Lindley, M. Richards and L. Trinder, *supra* note 18, p. 107. and P. R. Amato, C.E. Meyers and R. E. Emery, *Changes in Non-Resident Father-Child Contact from 1976 to 2002*, Family Relations – Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 2009, p. 43.

¹³⁰ Ridge T., *Supporting Children? The Impact of Child Support Policies on Children's Wellbeing in the UK and Australia*. Journal of Social Policy. 2005. p. 121-142.

¹³¹ Felhberg B. and Smyth B., *Child Support and Parent - Child contact*, Australian Institute of Family Studies, Family Matters member No. 57, Spring/Summer 2000.

¹³² Rešetar B., *supra* note 17, p. 279-295.

¹³³ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgeliienė J., *supra* note 10, p. 4.

kuriomis savarankiškai disponuoja pats vaikas (kišenpinigiai), sudaro dalį vaikui teikiamo išlaikymo. Jeigu yra įrodytas kišenpinigių teikimas, tai atsiranda pagrindas sumažinti dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui įsiskolinimo sumą.¹³⁴ Pritarčiau dr. I. Kūdnavičiūtės – Michailovienės ir J. Vėgelienės nuomonei ir manyčiau, jog teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo dydžio priteisimo turėtų įvertinti tėvo bendravimo intensyvumą ir šio pagrindu modifikuoti išlaikymą, numatant sąlygas dėl išlaikymo dydžio paskirstymo priklausomai nuo bendravimo ir vaiko priežiūros trukmės. Tais atvejais, kai išlaikymo dydis nustatomas bendru tėvų sutarimu, pasitaiko atvejų, jog tėvai nustatydami išlaikymo dydį atsižvelgia į bendravimo su vaiku tvarką ir išlaikymą modifikuoja, iš anksto preliminariai numatydami kiek laiko vaikas praleis su tėvu (motina) iš kurio priteistas išlaikymas ir tuo vadovaudamiesi mėnesinę įmoką atitinkamai sumažina. Pavyzdžiui, tėvai sutaria, jog vaiko vieno mėnesio poreikiai sudaro 300 Eur dydžio sumą, o bendravimo tvarkoje numatyta, jog vaikas 2 mėn. per metus praleidžia su tėvu (motina) iš kurio priteistas išlaikymas, tai sutartyje išlaikymo suma nurodoma ne 300 Eur, bet 250 Eur ($(300 \text{ Eur} \times 12 \text{ mėn.} = 3600 \text{ Eur}) - (300 \text{ Eur} \times 2 \text{ mėn.} = 600 \text{ Eur}) = 3000 \text{ Eur} / 12 \text{ mėn.} = 250 \text{ Eur}$), tokiu būdu iš anksto paskirstant tarp tėvų išlaikymo pareigą ir nepertraukiamai užtikrinant vaiko poreikius.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog vykstant socialiniams pokyčiams (atsirandant vis daugiau šeimų, kurių vienas iš tėvų gyvena užsienyje), būtinas naujas požiūris ir teisės normų adaptacija naujiems reiškiniams, t.y. siūlytina teismams priimant sprendimą dėl išlaikymo dydžio priteisimo vertinti ne tik jau nusistovėjusius kriterijus – vaiko poreikius ir tėvų turtinę padėtį, bet atsižvelgti į tėvų ir vaikų bendravimo intensyvumą ir pagal tai modifikuoti išlaikymo dydį, numatant konkrečias sąlygas dėl išlaikymo dydžio paskirstymo tarp tėvų.

2.3.2. Nepilnamečių vaikų išlaikymo formos nustatymo ypatumai

Tiek Lietuvos, tiek užsienio teisinėje sistemoje vienodai aiškinama, jog nuo išlaikymo dydžio ir formos pasirinkimo priklauso kokias materialines sąlygas fiziškai ir socialiai augti ir vystytis turės vaikas. Teismas būdamas aktyvus tokio pobūdžio bylose ir priteisdamas išlaikymą atsižvelgia į vaiko poreikius, amžių, sveikatos būklę, gabumus, pomėgius ir jų pagrindu turi parinkti tokį išlaikymo dydį ir formą, kuri labiausiai atitiktų vaiko interesus. Ankstesniame skyriuje buvo aptartas išlaikymo dydžio kriterijus, todėl toliau analizuotinas bus formos kriterijus.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 3K-3-114/2010).

CK 3.196 str. numatyta, jog išlaikymas nepilnamečiams vaikams iš tėvų, kurie nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus priteisiamas šiomis *formomis*, t.y. (1) kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, (2) konkrečia pinigų suma arba (3) turtu. Kiekviena iš išvardintų išlaikymo priteisimo formų turi būti vertinama atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes ir pagal tai pasirenkamas naudingiausias būdas išlaikymui užtikrinti. Siekiant nustatyti kiekvienos iš formų trūkumus ir privalumus, jos bus aptariamoms atskirai.

1) Išanalizavus nacionalinę teismų praktiką pastebiu, jog dažniausiai priteisiama ir labiausiai vaiko interesus užtikrinanti išlaikymo forma – *kas mėnesį mokamos periodinės išmokos*. Manytina, kad tokia forma teikiamas išlaikymas labiausiai atitinka vaiko poreikį gauti pastovų išlaikymą. Ši išlaikymo forma labiausiai pasitvirtina tuomet, kai vaiko tėvas ar motina turi nuolatinės pajamas (uždarbį, pensiją, pašalpas ir pan.).¹³⁵ CK įtvirtinta bendroji norma, jog išlaikymas priteistas periodinėmis išmokomis turi būti indeksuojamas Vyriausybės nustatyta tvarka atsižvelgiant į infliaciją¹³⁶. Nuo 2008 metų LR Vyriausybei patvirtinus nutarimą¹³⁷, atsirado pareiga skolininkui indeksuoti priteistas išlaikymo sumas. Periodinės išmokos indeksuojamos vadovaujantis praėjusių metų gruodžio mėnesio, palyginti su ankstesnių metų gruodžio mėnesiu, vartotojų kainų indeksu, kurį apskaičiuoja ir viešai skelbia Lietuvos statistikos departamentas. Periodinės išmokos indeksuojamos tik tuomet, kai kainų indeksas lygus 101 arba didesnis. Neindeksuojamos tos periodinės išmokos, kurios buvo teismo sprendimu priteistos per paskutinius šešis mėnesius. Nuo pat LR Vyriausybės nutarimo priėmimo iki šių metų vasario mėn. periodinės išmokos pagal tuometinius vartotojų kainų indeksus buvo didinamos (nuo 2012 m. vasario mėn. iki 2013 m. vasario mėn. buvo taikomas 103,4. dydžio kainų indeksas, nuo 2013 m. vasario mėn. iki 2014 m. vasario mėn. – 102,8 proc., kurių pagrindu periodinės išmokos atitinkamai buvo didinamos taip: jei pavyzdžiui vaikui priteistas išlaikymas po 500 Lt periodinių išmokų mokant nuo 2011 m. sausio mėn. 1 d., tai pritaikius indeksavimą, nuo 2012 m. vasario mėn. mokėtina suma sudarė 517 Lt, o nuo 2013 m. vasario mėn. – 531 Lt). Dabartiniu metu, nuo 2015 m. vasario mėn. iki 2016 m. vasario mėn. periodinės išmokos nėra indeksuojamos, kadangi vartotojų kainų indeksas yra tik 99,7, t.y. mažesnis nei 101, ko pasekoje, periodinės išmokos neindeksuojamos. Pagal nustatytą tvarką, periodinių išmokų indeksavimu turi pasirūpinti tas, kas perveda šias išmokas gavėjui, t.y. tuo atveju jei išlaikymą išieško antstolis, tai jis jas ir indeksuoja, jei priteistas išlaikymas išskaičiuojamas iš skolininko darbo užmokesčio, indeksavimą atlieka dažniausiai darbovietės finansininkas, tais atvejais kai periodines išmokas moka pats asmuo savarankiškai, tai jis ir

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, *supra* note 77.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *op.cit.* 3.208 straipsnis.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 9 d. nutarimas „Dėl periodinėmis išmokomis priteisto išlaikymo sumos ir atlyginamos žalos indeksavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valsybės Žinios*, Nr. 684.

privalo jas indeksuoti, tačiau praktikoje dažniausiai pasitaiko, jog tuo rūpinasi ne skolininkas, o vaiko interesus atstovaujantis tėvas (motina). Taigi, apibendrinant galima teigti, jog išlaikymo periodinėmis išmokomis privalumas yra nuolatos gaunamas nustatyto dydžio išlaikymas, o esminis šios formos trūkumas, jog skolininkui esant nemokiam vaikas apskritai gali negauti išlaikymo.

2) Išlaikymas *konkrečia pinigų suma* galimas tuo atveju, kai tai leidžia išlaikymą privalančio mokėti vaiko tėvo (motinos) turtinė padėtis, kai tai tikslinga siekiant apsaugoti vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą nuo galimo tėvo (motinos) nemokumo, priteisiant įsiskolinimą. Dažniausiai išlaikymas konkrečia pinigų suma yra priteisiamas esant realiai asmens, privalančio teikti išlaikymą, grėsmei tapti nemokiam arba kai atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų. Visas išlaikymo dydis nustatomas padauginus vieno mėnesio išlaikymo dydį iš mėnesių skaičiaus iki vaiko pilnametystės¹³⁸, pavyzdžiui, jei pripažįstama, jog vaikui reikalingas 300 Eur dydžio išlaikymas per mėnesį, o vaikui 2015-01-01 suėjo 16 metų, tai reiškia iki pilnametystės 2017-01-01 liko dveji metai (24 mėn.), tai priteisiamas 7 200 Eur (300 Eur x 24 mėn.) dydžio išlaikymas konkrečia pinigų suma. Išlaikymo konkrečia pinigų suma privalumas tas, jog vaikas iškart gauna išlaikymą ir yra apsaugotas nuo skolininko nemokumo, o šios išlaikymo formos trūkumai – infliacijos įtaka vaiko poreikių užtikrinimui ateityje bei subjektyvus vaiko atstovo pagal įstatymą sąžiningumas naudojant priteistą sumą vaiko poreikiams tenkinti.

3) *Išlaikymas turtu*, t.y. priteisiant vaikui nuosavybės teise tam tikrą tėvo (motinos) turtą galimas tada, kai tėvas (motina) turi to turto, kurį naudojant ar realizuojant būtų gaunamos pajamos vaikui išlaikyti, ar kitaip būtų tenkinami vaiko poreikiai.¹³⁹ Išlaikymas turtu yra išimtinė išlaikymo teikimo forma, nes paprastai teikiamos lėšos reikalingos kasdieniniams, einamiesiems, išlaikomo nepilnamečio vaiko, poreikiams tenkinti. Teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo priteisimo turtu, turi įvertinti vaiko interesus (atsižvelgti į tai, kad išlaikymas skirtas vaiko kasdieniams poreikiams tenkinti), turto pobūdį (turto išlaikymo išlaidas, turto likvidumą) bei tėvo (motinos) galimybes teikti tokios formos išlaikymą (tėvo (motinos) įsiskolinimą, sugebėjimą tvarkyti priteistą turtą). Lietuvos teismų praktikoje nurodoma, jog „turto perdavimas vaikams reiškia, kad vaikai tampa savininkais, o vaikų tėvas netenka turto dalies. Vaikai tur prisiiinti turto savininkų prievolės (mokėti mokesčius, susijusius su turtu, turėti lėšų jam prižiūrėti, išlaikyti ir pan.), todėl turtas gali būti perduodamas gerai pasvėrus, ar vaikams iš tikrųjų naudinga turtą gauti dėl naujai atsirasiančių pareigų. Kita vertus, dėl to, kad tėvas netenka

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, *supra* note 77.

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *L.P. v. Š.P.* (bylos Nr. 3K-3-513/2011).

turto ar jo dalies, turi būti įvertinta ir tai, ar nėra pernelyg pažeidžiamos jo teisės.¹⁴⁰ Manytina, kad išlaikymo priteisimo esminis privalumas – ilgalaikis ir patikimas vaiko poreikių užtikrinimas, kadangi turtą galima naudoti dvejopai: išnuomojant ir iš to gaunant pastovias pajamas arba realizuojant turtą (parduodant) jį ir gaunant konkrečią pinigų sumą. Tačiau tokia išlaikymo forma turi ir trūkumų – priteisus išlaikymą turtu reikalingos papildomos lėšos šiam turtui išlaikyti.

Atkreiptinas dėmesys, jog įstatymai nedraudžia išlaikymo nepilnamečiui vaikui priteisimo mišria forma, pavyzdžiui išlaikymo dalis gali būti priteisiama periodinėmis išmokomis, o kita dalis – turtu. Šią formą dažniausiai pasirenka tėvai, nutraukdami santuoką bendru sutarimu ir sudarydami sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, kurioje abipusių nuolaidų būdu išsprendžiamas vaikų išlaikymo klausimas.

Darytina išvada, jog kiekviena išlaikymo forma turi tam tikrų privalumų ir trūkumų, todėl skirtingai lemia vaiko interesų įgyvendinimą. Manytina, kad teismai priteisdami išlaikymą dažniau galėtų taikyti mišrią išlaikymo formą, tokiu būdu labiau išlaikydami pusiausvyrą tarp vaiko teisės gauti materialinį išlaikymą ir tėvo (motinos) pareigos teikti išlaikymą.

2.3.3. Nepilnamečių vaikų išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo tvarka

Ankstesniame skyriuje buvo minėta, jog Lietuvos teisinėje sistemoje, vyraujant „poreikių ir galimybių balanso“ sistemai, svarbiausi kriterijai priteisiant išlaikymą yra vaiko poreikiai ir tėvų turtinė padėtis. Tiek įstatyme, tiek kasacinio teismo praktikoje nurodoma, jog tėvų galimybės teikti išlaikymą ir vaiko poreikiai per tam tikrą laikotarpį gali pakisti. Būtent šių kriterijų pasikeitimas sąlygoja LR CK 3.201 str. numatytą galimybę kreiptis į teismą dėl priteisto išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo.

Pirmiausiai aptarsiu išlaikymo *dydžio* pakeitimo – sumažinimo ir padidinimo ypatumus. Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, jog teismas sprendamas klausimą ar yra pagrindas pakeisti priteistą išlaikymo dydį, turi nustatyti ir įvertinti dvejopo pobūdžio aplinkybes: pirma, aplinkybes, kurios susijusios su tėvų turtinės padėties esminiu pasikeitimu (pvz., asmuo pakeitė darbą, ko pasekoje gauna didesnę atlyginimą; laimėjo loterijoje didelę sumą pinigų, todėl jo turtinė padėtis akivaizdžiai pagerėjo; ir priešingai – asmuo praranda darbingumą, dėl ko nebegali dirbti ir jo nuolatinės pajamos gerokai sumažėja; pabloginti turtinę padėtį gali ir atsiradę kiti išlaikytiniai) ir, antra, aplinkybes, susijusias su vaiko poreikių pasikeitimu – padidėjimu (pvz.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje *N.P. v. A.P.* (bylos Nr. 3K-3-491/2013).

vaikui buvo nustatyta liga dėl kurios atsirado papildomos išlaidos sveikatos priežiūrai) ar sumažėjimo (vaikas nustojo lankyti papildomo ugdymo užsiėmimus, pasveiko po ligos, pan.).¹⁴¹

Praktikoje išlaikymo dydis dažniausiai mažinamas dėl pablogėjusios tėvo (motinos) iš kurio priteistas išlaikymas turtinės padėties. Pavyzdžiui, LAT įvertinęs šalių turtinę padėtį, t.y. atsižvelgdamas į tą aplinkybę, jog ieškovas yra bedarbis, turi finansinių įsipareigojimų bankui, išlaiko kitą nepilnametį vaiką, pagrįstai sumažino išlaikymą vaikui iki 200 Lt. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad asmens galėjimas ar negalėjimas pagerinti savo turtinę padėtį turi būti vertinamas tiek pagal objektyviusius (asmuo jų negali valdyti ir negali būti laikomas atsakingu, pvz.: valstybės ekonominė situacija, sveikatos būklė), tiek pagal subjektyviusius (asmens pastangos, noras, požiūris ir jo vertinamos galimybės gauti pajamas) veiksnius. Teismas, nustatydamas šalių turtinę padėtį ir priimdamas sprendimą sumažinti išlaikymo dydį, atsižvelgė į tai, kad ieškovas bedarbis ir kad nėra nustatyta, jog jis turi galimybę įsidarbinti, slepia pajamas ar kitokiu nesąžiningu elgesiu vengia išlaikymo pareigų.¹⁴² Tokiais atvejais, teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo dydžio sumažinimo turi stengtis išlaikyti pusiausvyrą tarp vaiko teisės gauti išlaikymą ir tėvų pareigos jį teikti, kadangi mažinant išlaikymo dydį mažėja ir galimybės patenkinti bendruosius ir individualiuosius vaiko poreikius. Pažymėtina, jog pablogėjusi tėvų turtinė padėtis ne visada yra pagrindas mažinti išlaikymo dydį. Kasacinis teismas laikosi nuoseklios pozicijos teigdamas, jog „vien ta aplinkybė, kad vienas iš tėvų būdamas darbingo amžiaus ir sveikatos, nedirba ir neieško darbo, savaime nėra teisinis pagrindas mažinti išlaikymą nepilnamečiam vaikui, nes ši aplinkybė nepateisina nuolatinių pajamų iš darbo teisinių santykių neturėjimo.“¹⁴³ Autorės nuomone tokia teismo formuojama praktika yra teigiama, kadangi tokiu būdu siekiama uždrausti tėvams piktnaudžiauti savo teisėmis ir tuo pačiu užtikrinti vaiko teisę gauti tinkamo dydžio išlaikymą, kuris atitiktų jo poreikius. Atkreiptinas dėmesys, jog išlaikymo mažinimas dėl sumažėjusių vaiko poreikių yra labiau teorinis, nei realiai egzistuojantis, kadangi naujausioje teismų praktikoje nebuvo rasta teismų sprendimo susijusių su išlaikymo dydžio pakeitimu dėl vaiko poreikių sumažėjimo. Bylose dėl išlaikymo sumažinimo, teismas mažesnio dydžio išlaikymą priteisia ne nuo ieškinio pareiškimo, bet nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (CPK 18 str., 279 str. 4 d.). Vaiko interesų gynimo požiūriu netoleruotina tokia situacija, jeigu teismo sprendimu, kuriuo sumažinamas priteisto išlaikymo dydis, būtų retroaktyviai paneigiama iki šio sprendimo įsiteisėjimo egzistavusi vaiko teisė į didesnio dydžio išlaikymą.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 8d. nutartis civilinėje byloje V.Z. v. R.Z. (bylos Nr. 3K-7-24/2013).

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje D.B. v. K.M. (bylos Nr. 3K-3-71/2010).

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje V. K. V. B.K. (bylos Nr. 3K-3-189/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v. J.K. (bylos Nr. 3K-3-528/2011).

Išlaikymo dydis gali būti padidintas tais atvejais, kai pagerėja vaiko tėvo (motinos) materialinė padėtis arba padidėja vaiko poreikiai. Praktikoje retai pripažįstama, jog išlaikymas didinamas dėl iš esmės pagerėjusios tėvo (motinos) iš kurio priteistas išlaikymas, turtinės padėties. Dažniausiai teismai atmesdami tokį argumentą motyvuoja tuo, jog „išlaikymą teikiančio tėvo turtinės padėties nedidelis pasikeitimas nėra pagrindas keisti išlaikymo dydį“¹⁴⁴. Tačiau visai kitaip vertinami vaiko poreikių pasikeitimai. Įstatyme net numatyta speciali norma (CK 3.201 str. 2 d.), nurodanti, jog išlaikymo dydis gali būti padidintas atsiradus papildomoms vaiko priežiūros išlaidoms. CK 3.201 str. 1 d. ir CK 3.201 str. 2 d. sisteminis aiškinimas bei susiformavusi teismų praktika nesuteikia pagrindo teigti, jog materialinio išlaikymo dydžio pakeitimas siejamas išimtinai tik su atsiradusiais specialiais nepilnamečio vaiko poreikiais. Sutiktina, kad „vadovaujantis CK 3.201 str. 2 d. priteisto išlaikymo dydis gali būti padidintas atsiradus papildomoms vaiko priežiūros išlaidoms, tačiau išlaidų specialioms poreikiams patenkinti atsiradimas yra numatytas kaip savarankiškas materialinio išlaikymo dydžio pakeitimo pagrindas. Taigi, net ir nesant specialių poreikių, tačiau nustatius, kad nepilnamečio vaiko poreikiai iš esmės pasikeitė, yra pagrindas pakeisti priteisto materialinio išlaikymo dydį.“¹⁴⁵ Analizuojant padidinto išlaikymo mokėjimo momentą, teismai padidintą išlaikymą priteisia nuo kreipimosi į teismą dienos. Manytina, jog tokia praktika yra teigiama, kadangi priešingu atveju, bylos nagrinėjimo metu vaiko teisė į didesnę išlaikymą būtų nepagrįstai apribojama, o tėvui (motinai) iš kurio prašoma priteisti didesnę išlaikymo dydį, atsirastų sąlygos vilkinti procesą, nes bylinėjimosi laikotarpiu nekiltų pareiga mokėti didesnę išlaikymą.

Įstatymas numato, tik išlaikymo *formas* pakeitimo galimybę, tačiau nedetalizuoja išlaikymo formos pakeitimo pagrindų ir tvarkos. Todėl teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo formos pakeitimo vadovaujasi bendraisiais šeimos teisinius santykius reguliuojančiais principais ir žinoma, prioritetingas vaiko teisių ir apsaugos gynimo principu. Teismas priimdamas sprendimą dėl išlaikymo formos pakeitimo gali parinkti išlaikymui naują iš CK 3.196 str. išvardytų formų (periodinėmis išmokas, konkrečią pinigų sumą, turtą). Praktikoje išlaikymo periodiniais mokėjimais didelis įsiskolinimas yra pagrįstas pagrindas išlaikymo formą pakeisti į išlaikymą turtu¹⁴⁶.

Apibendrinama darbo autorė daro išvadą, jog teismas, nepažeisdamas prioritetingo vaiko teisių ir interesų principo, sprendimu gali pakeisti priteisto išlaikymo dydį ir formą, tik tuo atveju, jei nustatomas reikšmingas aplinkybių pasikeitimas, įvykęs būtent po teismo sprendimo,

¹⁴⁴ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-64-273/2015.

¹⁴⁵ Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje *N.B. v. A.B.* (bylos Nr. 2A-85-264/2015).

¹⁴⁶ Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I.M. v. L.M.* (bylos Nr. 2A-1919-413/2012).

ir jei dėl to iš esmės sumažėja ar padidėja vaiko poreikiai arba iš esmės pasikeičia (pablogėja ar pagerėja) įpareigoto mokėti išlaikymą vaiko tėvo (motinos) turtinė padėtis. Teismai nėra linkę keisti sprendimą dėl išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo, jei priimtas sprendimas iš esmės nepažeidžia vaiko interesų.

2.4. Pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką nevykdymo teisinės pasekmės

Teismui priteisus išlaikymą „tėvai, siekdami garantuoti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tenkinti savo įgimus ir įgytus gebėjimus, privalo šias pareigas vykdyti tinkamai“¹⁴⁷. Įstatyme įtvirtinta, jog tėvai savo asmeninę prievolę išlaikyti nepilnamečius vaikus vykdo savarankiškai arba priverstiniu būdu (CK 3.192 str. – 3.194 str.). Savarankišką vykdymą reiktų suprasti kaip tėvo (motinos) iš kurio priteistas išlaikymas, pareigos vykdymą pagal teismo sprendimą ar nutartį, kurioje nustatyta ši pareiga bei jos apimtis, be kitų subjektų įsikišimo. Tais atvejais, kai tėvas (motina) iš kurio priteistas išlaikymas, nevykdo teismo sprendimo savanoriškai, gali kilti dvejopo pobūdžio teisinės pasekmės – numatytos CPK ir BK straipsniuose.

Pirma, praktikoje dažniausiai pasitaiko, jog tėvui (motinai) geranoriškai neteikiant išlaikymo vaikui pradamas priverstinio teismo sprendimo vykdymas (CPK 624 str. 1 d.). Tai civilinių teisinių priemonių visuma, kurią antstolis turi teisę taikyti jeigu skolininkas priimto teismo sprendimo nevykdo gera valia, t.y. antstolis taiko priverstinio vykdymo priemones – skolininko turto areštavimas, turto realizavimas, išieškojimas iš skolininko darbo užmokesčio ir pan. Kitaip tariant, tai yra procesas, kurio metu imamas atitinkamų poveikių priemonių, siekiant efektyviai įvykdyti įsiteisėjusį teismo sprendimą. Tais atvejais, kai skolininkas gyvena ne Lietuvoje, sprendimo vykdymas vyksta pagal tarptautinius teisės aktus. Antra, tėvui (motinai) iš kurio priteistas išlaikymas nevykdant pareigos išlaikyti vaiką, kaip alternatyva civiliniam procesui, gali būti pradėtas ikiteisminis tyrimas baudžiamajame procese dėl vengimo išlaikyti vaikus (BK 164 str.).

Tais atvejais, kai tėvai nesirūpina vaikais, nebendruoja su jais, neteikia materialinio išlaikymo, įstatymų leidėjas už konstitucinių pareigų nevykdymą numatė sankciją – tėvų valdžios apribojimą (CK 3.180 str. 1 d.), tačiau net ir šiuo atveju pareiga išlaikyti vaiką tėvams neišnyksta. Tėvų valdžia gali būti apribojama tik įstatyme numatytais atvejais: tėvams vengiant atlikti pareigas, auklėti vaikus, piktnaudžiaujant tėvų valdžia, žiauriai elgiantis su vaikais, darant žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpinant vaikais. Sisteminiis ir lingvistiniis

¹⁴⁷ Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2013-06-17 nutartis civilinėje byloje *D.P. v. R.K.* (bylos Nr. N2-3670-642/2013).

šios teisės normos aiškinimas leidžia daryti išvadą, jog tėvų valdžia laikinai ar neterminuotai gali būti apribota nustatius bent vieną iš šių nurodytų aplinkybių. Tėvų valdžios apribojimui pakanka vien to fakto, kad tėvai nevykdo savo prigimtinės pareigos rūpintis vaikais.¹⁴⁸ Kaip pavyzdį pateiksiu civilinę bylą, kurioje iš vaiko tėvo buvo priteistas išlaikymas po 400 Lt kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, tačiau šio sprendimo jis nevykdė ir susidarė išlaikymo įsiskolinimas (25 000 Lt). Vaiko tėvas nuosprendžiu buvo pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą, numatytą BK 164 str. (vengimas išlaikyti vaiką). Teismas priimdamas sprendimą apriboti tėvo valdžią nurodė, jog nėra reikalaujama, kad visais atvejais būtų konstatuojamas piktnaudžiavimas tėvų valdžia, žiaurus elgesys su vaikais ir pan., tėvų valdžiai apriboti pakanka vien to fakto, kad tėvai nevykdo pareigos rūpintis vaikais.¹⁴⁹

Taigi šiame skyrelyje, vadovaujantis nacionaline ir užsienio doktrina, bus siekiama išanalizuoti išlaikymo prievolės nevykdymo teisinės pasekmės civiline ir baudžiamąja prasme, bei nustatyti šių procesų privalumus ir trūkumus. Taip pat aptarti priverstinio vykdymo proceso Europos Sąjungoje reglamentavimą ir tvarką.

2.4.1. Teisė pradėti vykdymo procesą dėl pareigos išlaikyti nepilnametį vaiką nevykdymo

„Jei skolininkas nevykdo teismo sprendimo savanoriškai, pradedamas priverstinio teismo sprendimo vykdymo procesas.“¹⁵⁰ Vykdymo procesas pradedamas, kai išieškotojas pateikia vykdomąjį dokumentą vykdyti antstoliui. Pažymėtina, jog vykdymo procese pasikeičia šalių procesinė padėtis – buvęs ieškovas tampa išieškotoju, o buvęs atsakovas – skolininku. Įstatymų leidėjas valstybės įgaliotam asmeniui, t.y. antstoliui, suteikia teisinės priemonės vykdyti vykdomuosius dokumentus priverstinai, jei asmuo teismo sprendimo, nevykdo gera valia. Antstolis vykdydamas išieškojimą pagal teismo sprendimą dėl išlaikymo įsiskolinimo priteisimo, kaip ir vykdydamas bet kokią kitą turtinio pobūdžio teismo sprendimą, vadovaujasi CPK 624 str. įtvirtintomis priverstinio vykdymo priemonėmis. Pavyzdžiui Anglijoje, priešingai nei Lietuvoje, ne antstoliui, o išieškotojui suteikiama teisė pasirinkti priverstinio vykdymo būdą ir turtą į kurį bus nukreipiamas išieškojimas¹⁵¹. Toks įgaliojimų suteikimas vertintinas dvejopai: viena vertus – tai palengvina teismo sprendimo vykdytojo darbą ir sumažina skundų kiekį dėl jų neveikimo, kita vertus – išieškotojas nėra pakankamai kompetentingas spręsti koku būdu efektyviausiai būtų įvykdytas sprendimas, todėl išieškojimo procesas nėra toks veiksmingas. Toliau darbe bus

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3d. nutartis civilinėje byloje *Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V.D.M., A.D.* (bylos Nr. 3K-3-95/2009).

¹⁴⁹ Kauno apygardos teismo 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-727-173/2011.

¹⁵⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. p. 168.

¹⁵¹ The execution of court decisions in civil cases. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1998.

aptartos, antstolių rūmų duomenimis, Lietuvoje dažniausiai taikomos priverstinio vykdymo priemonės išlaikymo išieškojimo procese.

Dažniausiai taikoma išlaikymo išieškojimo bylose priverstinio vykdymo priemonė – išieškojimo nukreipimas į skolininko darbo užmokestį, pensiją, stipendiją ar kitas gaunamas pajamas. Išieškojimas iš skolininko darbo užmokesčio ar kitų pajamų pradedamas skolininko darbdaviui ar kitam lėšas išmokančiam asmeniui pateikus vykdomąjį dokumentą (dažniausiai jo kopiją) bei antstolio patvarkymą, kuriame pateikiama veiksmų seka, kurią privalo atlikti darbdavys nurodytu terminu. Anot dr. V. Višinskio, skolininko darbo vietą derėtų suprasti kaip jo darbdavio buveinės ar faktinio buvimo vietą. Skolininkui dirbant keliose darbovietėse, jo darbo vieta bus laikoma kiekvienos darbdavio buveinės ar faktinio buvimo vieta. Skolininkui esančiam pačiam darbdaviui, jo gyvenamoji vieta bus laikoma ir darbo vieta.¹⁵² Įstatymas numato ribojimą, kokio dydžio išskaitos iš atitinkamo darbo užmokesčio gali būti išieškomos (CPK 736 str.) bei iš kokių pinigų sumų apskritai nukreipti išieškojimo veiksmų negalima¹⁵³. Taigi, išieškant išlaikymą periodinėmis išmokomis, kai skolininko darbo užmokestis neviršija Vyriausybės nustatytos MMA, tai išieškoma suma sudaro iki 50 proc. per mėnesį gaunamų pajamų iki kol bus visiškai padengtas įsiskolinimas. Kai gaunamos pajamos viršiją MMA, tai iš viršijančios MMA dalies, išskaitoma 70 proc. sumos, jei ko kita nenustato įstatymai ar teismas. Autorės nuomonė išieškojimo nukreipimas į skolininko darbo užmokestį vertintinas teigiamai, kadangi tokiu būdu, kas mėnesį išieškant iš skolininko darbo užmokesčio tam tikro dydžio (50 proc. arba 70 proc.) lėšas yra nepertraukiamai užtikrinami bent minimalūs vaiko poreikiai. Skolininko interesai užtikrinami tik iš dalies, kadangi kuo didesnis darbo užmokestis gaunamas, tuo daugiau yra išskaitoma, tačiau tuo pačiu daugiau lieka ir skolininkui. Tuo atveju, jei skolininkas dirba keliose darbovietėse, visose taikomas tas pats išskaitymo dydis, todėl skolininkui liekanti dalis po išskaitymo neobjektyviai maža, t.y. iš kiekvieno darbo užmokesčio jam lieka mažiau nei po 50 proc. pajamų.

Kita vykdymo priemonė, kuri dažniausiai taikoma nesant galimybės nukreipti išieškojimą į darbo užmokestį arba esant itin didelei įsiskolinimo sumai – išieškojimas iš skolininko lėšų. Antstoliui nukreipus išieškojimą į skolininko pinigines lėšas, paprastai teismo sprendimas įvykdomas sparčiau, kadangi antstolis paprastai areštuoja visas skolininko sąskaitas, formaliai nurodydamas, jog lėšų arešto mastas yra būtent toks, kokio reikia skolai ir vykdymo išlaidoms

¹⁵² Višinskis V., *Teismų sprendimo vykdymo vieta*, Jurisprudencija, 2006, 128-137, p. 132.

¹⁵³ Pagal LR CPK 739 straipsnį išieškoti negalima iš sumų, kurios priklauso skolininkui kaip: kompensacinės išmokos už darbuotojui priklausančių įrankių nusidėvėjimą ir kaip kitos kompensacijos, kurios mokamos, kai nesilaikoma normalių darbo sąlygų; sumos, mokamos darbuotojui, vykstančiam į tarnybinę komandiruotę, perkeliama, priimama į darbą ir pasiūstam dirbti į kitas vietas; valstybinio socialinio draudimo motinystės (tėvystės) pašalpa; valstybės pašalpa šeimoms, auginančioms vaikus; socialinė pašalpa; laidojimo pašalpa; kitos tikslinės socialinės išmokos ir kompensacijos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų nepasiturinčių šeimų (asmenų) šalpai, kai šeimos (asmenys) dėl objektyvių priežasčių neturi pakankamai pajamų pragyvenimui.

padengti. Tokia situacija susiklosto todėl, kad bankai nesuteikia antstoliui informacijos apie tai, kiek asmens sąskaitoje yra piniginių lėšų ir kokia jų kilmė. Antstolis nusiuntęs patvarkymą areštuoti sąskaitas nurodo ir reikalavimą – tam tikrą pinigų sumą pervesti į antstolio depozitinę sąskaitą. Išieškojus pinigines lėšas, jos yra paskirstomos ir pervedamos išieškotojui. Manytina, jog tuo atveju, jei skolininko sąskaitoje yra pakankamai lėšų toks išieškojimo būdas nors ir drastiškas, tačiau labai veiksmingas žiūrint iš prioritetinės vaiko teisių pusės, tačiau kita vertus, toks vykdymo priemonės taikymas gali nepagrįstai pakenkti skolininko interesams ar jo kitų išlaikytinių, šeimos interesams.

Dar viena vykdymo priemonė, kuri naudojama tik kraštutiniu atveju – turto areštas ir turto realizavimas. Turto areštą reiktų suprasti kaip priverstinį nuosavybės teisės į skolininko turtą arba šios teisės atskirų sudėtinių dalių – valdymo, naudojimo ar disponavimo – laikiną uždraudimą ar apribojimą¹⁵⁴. Kokie apribojimai bus pritaikyti nustato antstolis, tačiau visais atvejais yra apribojama teisė disponuoti turtu. Lietuvoje yra susiformavusi praktika, jog skolininko turtas yra areštuojamas be realaus tikslo šį turtą realizuoti, tokiu būdu turto areštas tapo savotiška užtikrinimo priemone siekiant išieškoti išlaikymo įsiskolinimą priverstiniame vykdymo procese. Priešingai nei išieškojime iš piniginių lėšų, areštuojant turtą labai svarbu nustatyti kokias apimtims turi būti areštuotas turtas, kadangi antstolis negali areštuoti iš esmės daugiau turto, negu jo reikia išieškotinai sumai ir vykdymo išlaidoms padengti¹⁵⁵. Tais atvejais, kai turto areštas neveikia kaip prevencinė priemonė, areštuotas turtas būna realizuojamas. CPK nenumato esminių skirtumų¹⁵⁶ tarp išieškojimo iš kilnojamojo ir nekilnojamojo turto. Turtas dažniausiai realizuojamas jį parduodant iš varžytinių. Šiuo atveju didelę reikšmę turi skolininko aktyvūs veiksmai dalyvaujant turto pardavimo procese, t.y. skolininkas turi teisę surasti pirkėją iki varžytinių pradžios, kuris pervestų į antstolio depozitinę sąskaitą sumą ne mažesnę nei nurodyta turto arešto akte. Nuo 2013 m. sausio mėn. 1 d. įsigaliojo nauja turto pardavimo iš varžytinių tvarka, kuri varžytinių procesą perkėlė į elektroninę erdvę. Sutinkant su L. Gumuliauskienės ir V. Višinskio nuomone – „vykdymo proceso procesinių veiksmų atlikimas elektroninėje erdvėje yra perspektyvus, leisiantis padidinti vykdymo proceso efektyvumą, procese dalyvaujančių asmenų teisių apsaugą.“¹⁵⁷ Taip pat svarbu pažymėti, jog įstatymų

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 675 straipsnio 1 dalis, *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 675 straipsnio 2 dalis, *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁵⁶ Vienintelė išimtis yra numatyta LR CPK 690 str. 1 d. „Jeigu išieškojimas nukreipiamas į nekilnojamąjį bei kitą nustatyta tvarka registruojamą turtą, antstolis nustato, ar visas šis turtas priklauso skolininkui, kokias yra tikroji to turto vertė, taip pat ar turtas neįkeistas hipotekos įstaigoje, ar neareštuotas ir kokias yra jam nustatyti apribojimai. „

¹⁵⁷ Gumuliauskienė L., Višinskis V., *Antstolio procesinių veiksmų atlikimas elektroniniu būdu: galimybės ir problemos*, Jurisprudencija. 2012, 507-524, p. 521.

leidėjas yra numatęs ribojimus, kada išieškoti iš skolininko turto negalima¹⁵⁸. Manytina, jog visuomenėje yra nusistovėjusi klaidinga nuomonė – areštavus turtą iškart bus pradėtas išieškojimo procesas. Išieškojimas iš areštuoto turto pradamas tik išimtiniais atvejais, dažniausiai turto areštas lieka kaip prevencinė priemonė, siekiant išgąsdinti skolininką ir apsaugoti vaiko interesus, kad turtas nebūtų perleistas kitiems asmenims, jei vis tik prireiktų turto realizavimo procedūros.

Antstolis, atsižvelgdamas į faktines vykdomosios bylos aplinkybes, vienu metu gali pritaikyti net kelias vykdymo priemones. Bet kuriuo iš aukščiau nurodytų būdų antstoliui išieškojus pinigines lėšas, t.y. turint jas antstolio depozitinėje sąskaitoje, jos išskirstomos ir išmokamos išieškotojui. Bendroji išieškotų lėšų paskirstymo taisyklė – pirmiausiai apmokamos vykdymo išlaidos¹⁵⁹, o iš likusių sumų patenkinamas reikalavimas išieškoti išlaikymą¹⁶⁰. Reikalavimas išieškoti išlaikymą yra vykdomas pirmąja eile, todėl net ir esant kitų išieškotojų, pirmiausiai būtų patenkinamas reikalavimas dėl išlaikymo. Tuo atveju jei dėl išlaikymo išieškojimo būtų keli išieškotojai, o išieškotos sumos neužtektų patenkinti visiems reikalavimams, tai išieškota suma būtų tenkinama proporcingai kiekvienam išieškotojui priklausančia suma¹⁶¹.

Tuo atveju, jei antstoliui nepavyksta priverstinėmis priemonėmis įvykdyti teismo sprendimą, jis privalo išduoti išieškotojui nustatytos formos pažymą, kurioje būtų nurodyta, jog vaikas negauna viso arba dalies jam priklausančio išlaikymo. Vaikų išlaikymo fondo įstatyme įtvirtinta, jog išieškotojas turėdamas šią pažymą įgyja teisę kreiptis į Fondo administratorių dėl Fondo išmokų mokėjimo. Vaikui negaunant teismo sprendimu arba teismo patvirtinta sutartimi nustatyto išlaikymo ar gaunant tik dalį nustatyto išlaikymo, Fondas išmoka šią išmoką, o kai vaikas gauna tik dalį nustatyto išlaikymo – išmokamas skirtumas.¹⁶² Abiem atvejais išmoka vienam vaikui per mėnesį negali būti didesnė nei 1,5 BSI (nuo 2015 m. sausio mėn. 1 d. 1,5 BSI yra 57 Eur) dydžio. Plačiau vaikų išlaikymo fondo vaidmuo išlaikymo procese analizuojamas šio darbo 3 skyriuje.

Dabartiniu metu vis aktualesne tampanti emigracija sukuria papildomas problemas išieškant išlaikymo įsiskolinimą iš užsienyje gyvenančių tėvų. Tuo atveju, jei užsienyje gyvenantis ir išlaikymą turintis mokėti tėvas (motina) geranoriškai neteikia išlaikymo, išieškojimo procese

¹⁵⁸ LR CPK 663 str. 1 d. Pinigų išieškojimas negali būti nukreipiamas į skolininko turtą, jeigu skolininkas pateikia antstoliui įrodymus, kad išieškoma pinigų suma galima išieškoti per šešis mėnesius darant šio Kodekso 736 str. numatyto dydžio išskaitymus iš skolininko darbužmokesčio, stipendijos, pensijos ra kitų pajamų. Bei to paties straipsnio 3 d. numatyta, jog išieškoti iš skolininkui priklausančio būsto, kuriame jis gyvena galima tik tuo atveju, jeigu išieškoma suma viršija 7000 Lt (2027,34 Eur). Ne ką mažiau svarbus yra ir CPK 668 str. 1 d., kuris nurodo, jog išieškojimas negali būti nukreiptas į buitines, ūkio, darbo, mokymosi reikmenis ir kitą turtą, kurie būti skolininko ar jo šeimos pragyvenimui, darbui pagal jo profesiją armokymuisi.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 753 straipsnis, *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 754 straipsnio 2 dalis, *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 753 straipsnio 2 dalis, *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁶² Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymo 3 straipsnis, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 144-5464.

antstolis padėti negali, kadangi jo veiklos teritorija yra tik Lietuvoje. Kyla klausimas kaip išieškoti Lietuvoje priteistą išlaikymą iš užsienyje gyvenančio ir dirbančio tėvo (motinos) ir atvirkščiai – kaip išieškoti užsienyje priteistą išlaikymą iš Lietuvoje gyvenančio ir išlaikymo neteikiančio tėvo (motinos)? Pirmiausiai, tam kad teismo sprendimas galėtų būti vykdomas kitoje valstybės teritorijoje, turi būti atlikta privaloma procedūra – to teismo sprendimo pripažinimas ir leidimas jį vykdyti. Iki 2012 m. birželio mėn. 19 d. vaikų išlaikymas buvo išieškomas pasinaudojant Europos vykdomojo rašto procedūra¹⁶³. Kreditorius turėdavo pateikti skolininko buvimo valstybei notaro patvirtintą teismo sprendimo kopiją ir Europos vykdomojo rašto pažymėjimo kopiją bei jų vertimus į valstybės kalbą, kurioje bus vykdomas sprendimas. Ši procedūra buvo pakankamai sudėtinga, kadangi pats kreditorius turėdavo susirinkti visus dokumentus, susirasti informaciją apie toje šalyje sprendimų vykdymo procedūras ir jas vykdančias institucijas bei pats su jomis susisiekti. Išlaikymo išieškojimas iš užsienyje gyvenančio ir pareigos nevykdančio vaiko tėvo (motinos) buvo pakankamai brangus ir užėmė daug laiko.

Siekiant, jog Lietuvos teismo priimtas sprendimas dėl išlaikymo priteisimo būtų vykdomas užsienio valstybėje, pirmiausiai jį turi pripažinti ir paskelbti vykdytinu tos valstybės kompetentingas teismas. 2012 m. birželio 19 d. įstatymų leidėjas priėmė LR civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo papildymo devintuoju 1 straipsniu ir Įstatymo priedo papildymo įstatymą, kuris nustatė 2008 m. gruodžio mėn. 18 d. Tarybos Reglamento (EB) 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje (toliau – Reglamentas) įgyvendinimo tvarką Lietuvoje. Šis reglamentas pakeitė Europos vykdomojo rašto procedūrą ir yra taikomas išimtinai išlaikymo pievelėms, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės¹⁶⁴. Taikant šį teisės aktą kreditoriaus interesai yra užtikrinami ekonomiškiau ir efektyviau. Reglamento 51 str. yra numatytos centrinės valstybių institucijos (Lietuvoje centrinės institucijos funkcijas atlieka Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, kuri paskirta dirbti su asmenimis vyresniais kaip 21 m. išlaikymo klausimų srityje, ir Vaikų išlaikymo fondo administracija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri paskirta dirbti su asmenimis iki 21 m. išlaikymo klausimų srityje), kurios yra įpareigos bendradarbiauti su ES valstybėse narėse esančiomis centrinėmis institucijomis ir tokiu būdu padėti išlaikymo kreditoriams bei skolininkams pareikšti savo teises kitoje valstybėje

¹⁶³ 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 805/004 dėl Europos vykdomojo rašto.

¹⁶⁴ 2008 m. gruodžio mėn. 18 d. Tarybos Reglamento (EB) 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje, Oficialusis leidinys 007, 01/01/2009 p. 0001-0079.

narėje pateikiant prašymus dėl jau priimtų teismų sprendimų pripažinimo, vykdytinumo, ir vykdymo, tokių sprendimų keitimo arba sprendimų priėmimo.

Šių veiksmų reglamentavimas skiriasi, priklausomai nuo to, ar teismo sprendimas priimtas valstybėje narėje, kurioje privalomas Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijoje 2007-11-23 priimtas Protokolas dėl išlaikymo prievolėmis taikytinos teisės (Toliau – 2007 m. Hagos protokolas). Reglamento IV skyriaus 1 skirsnis taikomas teismo sprendimams, priimtiems valstybėje narėje, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolas (visos ES valstybės narės, išskyrus Daniją bei Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę). Reglamento IV skyriaus 1 skirsnio esmė – *exequatur* procedūros panaikinimas, t.y. teismo sprendimas kitoje valstybėje narėje yra pripažįstamas be galimybės ginčyti jo pripažinimą ir vykdomas nereikalaujant jo paskelbti vykdytinu. Kaip pavyzdį pateiksiu civilinę bylą, kurioje pareiškėja A.L. kreipėsi į Lietuvos apeliacinį teismą su prašymu pripažinti ir leisti vykdyti Lietuvoje Lenkijos Respublikos Wloszczowa rajono apylinkės teismo 2011-05-17 sprendimą dėl alimentų išieškojimo. Teismas pripažindamas ir leisdamas vykdyti sprendimą nurodė, jog Lenkija yra valstybė narė, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolas, todėl jai turi būti taikoma Reglamento IV skyriaus 1 skirsnio 17 str. 1 d. nuostata, kad teismo sprendimas, priimtas valstybėje narėje, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolas turi būti pripažįstamas kitoje valstybėje narėje be jokios specialios procedūros ir nesuteikiant jokios galimybės ginčyti jo pripažinimą.¹⁶⁵ Reglamento IV skyriaus 2 skirsnis taikomas teismo sprendimams, priimtiems valstybėje narėje, kuriai 2007 m. Hagos protokolas nėra privalomas (Danija bei Didžioji Britanija ir Šiaurės Airijos Karalystė). Reglamento IV skyriaus 2 skirsnyje nurodoma, jog išlieka galimybė kreiptis į teismą dėl sprendimo pripažinimo ar nepripažinimo bei paskelbimo vykdytinu procedūra.

Taigi, įsigaliojus naujam Reglamentui, išlaikymo išieškojimas nepilnamečiams vaikams iš valstybėje narėje gyvenančio ir pareigos nevykdančio tėvo (motinos) tapo paprastesnis, prieinamesnis ir labiau užtikrina vaiko interesus. Asmeniui, iš kurio priteistas išlaikymas, gyvenant užsienyje, vaiko įstatyminis atstovas, gyvenantis Lietuvoje, dėl pagalbos išieškant priteistą išlaikymą gali kreiptis į Vaikų išlaikymo fondo administraciją prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri padės pradėti vykdymo procesą užsienio valstybėje. Pažymėtina, jog kreipiantis per centrinės institucijas visa su išlaikymo prievolėmis susijusi procedūra, t.y. prašymų perdavimas, priėmimas, su šių prašymų susijusio proceso pradėjimas ir pan., išieškotojui yra nemokama, išskyrus tam tikrus Reglamente numatytus atvejus – visas išlaidas padengia valstybė. Vaikų išlaikymo aktualumas pabrėžiamas ne tik europiniu lygmeniu priimant

¹⁶⁵ Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2T-46/2012).

naujus teisės aktus, bet kartu siekiant formuoti institucijas atsakingas už efektyvų transnacionalinių teismų sprendimų vykdymą¹⁶⁶.

Apibendrinant, darytina išvada, jog teisė pradėti vykdymo procesą dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo išieškojimo Lietuvoje yra užtikrinama tik tuo atveju jei skolininkas gauna pastovias pajamas, turi piniginių lėšų ar turi turto, iš kurio būtų galima išieškoti, tačiau nesant turto ir pajamų ar sąmoningai jas slepiant, vykdymo procesas tampa viena silpniausių šalies teisinės sistemos grandžių. Kiekviena iš antstolio taikomų priemonių, vykdančią išlaikymo išieškojimą turi savų privalumų ir trūkumų, tačiau nei vienos iš priemonių taikymas negali garantuoti prievolės išlaikyti vaiką įgyvendinimo užtikrinimo. Teisė pradėti vykdymo procesą Europos Sąjungos valstybėse, priėmus Reglamentą, pasidarė lengviau įgyvendinama dėl išieškotojo pareigų perkėlimo centrinei institucijai bei labiau prieinama dėl mokesčių išieškotojui panaikinimo ir jų perkėlimo valstybei. Tačiau išieškojimo užtikrinimas taip pat priklauso nuo skolininko turtinės padėties.

2.4.2. Baudžiamoji atsakomybė kaip alternatyva civiliniam procesui vengiant išlaikyti nepilnamečių vaiką

Išanalizavus CK ir BK nuostatas dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo pareigos, pastebėtina, jog baudžiamąja teise, kaip ir civiline, siekiama to paties tikslo – užtikrinti vaiko teisę gauti materialinį aprūpinimą. Pasak dr. D. Prankos, baudžiamosios teisės paskirtis – ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų, kuri pasireiškia per jos priemones, t.y. per bausmes. Priešingai nei civiliniuose santykiuose, kuriais siekiama atkurti nukentėjusiojo asmenybę, baudžiamojoje teisėje valstybės prievartos poveikio priemonės dažniausiai nukreipiamos į kaltininko asmenybę.¹⁶⁷

Nors įstatymai nereglementuoja kokio proceso tvarka – civilinio ar baudžiamojo, pirmiausiai turėtų būti siekiama apginti vaiko interesus dėl tėvų pareigos išlaikyti vaikus nevykdymo, tačiau LAT pripažįsta, jog pagrindas baudžiamajai atsakomybei už vengimą išlaikyti vaiką atsiranda tik po nesėkmingų pastangų užtikrinti pareigos išlaikyti vaiką vykdymą civilinio proceso priemonėmis¹⁶⁸. Nacionalinėje baudžiamosios teisės doktrinoje laikomasi panašios pozicijos,

¹⁶⁶ Curry – Sumner I., *Transnational Recovery of Child Maintenance in Europe: the Future is Bright, The Future is Central Authorities*, [interaktyvus], UCERF, Molengraaff Institute for Private Law, Utrecht University, [žiūrėta 2015-04-08], < <http://www.law.muni.cz/sborniky/Days-of-public-law/files/pdf/mep/Curry-Sumner.pdf> >.

¹⁶⁷ Pranka, D., *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 15.

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9/2014.

nurodant, jog esant galimybei pažeistas teises ir interesus apginti naudojantis kitomis teisės šakomis, baudžiamąją teisę reiktų taikyti tik kaip kraštutinę priemonę (*ultima ratio*)¹⁶⁹.

BK 164 str. numatyta baudžiamoji atsakomybė už vengimą vykdyti pareigą pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti būtiną materialią paramą. Vengimą reiktų suprasti ne būtinai kaip tiesioginį atsisakymą teikti vaikui išlaikymą. Sąmoningas, be pateisinamų priežasčių, situacijos sukūrimas, dėl kurios tampa nebeįmanomas net ir priverstinis išlaikymo išieškojimas yra pagrindas konstatuoti vengimo faktą. Kaip pavyzdį konkrečius vengimo būdus galima paminėti: kaltininko sąmoningą nedarbą, nelegalų darbą, pajamų slėpimą ar panaudojimą kitiems tikslams ir pan.¹⁷⁰. Tačiau tais atvejais, kai asmuo pareigos išlaikyti vaiką nevykdo dėl objektyvių priežasčių, (priverstinė bedarbystė, liga ir pan.) šis straipsnis neinkriminuojamas ir baudžiamoji atsakomybė asmeniui nekyla.

Teismų praktikoje išaiškinta, kad baudžiamoji atsakomybė už vengimą išlaikyti vaiką kyla tuo atveju, jei kaltininkas tyčia, t.y. žinodamas, kad jis turi pareigą pagal įsigaliojusį teismo sprendimą išlaikyti vaiką ar teikti jam kitą būtiną turtinę paramą, ir galėdamas tą pareigą vykdyti, jos sąmoningai nevykdo¹⁷¹. Intelektinis tiesioginės tyčios momentas pasižymi kaltininko suvokimu, jog jis vengia pareigos teikti materialinį išlaikymą vaikui. Be to, kaltininkas turi suvokti objektyviuosius vengimo išlaikyti vaiką požymius, t.y. kad jis pažeidžia nepilnamečio vaiko teisę į materialinį aprūpinimą, tokiu būdu nevykdo teismo sprendimo, todėl veikia nusikalstamai. Be išvardintų požymių, kaltininkas turi suvokti ir daromos nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir socialinę reikšmę, t.y. kad jis vengdamas išlaikyti vaiką apsunkina jo socialinį ir fizinį vystymosi procesą, vaiko integraciją į visuomenę. Valinis tiesioginės tyčios momentas pasižymi norėjimu (nenorėjimu) taip veikti, t.y. kaltininkas supranta, kad vengia pareigos išlaikyti vaiką ir nori taip elgtis. LAT praktikoje galima rasti pavienių nutarčių¹⁷², kuriose nurodoma, jog vengimą išlaikyti vaiką reiktų sieti su piktybiškumu, nors „piktybiškumo“ požymis įsigaliojus naujajam BK nėra įtvirtintas. Dabartiniu metu LAT laikosi nuoseklios pozicijos ir nurodo, jog šio nusikaltimo sudėties veikoje būtina nustatyti, kad kaltininkas

¹⁶⁹ Fedosiukas, O., *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir praktika*, Jurisprudencija. 2012, 19(2): 715.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-139/2011.

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 3 d. baudžiamoji byla 2K-238/2011.

¹⁷² Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-129/2006.

sąmoningai, be pateisinamų priežasčių vengia išlaikyti vaiką, nors iš tikrųjų yra darbingas turi turtines galimybes teikti vaikui išlaikymą¹⁷³.

BK 164 str. sankcijoje numatyta, kad asmuo baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. Sankcijos griežtumas, rodos, turėtų sąlygoti vaiko teisės į materialinį išlaikymą užtikrinimą, tačiau ar išties taip yra? Vaikų išlaikymo fondo administracijos patirtis rodo, jog ikiteisminių tyrimų inicijavimas dėl vengimo išlaikyti vaiką yra pakankamai efektyvi priemonė. Pastebėta, jog asmenys, kurių atžvilgiu būna pradėti ikiteisminiai tyrimai, dažniau sudaro skolos grąžinimo sutartis, nei kiti skolininkai.¹⁷⁴ Pasak prof.dr. H.Kury ir M.Brandenstein, mintis, kad griežtesnės bausmės grėsmė turi sukelti didesnę įbauginimo efektą, atliktų tyrimų rezultatais, deja, nepasitvirtino. To tarpu bauginimas ilgomis laisvės atėmimo bausmėmis bendrosios prevencijos veiksmingumo prasme iš vis labai abejotinas.¹⁷⁵

Tikimasi, jog vaiko tėvas (motina), kuris vengia teikti materialinį išlaikymą vaikui nubaustas viešaisiais darbais ar areštu, išsigąs, jog gali būti nubaustas pakartotinai arba nubaustas dar didesne bausme, t.y. realiu laisvės atėmimu, todėl pradės vykdyti pareigą. Manytina, kad tėvui (motinai) vengiančiam vykdyti pareigą materialiai išlaikyti vaikus, pritaikius šio straipsnio sankciją būtų tik papildomai apsunkintas materialinio išlaikymo teikimo įgyvendinimas. Baudžiamosios teisės atstovai L. Žalnierius bei T. Girdenis, nurodo, jog tokios sankcijos taikymas neužtikrina vaiko teisių ir interesų, nes pati bausmė vienareikšmiškai atima galimybę teikti materialinį išlaikymą vaikui, nes pvz. įkalinimo įstaigoje tėvui (motinai) uždirbti lėšų, reikiamų vaiko išlaikymui yra neįmanoma. Tokiu atveju vaikas apskritai liktų be jam būtino materialinio išlaikymo.¹⁷⁶ Kita vertus, vengimas išlaikyti vaiką negali būti dekriminalizuotas, nes vien civilinės teisės priemonių nepakaktų apsaugoti nukentėjusių vaikų interesus. Dr. K. Grinevičiūtė teigia, jog baudžiamoji atsakomybė yra efektyvus būdas kovoti su asmenimis, kurie vengia teikti išlaikymą vaikui, tačiau ši priemonė turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais, kai neįmanoma panaudoti švelnesnių (civilinio ar administracinio proceso) priemonių.¹⁷⁷

Atsižvelgiant į tai, teigtina, jog baudžiamąjį proceso inicijavimas dėl vengimo išlaikyti vaiką, labiau veikia kaip prevencinė priemonė, siekiant įbauginti pareigos nevykdantį asmenį ir tokiu būdu jį priversti teikti vaikui materialinį išlaikymą. Neretai toks pasirinkimas pasiteisina ir

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr.2K-601/2014; Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamajame byloje. Nr. 2K-7-68/2009.

¹⁷⁴ Vaikų išlaikymo fondo 2013 metų veiklos ataskaita Nr. A1-5, patvirtinta Vaikų išlaikymo fondo administracijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus, [interaktyvus], http://www.vif.lt/VIFA/FAILAI_I/2013M_VI.PDF, [žiūrėta 2015-04-08].

¹⁷⁵ Helmut K., Brandenstein M., *Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė?*, Teisės problemos. 2009 Nr. 2 (64).

¹⁷⁶ Žalnierius L., Girdenis T., *supra* note 12, p. 707-723.

¹⁷⁷ Grinevičiūtė, K., *supra* note 11.

rezultatas yra pasiekiamas greičiau nei civilinėmis teisinėmis priemonėmis bandant išieškoti išlaikymą per antstolius. Darytina išvada, kad nepilnamečio vaiko interesai maksimaliai gali būti užtikrinami balansuojant tarp išlaikymo išieškojimo civilinio proceso tvarka ir bauginimo baudžiamąja atsakomybe.

3.KITŲ SUBJEKTŲ TEIKIANČIŲ IŠLAIKYMĄ VAIKUI ANALIZĖ

3.1. Artimieji giminaičiai, kaip nepilnamečio vaiko išlaikymą teikiantys subjektai

Siekiant tinkamai išanalizuoti artimųjų giminaičių pareigą išlaikyti vaikus, pirmiausiai išsiaiškinkime artimųjų giminaičių sąvoką. CK 3.135 str. įtvirtinta, jog artimaisiais giminaičiais pripažįstami tėvai ir vaikai, seneliai ir vaikaičiai, kurie laikomi tiesiosios linijos giminaičiais ir broliai ir seserys, kurie laikomi šoninės linijos antrojo laipsnio giminaičiais.

Tėvai, kaip ordinarinis išlaikymo subjektas, jau išsamiai išnagrinėtas 2 darbo skyriuje, todėl pakartotinai nebus analizuojamas. Nesant tėvų arba negalint iš jų gauti išlaikymo, pirmiausiai išlaikymo prievolė nukreipiama į brolius (seseris). Lietuvos teisinėje sistemoje broliai (seserys) visada buvo laikomi išlaikymo prievolės subjektais. Iki naujojo CK įsigaliojimo galiojęs SŠK 97 str. numatė brolių ir seserų savitarpio išlaikymo pareigą – „pilnamečiai broliai ir seserys, turintys pakankamai lėšų, privalo išlaikyti savo nepilnamečius, taip pat nedarbingus pilnamečius paramos reikalingus brolius ir seseris, jeigu šie neturi tėvų, sutuoktinių ir vaikų, pagal įstatymą privalančių juos išlaikyti, arba negali gauti iš jų reikiamo išlaikymo.“¹⁷⁸ LAT aiškindamas šio straipsnio taikymą yra nurodęs, jog išlaikymo pareiga broliui (seseriai) taikoma ne *a priori*, o nustatius visas SŠK 97 str. sąlygas, t.y. išlaikymas priteisiamas tik tada, jeigu nustatoma, kad nepilnamečiui, arba nedarbingam pilnamečiui asmeniui reikalinga parama; brolis (sesuo), iš kurio reikalaujama priteisti išlaikymą yra pilnametis ir turi pakankamai lėšų teikti tokį išlaikymą; išlaikytinis neturi tėvų, sutuoktinių ir vaikų, pagal įstatymą privalančių jį išlaikyti, arba negali gauti iš jų reikiamo išlaikymo.¹⁷⁹ Įsigaliojus naujajam CK, brolių (seserų) tarpusavio išlaikymo priteisimas iš esmės nepasikeitė, tapo labiau sureglamentuotas. CK 3.236 str., nustato, jog pilnametis brolis (sesuo), turintis galimybę, privalo išlaikyti paramos reikalingą nepilnametį brolių (seserį), neturinti tėvų arba negalinti gauti iš jų išlaikymo. Taigi, kaip SŠK, taip ir naujajame CK yra numatytos sąlygos, kurios yra būtinos brolių (seserų) išlaikymo santykiams atsirasti:

1) Brolis (sesuo) į kurį nukreiptas reikalavimas dėl išlaikymo priteisimo privalo būti pilnametis;

2) Pilnametis brolis (sesuo) turi turėti realią galimybę teikti išlaikymą nepilnamečiui broliui (seseriai). Realioji galimybė teikti išlaikymą reiškia tai, kad „jų turtinė padėtis turi būti tokia, kad išieškojus išlaikymą, gerokai nepablogėtų“¹⁸⁰. Teismas vertindamas asmens finansines galimybes

¹⁷⁸ Lietuvos Tarybų Socialistinės respublikos santuokos ir šeimos kodeksas, *Valstybės Žinios*. 1969, Nr. 21-186.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje V. A. v. L. M., (bylos Nr. 3K-3-281/2010).

¹⁸⁰ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z., Mizaras V., Bakanas A., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečios knygos komentaras*, 3.236 straipsnis, p. 455.

teikti nepilnamečiui broliui (seseriai) išlaikymą, vertina jo gaunamas pajamas, disponuojamą turtą, sveikatos būklę, turimus išlaikytinius ir skolinius įsipareigojimus. Nustačius, jog pilnametis brolis (sesuo) neturi pakankamai lėšų teikti išlaikymą, prievolė jam neatsiranda.

3) Nepilnamečiui broliui (seseriai) turi būti reikalingas išlaikymas. Tai reiškia, jei nepilnametis vaikas turi pajamų ar turto, iš kurių gali pragyventi, tai pilnamečiui broliui (seseriai) pareiga išlaikyti vaiką neatsiranda.

4) Nepilnametis brolis (sesuo) neturi tėvų arba iš tėvų negalima išieškoti išlaikymo. Brolių (seserų) išlaikymo prievolė yra subsidiarioji, todėl atsiranda tik nurodytais atvejais.

Esant šių sąlygų visetui teismas priteisia išlaikymą iš pilnamečio brolio (sesers). Pažymėtina, jog CK 3.236 str. 2 d. numatyta – nepilnamečių brolių (seserų) išlaikymo priteisimo santykiams taikomos CK trečiosios knygos XII skyriaus antrojo skirsnio normos, t.y. 3.192 str. – 3.208 str., numatančios visas tėvų ir vaikų tarpusavio išlaikymo pareigas. Pavyzdžiui, nors naujajame CK tiesiogiai nebuvo įtvirtinta pareiga išlaikyti pilnametį nedarbingą brolių (seserį), tačiau vadovaujantis LR CK 3.194 str. 3 d. str. analogija, išlaikymą teismas gali priteisti pilnamečiam nedarbingam broliui (seseriai). Darbo autorė sutinka su prof. dr. P.S.Vitkevičiaus nuomone, jog ne visos nurodytame skyriuje esančios normos gali būti pritaikomos brolių (seserų) išlaikymo santykiams. Kaip pavyzdys nurodoma, jog CK 3.193 str., kuriame kalbama apie sutuoktinių sutartį dėl vaikų išlaikymo, o iš esmės tai apie santuokos nutraukimo pasekmių sutarties dalį, kurioje aptariamas nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimas. Taip pat nurodoma, jog nepritaikoma ir 3.194 str. 2 d. norma, kurioje kalbama apie išlaikymo priteisimą, tėvams nutraukiant santuoką ar pradėdant gyventi skyriumi.¹⁸¹ Likusios skyriaus nuostatos, reglamentuojančios išlaikymo priteisimo momentą, formą ir dydį, jų pakeitimą, išlaikymo naudojimą ir pan. taikomos brolių (seserų) išlaikymo priteisimo santykiuose. Deja, Lietuvoje ši norma yra daugiau deklaratyvi ir praktiškai netaikoma, todėl teismų praktikos šiuo klausimu beveik nėra.

Analizuojant ES valstybėse išlaikymo teisinius santykius tarp brolių (seserų), pastebėtina, jog vos keletas valstybių (pvz. Brazilija, Graikija), kurios tiesiogiai įstatymuose numato pilnamečiams broliams (seserims) pareigą išlaikyti nepilnamečius, paramos reikalingus brolius (seseris). Italijoje yra net smulkiai detalizuojama pati brolių (seserų) sąvoka, kuri skirstoma į brolius ir seseris bei pusiau brolius ir pusiau seseris (*angl. half-brother and half-sister*). Pusiau brolis ar pusiau sesuo suprantami kaip turintys vieną bendrą tėvą arba vieną bendrą motiną. Užsienio doktrinoje aiškinama, jog tarp brolių (seserų) ir pusiau brolių (pusiau seserų) yra labai glaudus ryšys, ypatingai jei jie augo kartu¹⁸². Todėl manytina, kad juos būtina išskirti kaip

¹⁸¹ Vitkevičius S.P., *supra* note 67, p.250.

¹⁸² E. Jill, *supra* note 19, p. 897-932.

atskirą grupę, suteikiant jiems tam tikras teises ir pareigas., t.y. pilnametis pusiau brolis (sesuo), turi pareigą išlaikyti nepilnametį, paramos reikalingą pusiau brolių (seserį), jei jų bendras tėtis (mama) neteikia išlaikymo arba jų nėra. Tačiau vis tik didžioji dalis ES valstybių (Skandinavijos šalys – Norvegija, Švedija, taip pat Austrija, Latvija, kt.)¹⁸³ savo teisinėje sistemoje apskritai nenumato brolių (seserų) išlaikymo tarpusavio pareigų, – tokiu atveju ši pareiga kyla seneliams ar kitiems giminaičiams. Kai kuriose ES valstybėse (pvz. Slovėnija, Lenkija)¹⁸⁴, vaikams neturint ar negaunant išlaikymo iš tėvų, pareiga perkeliama giminaičiams, saistomiems kraujo ryšiais, tačiau nedetalizuojant kokie tai turėtų būti asmenys ir jų tarpusavio eiliškumas. Darbo autorė nagrinėdama valstybių, kuriose yra įtvirtinta brolių (seserų) išlaikymo pareiga, pastebi, jog būtinos sąlygos, priteisiant iš pilnamečių brolių (seserų) išlaikymą nepilnamečiams broliams (seserims), neturintiems tėvų ar negalintiems gauti iš jų išlaikymo yra tapačios, kaip ir Lietuvoje – išlaikymo reikalingumas ir galėjimas teikti išlaikymą¹⁸⁵.

Taigi, brolių (seserų) tarpusavio išlaikymas nėra populiarus nei Lietuvos, nei ES ir pasaulio valstybių teisinėse sistemose. Daugelis valstybių apskritai nepripažįsta brolių (seserų) kaip išlaikymo pareigos subjekto. Lietuvoje – įstatymų leidėjas brolius (seseris) numatė kaip pirminį išlaikymo subjektą, į kurį nukreipiama išlaikymo prievolė negalint jos įgyvendinti tėvams, tačiau praktikoje ši norma yra beveik nenaudojama.

Įstatymų leidėjas pareigą išlaikyti vaikus numatė dar vienam subjektui – tiesiosios linijos giminaičiams – seneliams. Nors išlaikymo pareigos tarp artimųjų giminaičių eiliškumas įstatyme nėra įtvirtintas, tačiau neabejotinai suformuotas teismų praktikoje, nurodant, jog pareiga seneliams išlaikyti vaikus kyla tik tuomet, kai to negali padaryti broliai (seserys)¹⁸⁶. Iki 2001 m. liepos mėn. 1 d. galiojusiam SŠK 99 str. buvo numatyta senelių pareiga išlaikyti vaikus – seneliai turintys pakankamai lėšų, privalo išlaikyti savo nepilnamečius, taip pat pilnamečius nedarbingus paramos reikalingus pilnamečius vaikaičius, jeigu šie neturi tėvų, sutuoktinių, brolių ir seserų, pagal įstatymą privalančių juos išlaikyti, arba negali gauti iš jų reikiamo išlaikymo. Įsigaliojus naujam CK senelių, kaip subjektų pareigos išlaikyti vaikaičius reglamentavimas iš esmės nepasikeitė. CK 3.237 str. 2 d. įtvirtinta jog seneliai, turintys galimybę, privalo išlaikyti paramos reikalingus savo nepilnamečius vaikaičius, neturinčius tėvų arba negalinčius gauti iš jų išlaikymo. Priteisiant išlaikymą iš senelių būtinos šios sąlygos:

- 1) Įstatymų nustatyta tvarka įforminta giminystė tarp senelių ir vaikaičių, kuri įrodo, jog vieni yra seneliai, kiti – vaikaičiai.
- 2) Seneliai turi turėti realią galimybę išlaikyti vaikaičius.

¹⁸³ Išlaikymas, [interaktyvus], http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm, [žiūrėta 2015-04-08].

¹⁸⁴ Išlaikymas, [interaktyvus], http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm, [žiūrėta 2015-04-08].

¹⁸⁵ Beaumont P., Hess B., Walker L., Spacken S., *supra* note 20, p.302.

¹⁸⁶ Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S- 344-440/2014.

3) Vaikaičiams būtina parama, t.y. jie neturi lėšų pragyvenimui.

4) Vaikaitis neturi tėvų, brolių ir seserų arba negalima iš jų išieškoti. Tai reiškia, jog kaip ir brolių (seserų) išlaikymo priteisimo atveju, taip ir senelių – pareiga išlaikyti vaikaitį yra subsidiari¹⁸⁷. LAT aiškindamas įstatymo nuostatas, susijusias su senelių pareiga išlaikyti vaikaičius, nurodė, jog priteisiant išlaikymą iš senelių, svarbu atsižvelgti ne tik į specialiąsias nuostatas, bet ir į bendrąsias civilinės teisės nuostatas – į tai, kad kreditorius pirmiausiai iki pareikšdamas reikalavimus asmeniui, kuris atsako subsidiariai, t.y. pagal įstatymus kartu su kitu asmeniu, pirmiausiai turi pareikšti reikalavimą pagrindiniam skolininkui. Tuo atveju, jei kreditorius per protingą terminą negavo iš skolininko atsakymo, tai kreditorius gali pareikšti reikalavimą subsidiariai atsakingam skolininkui.¹⁸⁸ Tai reiškia, jog vaikaitis iš pradžių turi reikalauti išlaikymo iš pareigos nevykdančio tėvo (motinos), tada iš brolių (seserų), ir tik tuomet jei nepavyko iš jų išieškoti arba jų nesant galima reikalauti išlaikymo priteisimo iš senelių.

Analizuojant ES valstybių teisės aktus, pastebėtina, jog ne visos valstybės pripažįsta senelius kaip subjektą įgyvendinantį pareigą išlaikyti vaikus (pvz. Švedija, Anglija)¹⁸⁹. Ir priešingai, yra valstybių (pvz. Vokietija, Prancūzija)¹⁹⁰, kuriose išimtinai tik seneliams yra perkeliama pareiga tais atvejais kai nėra tėvų arba negalima išieškoti iš jų išlaikymo¹⁹¹. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog tam tikrose teisinėse sistemose apskritai nėra detalizuojama kokiems konkrečiai giminaičiams yra perkeliama pareiga išlaikyti vaikus, apsiribojama viena pareigos giminaičiams konstatavimu.

Atsižvelgiant į tokį teisinį reglamentavimą Lietuvoje bei ES valstybėse narėse pagrįstai kyla klausimas kodėl vienoje valstybėse pareiga išlaikyti vaikus suteikiama artimiems giminaičiams (jei suteikiama tai ar realiai įgyvendinama), o kitose valstybėse ši pareiga apskritai nenustatyta? Išanalizavus pilnamečių brolių (seserų) išlaikymo pareigos reglamentavimą Europos Sąjungos valstybėse narėse, matyti, jog valstybės savo įstatymuose iš visų artimųjų giminaičių, rečiausiai įtvirtina pilnamečių brolių (seserų) pareigą išlaikyti nepilnamečius brolius (seseris). Darbo autorės nuomone, tam įtakos turi menkas šios nuostatos pritaikomumas praktikoje. Pagrindžiant šį teiginį, paminėtina, jog išlaikymas iš pilnamečių brolių (seserų) priteisiamas tik esant įstatyme numatytų sąlygų visetui (*pilnametis brolis ar sesuo turi pakankamai lėšų teikti išlaikymą, nepilnametis brolis (sesuo) negauna išlaikymo iš tėvų ir yra reikalingi paramos*), o tokia

¹⁸⁷ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z., Mizaras V., Bakanas A., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečios knygos komentaras*, 3.236 straipsnis, p. 455.

¹⁸⁸ Šiaulių apygardos teismo Civilinių byų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-344-440/2014.

¹⁸⁹ Išlaikymas, [interaktyvus], < http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm >, [žiūrėta 2015-04-08].

¹⁹⁰ Išlaikymas, [interaktyvus], < http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm >, [žiūrėta 2015-04-08].

¹⁹¹ P.Beumont, B.Hess, L. Walker, S. Spancken, *The Recovery og maintanance in the EU and Worldwide*, ISBN:978-1-84946-573-1, p. .202.

situacija praktikoje retai kada pasitaiko. Tarp brolių ir seserų įprastai būna nedidelis amžiaus skirtumas, todėl susiklosčius situacijai, kai tėvai neteikia išlaikymo savo vaikams, broliai ir seserys būdami panašaus amžiaus, negali išlaikyti vienas kito. Arba net ir esant kažkuriam iš brolių (seserų) pilnamečiui, pavyzdžiui vienam iš brolių ar seserų sulaukus aštuoniolikos metų, retai kada tokio amžiaus asmuo gali turėti pakankamai lėšų išlaikyti savo nepilnamečius brolius (seseris). Kai kuriose valstybėse, kai tėvai negali išlaikyti arba jų nėra, pareiga išlaikyti vaikus išimtinai perleidžiama tik seneliams. Tačiau ši nuostata taip pat praktikoje beveik nenaudojama, nes įprastai seneliams patiems reikalinga parama, ko pasekoje dažniau susiklosto priešinga situacija, kai pilnamečiai vaikai išlaiko paramos reikalingus senelius.

Kita vertus, siekiant apsaugoti vaiko interesus, kai jis lieka be tėvų teikiamo išlaikymo, ko pasekoje yra apribojama tėvų valdžia, įsijungia kitas teisinis instrumentas – globa (rūpyba), reglamentuojama CK XVIII skyriuje. Kaip pavyzdys pateiktina civilinė byla, kurioje ieškovai (seneliai) kreipėsi į teismą prašydami neterminuotai apriboti atsakovo P.D. valdžią sūnui J.D. bei nustatyti nepilnamečio vaiko globą ieškovams. Ieškovai nurodė, jog mirus jų dukrai D.D. (vaiko motinai), kuri su savo sūnumi J.D. kartu su jais gyveno daugiau kaip dešimt metų. Dukters ir atsakovo santuoka buvo nutraukta, atsakovas sūnaus materialiai neišlaikė, todėl iš jo buvo priteistas išlaikymas, kuris buvo išieškomas priverstinai. Per daugiau nei dešimt metų atsakovas nė karto su sūnumi nebendravo, jo nelankė, neteikė išlaikymo. Ieškovų teigimu, toks atsakovo elgesys pažeidžia nepilnamečio vaiko teises, todėl jam neterminuotai turėtų būti apribota valdžia sūnui, o seneliai turėtų būti paskirti vaiko globėjais. Teismas sprendimu terminuotai apribojo atsakovo valdžią sūnui, o nuolatiniais globėjais paskyrė senelius.¹⁹² Parenkant vaikui globėjus (rūpintojus) ir atsižvelgiant į Vaiko teisių konvencijos 8 str. 1 d. įtvirtintą vaiko teisę išsaugoti ryšius su šeima, prioritetas teikiamas artimiesiems giminaičiams, t.y. broliams, seserims, seneliams. Vaiko globa (rūpyba) galima šeimoje, šeimynoje bei vaikų globos institucijoje. Atsižvelgiant į siekį sukurti artimesnę vaikui aplinką, kuri atstotų jo tikrąją šeimą, pirmenybė teikiama globai (rūpybai) šeimoje, tačiau dažniausiai vaikui nustatoma institucinė globa (rūpyba)¹⁹³. Manytina, jog paskiriant vaikui globą (rūpybą) yra visapusiškai labiau užtikrinami vaiko poreikiai, nei taikant vien išlaikymo iš artimųjų giminaičių priteisimo nuostatas, ko pasekoje CK 3.326 ir 3.327 str. normos yra praktiškai nenaudojamos.

Be to, galima daryti prielaidą, jog efektyvi valstybės, kaip paramos davėjos, politika taip pat daro įtaką mažam skaičiui bylų dėl išlaikymo priteisimo iš artimųjų giminaičių. Pavyzdžiui, jei vaikas negauna arba gauna tik dalį išlaikymo iš tėvų, jam gali būti mokama išmoka

¹⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *P. R. R., S. V. R. v. P. D.* (bylos Nr. 3K-3-218/2013).

¹⁹³ Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais, 2012 m., lapkritis, [interaktyvus], < http://deinstitutionalisationguide.eu/wp-content/uploads/2013/04/Common-European-Guidelines_Lithuanian-version_EDITED.pdf>, [žiūrėta 2015-04-08].

vadovaujantis LR vaikų išlaikymo fondo įstatymu, arba jei vaikas gyvena šeimoje, kurioje gaunamos mažos pajamos, valstybė suteikia LR piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo nustatytas pašalpas. Apie valstybės vaidmenį vaikų išlaikymo santykiuose plačiau kalbama 3.2. skyrelyje.

Taigi, apibendrinant galima daryti išvadą, jog artimųjų giminaičių pareiga išlaikyti vaikus nėra pripažįstama visose ES valstybėse narėse, o ten kur pripažįstama – praktikoje retai taikoma. Tam įtakos turi tiesiog nesusiklostančios įstatyme faktinės aplinkybės, efektyvesni vaiko teisių apsaugos gynimo būdai bei palanki valstybės paramos politika. Manytina, kad valstybėse, kuriose nėra įtvirtinta pareiga artimiesiems giminaičiams išlaikyti vaikus, plėtojama ydinga praktika, kadangi tokios nuostatos yra reikalingos valstybių teisinėje sistemoje, prioritetiškai atsižvelgiant į vaiko interesus bei siekį išlaikyti vaiką artimųjų aplinkoje.

3.2. Valstybės vaidmuo nepilnamečių vaikų išlaikymo atvejais

Neabejotinai teigtina, jog didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų nepilnamečiui vaikui vystytis, sudarymą tenka tėvams. Tais atvejais, kai vaiko tėvai ar kiti įstatyme numatyti asmenys (broliai, seserys, seneliai) neįstengia įgyvendinti savo pareigos išlaikyti vaikus, konstitucinės vaiko teisių garantijos įpareigoja valstybę užtikrinti finansinės paramos gavimą.

LR Konstitucijos 38 str. 2 d. įtvirtinta valstybės pareiga saugoti ir globoti vaikystę, 39 str. 1 d. nurodyta valstybės pareiga globoti šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose bei įstatymo nustatyta tvarka teikti joms paramą, 52 str. numatyta vaiko teisė gauti socialinę paramą. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 str. nustatyta valstybės pareiga imtis reikiamų priemonių ir padėti tėvams bei kitiems vaiką auklėjantiems asmenims įgyvendinti šią teisę, o prireikus teikti materialinę paramą ir remti įvairias programas, ypač aprūpinimo maistu, drabužiais ir butais¹⁹⁴. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme 15 str. atkartojama konstitucinė vaiko teisė gauti valstybės paramą. Europos Tarybos Ministrų Kabinetas yra rekomendavęs valstybėms Tarybos narėms numatyti savo įstatymuose valstybės pareigą materialiai remti vaikus tais atvejais, kai savo pareigos išlaikyti vaikus nevykdo vienas ar abu vaiko tėvai¹⁹⁵.

Iš aukščiau nurodyto reglamentavimo matyti, jog valstybė teikia socialinę paramą vaikams, kurių neišlaiko tėvai ar kiti įstatymo įpareigoti asmenys, tačiau ar valstybę galima laikyti išlaikymo prievolės skolininku kyla pagrįstų abejonių. Siekiant nustatyti ar valstybė yra

¹⁹⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, *supra* note 6.

¹⁹⁵ Payment by the State of Advances on Child Maintenance: Recommendation No. R (82) 2 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 4 February 1982 and Explanatory Memorandum. Strasbourg, 1982.

išlaikymo prievolės subjektas būtina diskutuoti apie socialinės paramos ir išlaikymo prievolės atribojimą. XX a. vyravo nuomonė, jog alimentai yra socialinio aprūpinimo surogatas ir kad socialinio aprūpinimo sistemos vystymasis prives iki palaiptinio išlaikymo pareigos nykimo, tačiau ši teorija buvo paneigta¹⁹⁶. Pažymėtina, jog tiek alimentų, tiek socialinio aprūpinimo teikimas turi tą patį tikslą – suteikti išlaikymą nedarbingiems asmenims, kuriems jis reikalingas. Todėl neabejotina, jog egzistuoja glaudus ryšys tarp išlaikymo pareigos, valstybės vykdomos socialinės politikos bei vaiko gerovės užtikrinimo. Kita vertus, socialinė parama savo prasme negali būti prilyginama vaiko išlaikymui, kadangi net ir abiem tėvams išlaikant vaiką, neretai pasitaiko atvejų, kai valstybė siekdama užtikrinti vaiko interesus papildomai skiria socialinę paramą šeimai (pavyzdžiui, skiria pinigines lėšas mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir pan.). Tuo tarpu, išlaikymas yra priteisiamas vaikui ir yra jo nuosavybė, kuri privalo būti naudojama tik vaiko interesais. Sutinkant su straipsnio autorių nuomone, manytina, jog valstybė turi pareigas dėl vaikui gyvybiškai būtinų poreikių patenkinimo įgyvendinimo užtikrinimo tuomet, kai tokios pareigos neužtikrina tai daryti privalantys asmenys, tačiau išlaikymo prievolės subjektu valstybė negali būti laikoma¹⁹⁷. Atsižvelgiant į tai, toliau magistro baigiamajame darbe bus analizuojamas valstybės vaidmuo išlaikymo prievolės procese.

Įstatymų leidėjas CK 3.204 str. 1 d. numatė sąlygas, kurioms esant valstybė teikia paramą vaikams: (1) vaikai negauna išlaikymo iš tėvo (motinos) ar iš kitų pilnamečių artimųjų giminaičių, pagal įstatymą privalančių išlaikyti (brolių, seserų, senelių); (2) vaikai iš aukščiau nurodytų asmenų išlaikymo negauna ilgiau kaip mėnesį. Tačiau įtvirtindami šias sąlygas, jie nenumatė valstybės teikiamo išlaikymo nei dydžio, nei tvarkos, o šią teisę delegavo Vyriausybei¹⁹⁸ nutarimu nustatyti tiek tokio išlaikymo dydį, tiek jo teikimo sąlygas ir tvarką. Toks nutarimas iki šiol nėra priimtas. Nepaisant to, valstybė vis tiek teikia paramą vaikams, negaunantiems išlaikymo, per socialinės paramos sistemą, tai reiškia, kad valstybės teikiamas išlaikymas pasireiškia įvairių formų socialine parama, kurią numato galiojantys teisės aktai¹⁹⁹.

Ši parama gali pasireikšti įvairiomis formomis, pavyzdžiui, pagal LR pinigines socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymą²⁰⁰ valstybė remia vaikus, kurie yra socialiai remtini ir kurie su savo tėvais stokoja lėšų pragyvenimui. Ši parama pasireiškia per socialinę pašalpą ir būsto šildymo bei vandens išlaidų

¹⁹⁶ Антокольская М.В. *Семейное право institutiones*. Москва, 2000. p. 231. iš Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10.

¹⁹⁷ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10.

¹⁹⁸ CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo 50 str. įpareigojo Vyriausybę iki 2001-09-01 parengti specialų nutarimą.

¹⁹⁹ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z., Mizaras V., Bakanas A., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečios knygos komentaras*, 3.236 straipsnis, p. 387.

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos pinigines socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006. Nr. 130-4889.

kompensavimą. Pagal LR išmokų vaikams įstatymą²⁰¹ valstybė teikia paramą vaikams, kurie yra patyrę socialinę riziką (vaikai, kurių šeimose piktnaudžiaujama alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, naudojamas fizinis ar psichologinis smurtas ir pan.). Ši parama pasireiškia ne tik teikiamomis piniginėmis lėšomis, bet ir maisto produktais, drabužiais, avalyne, maitinimo talonais ir pan. Pagal LR valstybinių šalpos išmokų įstatymą²⁰², valstybė suteikdama pašalpą, siekia užtikrinti našlaičių ir neįgalių vaikų poreikius. Pagal LR socialinės paramos mokiniams įstatymą²⁰³ valstybė teikia paramą mokiniams, kurie mokosi bendrojo ugdymo mokyklose, profesinio mokymo įstaigose, ikimokyklinio ugdymo mokyklose ar pas kitą švietimo tiekėją, suteikdama jiems nemokamą maitinimą arba paramą mokinio reikmenims įsigyti.

Viena aktualiausių valstybės teikiamų paramos formų yra išmokos iš Vaikų išlaikymo fondo (toliau – Fondas), kurios yra skirtos užpildyti tėvų nevykdomą išlaikymo pareigą vaikams nustatytomis periodinėmis piniginėmis lėšomis. Išmokų mokėjimo pagrindai ir tvarka reglamentuojami LR vaikų išlaikymo fondo įstatyme²⁰⁴, kuriame numatyta, jog išmokos mokamos nepilnamečiams vaikams ir vyresniems nei 18 metų nedarbingiems asmenims, kuriems iki sukankant 18 metų buvo nustatytas invalidumas, jeigu šie vaikai negauna iš savo tėvų ar vieno iš jų viso ar dalies išlaikymo, priteisto teismo sprendimu ar teismo patvirtinta vaiko išlaikymo sutartimi. Teisę kreiptis į Vaikų išlaikymo fondo administraciją (Toliau – Fondo administracija) išmokoms iš Fondo gauti turi pareiškėjas, kuris pagal šį įstatymą, yra laikomas vienas iš tėvų, teismo sprendimu gyvenantis kartu su vaiku, arba globėjas (rūpintojas), kurie nuolatos gyvena Lietuvoje ir kurie kreipiasi į Vaikų išlaikymo fondo administratorių dėl vaiko išlaikymo lėšų mokėjimo. Atkreiptinas dėmesys, jog Fondas išimtinai teikia išmokas vaikams, kurie negauna išlaikymo periodinėmis išmokomis iš tėvų ar įtėvių, tačiau atsižvelgiant į tai, kad pareigą išlaikyti vaikus įstatymo nustatytais atvejais turi ir broliai (seserys) ir seneliai, o jų turtiniams santykiams *mutatis mutandis* taikomos XII skyriaus antrojo skirsnio (vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos), manytina, kad Fondas teiktų paramą ir tiems vaikams, kurie negauna ar gauna tik dalį išlaikymo iš artimųjų giminaičių.

Į Fondo administratorių dėl Fondo lėšų mokėjimo pareiškėjas gali kreiptis dviem atvejais – (1) jei vaikas negauna teismo sprendimu ar teismo patvirtinta vaikų išlaikymo sutartimi nustatyto išlaikymo, mokamo periodinėmis išmokomis, arba (2) tais atvejais, jei gauna tik dalį nustatyto išlaikymo²⁰⁵. Kreipiantis į Fondą be įprastų dokumentų (vaiko gimimo liudijimo, pareiškėjo asmens tapatybę patvirtinančio dokumento, prašymo ir pan.), turi būti pateikta ir nustatytos

²⁰¹ Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, *Valstybės Žinios*, 1994, Nr. 89-1706.

²⁰² Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas, *Valstybės Žinios*, 1994, Nr. 96-1873.

²⁰³ Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 73-2755.

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 144-546.

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymo 3 straipsnio 2 dalis, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 144-546.

formos antstolio pažyma²⁰⁶, kurioje turi būti nurodyta, kad pareiškėjas ilgiau kaip mėnesį negauna teismo sprendimu arba teismo patvirtinta vaikų išlaikymo sutartimi nustatyto išlaikymo arba gauna tik dalį nustatyto išlaikymo. Sprendimą dėl išmokų iš Fondo mokėjimo Fondo administracijos direktorius priima ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo prašymo su visais reikiamais dokumentais gavimo dienos. Jei sprendimas teigiamas, išmokos skiriamos nuo kreipimosi į Fondo administraciją dienos ir jos mokamos iki tol kol yra įstatyme numatyti pagrindai. Išmoka vienam vaikui per mėnesį negali būti didesnė nei 1,5 BSI dydžio. Nuo 2015 m. sausio mėn. 1 d. 1,5 BSI sudaro 57 Eur dydžio išmoką. Svarbu paminėti, jog išmokos iš Fondo mokamos tik nuo 2008 m. sausio 1 d., kai buvo įsteigtas Fondas.

Manytina, kad išmokos iš Fondo suteikia vaikui minimalią socialinę apsaugą ir tuo pačiu ragina tėvus vykdyti savo pareigą išlaikyti vaikus. Valstybei suteikiama teisė išmokėjus išmokas, regreso tvarka išieškoti vaikui išlaikyti skirtas lėšas iš asmenų, privalančių išlaikyti vaiką, tačiau nevykdančių savo pareigos (CK 3.204 str. 3 d.). Atkreiptinas dėmesys, jog valstybė įgyja teisę išieškoti pinigines lėšas tik tuo atveju, jei asmenys, privalantys išlaikyti vaiką, šios pareigos nevykdė dėl priežasčių, kurias teismas pripažino nesvarbiomis. Tačiau teismui pripažinus šias aplinkybes svarbiomis, valstybės ieškinys su regresiniu reikalavimu bus atmestas. Svarbiomis priežastimis teismas gali pripažinti tik objektyvias aplinkybes, pvz. liga, nedarbingumas ir pan.

Vertinant Fondo veiklos efektyvumą, pastebima, jog praktikoje kyla problemų, kurios riboja galimybę užtikrinti vaiko teisę į socialinę apsaugą ir garantuoti valstybės teisę reikalauti, kad asmenys, privalantys išlaikyti vaiką, sugrąžintų valstybei jos išmokėtas išlaikymo lėšas. Pirmiausiai pastebima, jog išmokos iš Fondo mokamos tik tuomet, jei išlaikymas priteistas periodinėmis išmokomis mokamomis kartą per mėnesį. Manytina, jog Fondo išmokų siejimas tik su vienu iš vaikų išlaikymo būdų (periodinėmis kasmėnesinėmis išmokomis), turėtų būti vertinamas kaip paneigiantis visų vaikų lygias teises į valstybės garantuojamą įsipareigojimą, esant Vaikų išlaikymo fondo įstatyme nustatytiems pagrindams suteikti vaikui nustatyto dydžio išlaikymą, ir turėtų būti keičiamas. Kita problema kyla dėl vaikų, kurių tėvai (motinos) neteikiantys išlaikymo savo vaikui, gyvena užsienyje ir iš kurių išlaikymo išieškojimas nevykdomas pagal CPK nuostatas (t.y. Lietuvoje veikiantis antstolis nevykdo išieškojimo). Tokiais atvejais pareiškėjas neturi galimybės Fondui pateikti nustatytos formos antstolio pažymos, patvirtinančios išlaikymo negavimo faktą, ko pasekoje, netenka teisės gauti Fondo išmokų. Ši problematika atsispindi ir Fondo pateiktoje ataskaitoje, nurodant, jog naujų prašymų dėl išmokų mokėjimo mažėjimą įtakoja ir išieškojimo negalimumo faktas, t.y. kai skolininkas negyvena Lietuvoje, kai antstolio apsiėmusio vykdyti išieškojimą veiklos vieta nesutampa su

²⁰⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 26 d. įsakymo Nr. 1R-371 „Dėl pažymos apie priteistų lėšų vaikui išlaikyti mokėjimą formos patvirtinimo“ pakeitimo, *Valstybės Žinios* 2011, Nr. 13-581.

skolininko gyvenamąją vietą²⁰⁷. Nors buvo siūlymų, jog išlaikymo negavimo faktas gali būti patvirtinamas ne tik antstolio išduodama nustatytos formos pažyma, bet ir užsienio valstybių kompetentingų institucijų išduotu dokumentu, patvirtinančiu, kad skolininkas neteikia išlaikymo vaikui, tačiau kol kas įstatyme pakitimų nėra padaryta, ko pasekoje, nepagrįstai tam tikros grupės vaikų teisės gauti socialinę paramą yra neužtikrinamos²⁰⁸. Kita problema susijusi su valstybės regresio teisės įgyvendinimu – skolininkai įprastai vengia vykdyti pareigą valstybei, piktnaudžiauja, slepia savo tikrąją finansinę padėtį, todėl valstybė negali išieškoti išmokėtų piniginių lėšų skolininko vaikui. Pabrėžiant šios problemos aktualumą, paminėtinas nacionalinėje teisės doktrinoje nurodytas palyginimas, jog Lietuvoje išieškojimas iš skolininkų po dviejų Fondo veiklos metų tesiekė 0,39 proc. išmokėtų sumų, kai tuo tarpu Latvijoje analogiško fondo išieškojimas iš skolininkų siekia apie 90 proc.²⁰⁹ Siekiant pagerinti Fondo veiklą, kaip sektiną pavyzdį galima būtų laikyti Latvijoje įsteigtos analogiškos Fondui institucijos praktiką – jei asmuo nemoka vaikui išlaikymo ir negrąžina Fondui skolos, jis tampa valstybės skolininku, o tai reiškia, jog jis negali gauti valstybės teikiamų paslaugų (pvz.: nekilnojamojo turto registravimo), jo turtas privalomai stebimas valstybės institucijų, taip pat yra ribojamos tam tikros teisės (pvz.: sunkiau įgyti vairuotojo pažymėjimą, gauti banke paskolą, areštuojamos sąskaitos, nekilnojamojo turto sandorių apribojimas ir pan.)²¹⁰. Manytina, kad pritaikius naujas priemones įgyvendinant valstybės regresio teisę, Fondo veikla taptų efektyvesnė.

Valstybės teikiama parama pasireiškia ne tik teikiant tam tikro dydžio išmokas ir pašalpas, bet ir suteikiant vaikui globą (rūpybą), kuri gali būti nuolatinė arba laikinoji. CK XVIII skyriuje reglamentuojami nepilnamečio vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindai, rūšys, formos, pabaiga. Viena iš naujesnių valstybės teikiamos paramos (globos) formų yra „Gyvybės langelis“, suprantamas kaip saugiai įrengta vieta, kurioje, siekiant įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje ir kituose teisės aktuose nustatytą neatimamą vaiko teisę gyventi, gali būti paliktas naujagimis²¹¹. Pirmasis pasaulyje „gyvybės langelis“ buvo įrengtas XII a. pabaigoje Vatikane, „Šventosios Dvasios“ ligoninėje, kur buvo priimami ir prižiūrimi mamų palikti kūdikiai, iki tol mirdavę gatvėje. Pirmieji šiuolaikiniai „gyvybės langeliai“ įrengti Vokietijoje 2000 metais, o

²⁰⁷ Vaikų išlaikymo fondo 2013 m. veiklos ataskaita, [interaktyvus], < file:///C:/Users/User/Downloads/sadm_veiklos_ataskaita_2013_v2.pdf >, [žiūrėta 2015-04-08].

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir Darbo ministerijos aiškinamasis raštas 2010-01-20 *Dėl norminių teisės aktų stebėsenos* Nr. (10.11-6) SD-281.

²⁰⁹ Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *supra* note 10.

²¹⁰ Vaikų išlaikymo fondo įstatymo ex-post poveikio vertinimas. Sprendimo poveikio baigiamojo (ex-post) vertinimo metodikos bandomasis vertinimas. [interaktyvus], 2011. < <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/8-VIF%20Vertinimas%20final.pdf> >, p. 9.

²¹¹ Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiksnių nustatytą laikinąją globą vaikui, rastam sveikatos priežiūros įstaigoje arba įstaigoje, kurioje įsteigtas „Gyvybės langelis“ tvarkos aprašas, patvirtintas 2012-10-24 Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus Nr. 30-2061.

Lietuvoje atsirado tik nuo 2009 metų. Radus vaiką „gyvybės langelyje“, jei vaiko tėvai nežinomi, teisės aktų nustatyta tvarka skyriaus vedėjas paveda skyriaus globos ir įvaikinimo poskyrio specialistui teisės aktų nustatyta tvarka gauti vaiko gimimo pažymėjimą, informuoti apie rastą vaiką Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės ir darbo ministerijos, organizuoti vaiko gimimo registravimą. Jei „gyvybės langelyje“ rastas vaikas, kurio kilmę galima nustatyti (pvz. paliktas gimimo liudijimas), skyriaus vedėjas paveda skyriaus seniūnijos inspektoriui ir mobiliosios pagalbos poskyrio inspektoriui susisiekti su vaiko motina, išsiaiškinti jos ketinimus dėl rasto vaiko, paaiškinti motinos teises ir pareigas bei nesirūpinimo vaiku pasekmes. Jeigu iš prie rasto vaiko paliktų dokumentų galima nustatyti kas yra vaiko tėvas, susisiekti būtina ir su juo. Jei tėvai nepareiškia noro susigrąžinti vaiką ir atlikti tėvų pareigų, skyriaus globos ir įvaikinimo poskyrio specialistas organizuoja rasto vaiko gimimo registravimą (jeigu vaiko gimimas nėra įregistruotas). Bet kuriuo atveju radus vaiką „gyvybės langelyje“ per tris darbo dienas nuo pranešimo apie rastą vaiką gavimo dienos rastam vaikui nustatoma laikinoji globa²¹². „Gyvybės langelio“ įkūrimas ES valstybėse vertinamas dviprasmiškai – vieni laikosi nuomonės, jog jis apsaugo svarbiausią vaiko teisę į gyvybę, o kiti siūlo nesuabsoliutinti šios vertybės, pavyzdžiui JT Vaiko teisių komitetas ragina šalis uždaryti „gyvybės langelius“, pabrėždamas, jog tai pažeidžia vaiko teisę žinoti savo kilmę, atima teisę į giminaičių globą, pažeidžia tėvystės teises. Vertinant šią valstybės politiką išlaikymo santykių kontekste, galima diskutuoti ar valstybė įsteigdama „gyvybės langelį“ nesukūrė palankesnių sąlygų vengti Konstitucijoje įtvirtintos tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus? Tėvų pareiga išlaikyti vaikus yra absoliuti, jie privalo išlaikyti savo nepilnamečius vaikus tiek gyvendami santuokoje, tiek atskirai, tiek nutraukę santuoką, tiek atskyrus vaikus nuo tėvų, tiek apribojus tėvams valdžią (pvz.: jei vaikas buvo globojamas valstybės (savivaldybės) sąskaita, išlaikymo suma vis tiek išieškoma iš vaiko tėvų). Tačiau, tėvams palikus vaiką „gyvybės langelyje“ visos jų pareigos, tarp jų ir išlaikymo pareiga, vaiko atžvilgiu išnyksta. Tokiu būdu tėvams nepagrįstai suteikiama teisė išlikti nežinomiams, nevykdyti konstitucinių pareigų ir galiausiai net likti nenubaustiems. Manytina, jog tokia valstybės diegiama praktika labiau pažeidžia vaiko interesus ir sudaro teisinę sąlygą tėvų piktnaudžiavimui, nei apsaugo vaiko interesus.

Apibendrinant valstybės vaidmenį vaikų išlaikymo kontekste, iš dalies galima sutikti su prof. A. Vaišvilos nuomone, jog valstybei pasiskelbus „socialine“ arba „visuotine gerovės“ valstybe, vaiko teisių gynėja ir sistemingų labdarų dalintoja („gyvybės langelis“, vaikų namai, socialinis būstas, valstybės išmokos) tėvams atsiranda galimybės vengti konstitucinių pareigų vykdymo

²¹² Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiksnių nustatant laikinąją globą vaikui, rastam sveikatos priežiūros įstaigoje arba įstaigoje, kurioje įsteigtas „Gyvybės langelis“ tvarkos aprašas, patvirtintas 2012-10-24 Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus Nr. 30-2061.

arba ženkliai palengvinti jų vykdymą²¹³. Tačiau suabsoliutinti šios minties nederėtų, valstybės vaidmuo vaikų išlaikymo procese yra neabejotinai svarbus, nes ji apsaugo vaikų interesus, kai to negali padaryti vaiko tėvai ar kiti pagal įstatymą privalantys išlaikyti vaiką asmenys.

²¹³ Vaišvila A., „*Kitos Šeimos formos*“ arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. Socialinės mokslų studijos, 2012, 4(3), p. 953-972.

IŠVADOS

1. Išlaikymo prievolės skolininku, t.y. subjektu, įgyvendinančiu pareigą išlaikyti vaiką – neabejotinai laikomi tėvai. Nesant tėvų ar negalint jiems teikti išlaikymo, pareiga išlaikyti vaikus pereina kitiems subjektams – artimiesiems giminaičiams – broliams, seserims, seneliams. Įstatyme išlaikymo pareiga numatyta ir valstybei (CK 3.204 str.), tačiau valstybė nėra išlaikymo prievolės subjektas (skolininkas), ji tik teikia socialinę paramą. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai pareiga teikti materialinį išlaikymą kildinama iš paveldėjimo teisinių santykių (pvz. kai įpėdiniui paveldėto turto ribose perleidžiama išlaikymo pareiga), tačiau dėl to, jog ši prievolė saisto paveldėtą turtą, o ne asmenį, subjektu toks asmuo nelaikytinas. Išlaikymo prievolės subjektu taip pat nelaikytinas asmuo, kuriam išlaikymo pareiga kilo iš deliktinių santykių (pvz. esant kaltam dėl maitintojo netekimo), nes išlaikymo teikimas ir žalos atlyginimas periodinėmis išmokomis yra netapatūs institutai.

2. Kai išlaikymo pareigą vykdė ne biologinis vaiko tėvas, jo teisė atgauti be pagrindo teiktas lėšas vaiko išlaikymui negali būti ginama taikant nepagrįsto praturtėjimo instituto nuostatas, nes vaikui priklausančios lėšos, gaunamos kaip išlaikymas, netampa vieno iš tėvų nuosavybe. Tokiu atveju, vienas iš gynybos būdų gali būti prašymas atlyginti nuostolius, tačiau tik esant nustatytai sąlygai – vaiko motinos kaltei.

3. Kai kurių valstybių (pvz. Anglija, Švedija) teisinėse sistemose neabejotinai egzistuoja teisinis ryšys tarp tėvų teikiamo išlaikymo dydžio ir kiekvieno iš tėvų dalyvavimo auklėjime intensyvumo. Tai reiškia, kad nuo to, kaip dažnai nereziduojantis tėvas praleidžia laiko su savo vaiku (skaičiuojama paromis), atitinkamai yra mažinamas išlaikymo dydis. Nemaža dalis valstybių laikosi pozicijos, jog sistema „kuo daugiau matai, tuo mažiau moki“ nėra tinkamai ištyrinėta, neaiškūs socialiniai ir psichologiniai faktoriai. Lietuvos teisei sistemai taip pat nėra būdingas šis teisinis ryšys, nors praktikoje pasitaiko tokio pobūdžio apraiškų. Sprendžiant klausimą dėl išlaikymo dydžio nustatymo siūlytina vadovautis ne tik nusistovėjusiais kriterijais, bet ir atsižvelgti į tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimo intensyvumą.

4. Nevykdant pareigos išlaikyti vaikus gali kilti dvejojo pobūdžio teisinės pasekmės – civilinės ir baudžiamosios. Nors įstatyme nėra įtvirtintas jų eiliškumas, bet praktikoje laikomasi pozicijos, jog tik išnaudojus civilines teises priemones galima kreiptis baudžiamąjį procesą. Skolininkui neturint lėšų ar turto ir kurio antstolis galėtų išieškoti išlaikymą, vykdymo procesas tampa viena silpniausių šalies teisinės sistemos grandžių. Tuo tarpu, asmuo baudžiamajon atsakomybėn traukiamas pagal BK 164 str., tik jei yra nustatoma, kad jis galėdamas vykdyti sprendimą, tyčia to nedaro. Dažnai baudžiamąjį procesą inicijavimas veikia kaip prevencinė priemonė, siekiant priversti asmenį vykdyti išlaikymo pareigą. Nors

baudžiamosios atsakomybės taikymas už pareigos išlaikyti vaiką vengimą vertinamas kontraversiškai, tačiau manytina, kad tik balansavimas tarp išlaikymo išieškojimo civilinio proceso tvarka ir bauginimo baudžiamąja atsakomybe gali maksimaliai užtikrinti vaiko teisę gauti išlaikymą.

5. CK nėra įtvirtintas artimųjų giminaičių eiliškumas teikiant išlaikymą vaikui, tačiau tiek doktrinoje, tiek praktikoje nurodoma – pirmenybė teikiama broliams (seserims), o jų nesant ar negalint iš jų išieškoti išlaikymo, pareiga pereina seneliams. ES valstybėse pareiga išlaikyti vaikus artimiesiems giminaičiams reglamentuojama įvairiai – vienur artimųjų giminaičių kaip subjektų ratas susiaurinamas ir pareiga išlaikyti kyla tik seneliams, kitur priešingai – išplečiamas įtraukiant ne tik senelius, bet ir brolius (seseris) bei pusiau brolius (pusiau seseris), kurie suprantami kaip turintys vieną bendrą tėvą (motiną). Dar kitose valstybėse – pareiga giminaičiams apskritai nėra numatyta. Taigi, pareigą išlaikyti vaikus artimiesiems giminaičiams pripažįstama ne visose valstybėse, o ten kur pripažįstama – praktikoje retai taikoma. Tam įtakos turi – realiai nesusiklostančios aplinkybės, efektyvesni vaiko teisių apsaugos gynimo būdai – globa (rūpyba) bei palanki valstybės paramos politika.

6. Valstybė nėra išlaikymo prievolės skolininkas, ji tik teikia socialinę paramą. Nors socialinė paramos ir išlaikymo tikslas tas pats – paramos reikalingiems asmenims išlaikymo teikimas, tačiau socialinė parama savo prigimtimi negali būti prilyginama išlaikymo teikimui. Parama pasireiškia įvairiomis formomis – pirmiausiai per įvairias socialines išmokas (pvz. parama mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir pan.). Taip pat išmokomis iš Vaikų išlaikymo fondo (VIF), kurios, deja, neužtikrina visų vaikų teisės gauti išlaikymą (pvz. vaikų kuriems išlaikymas priteistas ne periodinėmis išmokomis arba vaikų, kurių nevykdantis pareigos tėvas gyvena užsienio valstybėje). Taip pat valstybė išlaikymo pareigą įgyvendina veikdama per „gyvybės langelį“. Ši paramos forma, vertinant išlaikymo prievolės kontekste, neatitinka vaiko interesų, nes palikus vaiką „gyvybės langelyje“ visos tėvų pareigos, tame tarpe ir pareiga išlaikyti, vaiko atžvilgiu išnyksta, o tėvams nepagrįstai suteikiama teisė išlikti nežinomiems, nevykdyti konstitucinių pareigų ir galiausiai net likti nenubaustiems.

7. Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojantis subjektų, įgyvendinančių pareigą išlaikyti vaikus, ratas dažnai neužtikrina vaiko teisės gauti išlaikymą. Tėvams nevykdant pareigos išlaikymo išieškojimo efektyvumas priklauso nuo tėvų turinės padėties, jei tėvai piniginių lėšų ar turto neturi – vaikas realiai išlaikymo negali gauti. Tokiu atveju kreiptis į kitus subjektus – artimuosius giminaičius, yra pakankamai sudėtinga, nes būtina atitikti įstatyme numatytas sąlygas, kurios realybėje retai kada susiklosto. Tuomet vienintelė išeitis, siekiant užtikrinti vaiko teisę gauti išlaikymą, lieka kreiptis į valstybę, kurios teikiamas išlaikymo dydis, deja, negali užtikrinti net būtinųjų vaiko poreikių patenkinimo.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės Žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės Žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas, *Vyriausybės Žinios*, 1969, Nr. 21-186.
6. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006. Nr. 130-4889.
7. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, *Valstybės Žinios*, 1994, Nr. 89-1706.
8. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas, *Valstybės Žinios*, 1994, Nr. 96-1873.
9. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 73-2755.
10. Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2006, Nr. 144-546.
11. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *Valstybės Žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 9 d. nutarimas „Dėl periodinėmis išmokomis priteisto išlaikymo sumos ir atlyginamos žalos indeksavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės Žinios*, Nr. 684.
13. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 26 d. įsakymo Nr. 1R-371 „Dėl pažymos apie priteistų lėšų vaikui išlaikyti mokėjimą formos patvirtinimo“ pakeitimo, *Valstybės Žinios* 2011, Nr. 13-581.
14. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir Darbo ministerijos aiškinamasis raštas 2010-01-20 *Dėl norminių teisės aktų stebėsenos* Nr. (10.11-6) SD-281.
15. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija . *Valstybės Žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
16. Europos Tarybos konvencija dėl nesantuo Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiksmų nustatant laikinąją globą vaikui, rastam sveikatos priežiūros įstaigoje arba įstaigoje, kurioje įsteigtas „Gyvybės langelis“ tvarkos aprašas, *Valstybės Žinios*, 1997, Nr. 60-1404.

17. 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas Nr. 805/004 dėl Europos vykdomojo rašto.
18. 2008 m. gruodžio mėn. 18 d. Tarybos Reglamentas (EB) 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje.

Teismų praktika

19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A.G. v. M.G.* (bylos Nr. 3K-3-80/2003).
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“, *Teismų praktika*. 2005, Nr. 23.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-129/2006).
22. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje. *L.S. v. V.S.* (bylos Nr. 3K-3-236/2006).
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 7 d. nutartis nutartis *G.K. v. G.S.*, (bylos Nr. 3K-7-6/2007).
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje *S.B. v. R.B.* (bylos Nr. 3K-3-177/2007).
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2007-06-07 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
26. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-291/2008).
27. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-7-68/2009).
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3d. nutartis civilinėje byloje *Vaiko teisių apsaugos skyrius V.D.M. v. A.D.* (bylos Nr. 3K-3-95/2009).
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. V. B.K.* (bylos Nr. 3K-3-189/2009).
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *I.R. v. J.R.* (bylos Nr. 3K-7-204/2009).

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje *A.K. v. I.B.-K.*, (bylos Nr. 3K-3-239/2009).
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje *I.V. v. D.V.* (bylos Nr. 3K-3-495/2009).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 18 d. nutartį civilinėje byloje *R. P. v. E. J.*, (bylos Nr. 3K-3-37/2010).
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *D.B. v. K.M.* (bylos Nr. 3K-3-71/2010).
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 3K-3-114/2010).
36. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje *R.A. v. A.A.* (bylos Nr. 3K-P-186/2010).
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje *D.V.J. v. V.J.*, (bylos Nr. 3K-3-243/2010).
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. A. v. L. M.*, (bylos Nr. 3K-3-281/2010).
39. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V.Z. v. E.Z.* (bylos Nr. 3K-3-154/2011).
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-139/2011.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-238/2011).
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *L.P. v. Š.P.* (bylos Nr. 3K-3-513/2011).
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A.K. v. J.K.* (bylos Nr. 3K-3-528/2011).
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *A.B. v. I.B.* (bylos Nr. 3K-3-37/2013).
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje *V.Z. v. R.Z.* (bylos Nr. 3K-7-24/2013).
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *P. R. R., S. V. R. v. P. D.* (bylos Nr. 3K-3-218/2013).
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje *J.J. v. A.A.J.* (bylos Nr. 3K-3-276/2013).

48. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje *N.P. v. A.P.* (bylos Nr. 3K-3-491/2013).
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *I.K. v. S.K., V.R.*, (bylos Nr.3K-3-596/2013).
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-9/2014).
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr.2K-601/2014).
52. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skuriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio mėnesio 9 d. nutartis civilinėje byloje *J.V. v. D.V.*, (bylos Nr. 2A-156-464/2009).
53. Kauno apygardos teismo 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje *V.A. v. R.T.P.* (bylos Nr. 2A-727-173/2011).
54. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2T-46/2012).
55. Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I.M. v. L.M.* (bylos Nr. 2A-1919-413/2012).
56. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje nutartis *S.R. v. A.R.*, (bylos Nr.Nr. 2A-293-173/2013).
57. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje *A.K. v. R.L. K.L.*, (bylos Nr. 2A-340/2013).
58. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2013 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje *D.P. v. R.K.* (bylos Nr. N2-3670-642/2013).
59. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *R.V. v. R.V.* (bylos Nr. 2S- 344-440/2014).
60. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2S- 344-440/2014).
61. Šiaulių apygardos teismo Civilinių byų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2S-344-440/2014).
62. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 28 d. nutartis *V.S. v. D.D.* civilinėje byloje (bylos Nr. 2A-978-640/2014).
63. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014-12-22 nutartis civilinėje byloje *Ž.L. v. Z.L.* (bylos Nr. 2A-1679-232/2014).
64. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2A-64-273/2015).

65. Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje *N.B. v. A.B.* (bylos Nr. 2A-85-264/2015).
66. Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo civilinė byla *S.J. v. V.J.* (bylos Nr. N2-1133-55/2011).
67. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2013-06-17 nutartis civilinėje byloje *D.P. v. R.K.* (bylos Nr. N2-3670-642/2013).
68. Kelmės rajono apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas civilinėje byloje *J.B. v. E.Š.*, (bylos Nr. 2-571-446/2014).
69. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 16 d. sprendimas civilinėje byloje *R.Š. v. R.B.* (bylos Nr. N2-6410-792/2014).
70. Kėdainių rajono apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 18d. sprendimas civilinėje byloje *S.M v. D.M.* (bylos Nr. 2-1897-813/2014).

Specialioji literatūra

71. Bainham A., Lindley B., Richards M. and Trinder L., *Children and their Families: Contact, Rights and Welfare*, Hart Publishing, Oxford-Portland, Oregon, 2003
72. Harry D. Krause, Linda D., Elrod, et al. *Family Law Cases, comments and questions*. St. Paul, 2003.
73. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005.
74. Mikelėnas V., *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009.
75. Mikelėnas V., *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002.
76. Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z., Mizaras V., Bakanas A., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečios knygos komentaras*. Justitia. 2002.
77. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S., *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia.
78. Pakalniškis V., Gumuliauskienė L., Dambrauskaitė A. et al., *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*, Vilnius, 2013.
79. Pranka, D., *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
80. Sagatys G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
81. Vaitkevičius P.S., *Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai*, Justitia 2006.

Straipsniai

82. Amato P. R., Meyers C.E. and Emery R. E., *Changes in Non-Resident Father-Child Contact from 1976 to 2002*, Family Relations – Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies.
83. Arries Ph., *Centuries of Childhood A Social History of Family Life* , Vintage 1965.
84. Altman S., *A Theory of Child Support*, Internatinal Journal of Law, Policy and the Family, 2003.
85. Baiham A., *Children and their Families: Contact, Rights and Welfare*, Hart Publishing, Oxford-Portland, Oregon, 2003.
86. P.Beaumont, B.Hess, L. Walker, S. Spancken, *The Recovery og maintanance in the EU and Worldwide*, ISBN:978-1-84946-573-1.
87. Black J., Bridge J., Bond T., *A practical approach to Family law*, Oxford University press ISBN 0-19-926403-1.
88. Carbone, J; Cahn N., *Marriage, Parentage, and Child support*, Family Law Quarterly., 2011.
89. Curry – Sumner I., *Transnational Recovery of Child Maintenance in Europe: the Future is Bright, The Future is Central Authorities*, UCERF, Molengraaff Institute for Private Law, Utrecht University.
90. Fedosiukas, O., *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir praktika*, Jurisprudencija, 2012.
91. Felhberg B. and Smyth B., *Scild Support and Parent - Child contact*, Australian Institute of Family Studies, Family Matters member No. 57, Spring/Summer 2000.
92. Gay R.F., Palumbo G.J., *The Child Support Guideline Problem*, 1998.
93. Grinevičiūtė K., *Vengimo išlaikyti vaiką baudžiamojo teisinio vertinimo problemos*. Jurisprudencija, 2014.
94. Gumuliauskienė L., Višinskis V., *Antstolio procesinių veiksmyatlikimas elektroniniu būdu: galimybės ir problemos*, Jurisprudencija. 2012.
95. Harris – Short S., MILES J., *Family Law : Text, Cases, and Materials*. Oxford : Oxford University Press, 2011.
96. Harris – Short S., Miles J., *Family Law: Text, Cases, and Materials*. Oxfor : Oxford University Press, 2011.
97. Harry D. Krause, Linda D., Elrod, Garrison M., ir kt. *Family Law Cases, commens and questions*. St. Paul, 2003.

98. Helmut K., Brandensten M., *Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė?*, Teisės problemos. 2009 Nr. 2 (64)
99. Higdon MJ., *Fatherhood by conscription: nonconsensual insemination and the duty of child support*, Georgia Law Review. 2011.
100. Jill E. *Siblings in Law*, 65 Vand., 897 (2012), P 897-932.
101. Jovaišas K., *Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui*, Teisės problemos, 1997.
102. Kabašinskaitė D., *Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika*, Filosofija, sociologija, 2002.
103. Kairienė B., Jekaitytė L., *Vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu*, Mokslo darbai, 2010, Nr. 9(1).
104. Kudinavičiūtė I., *Nepilnamečių emancipacija: nuolatinis ar eksperimentinis statusas*, Jurisprudencija. 2002, Nr. 31(23).
105. Kudinavičiūtė-Michailovienė I., Vėgelienė J., *Child Maintenance: Several Topical Theoretical and Practical Aspects*, Jurisprudencija, 2012.
106. Nocius, J., *Nusikaltimai žmogui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
107. Price, MS., *Divorce Issues and the Special Needs Child*, American Journal of Family Law. 2011.
108. Rešetar B., *The Link Between Child Maintenance and Contact*. The future of Family Property in Europe (European Law Family Series vol. 29) Anwerp-Oxford-Portland, 2011.
109. Ridge T., *Supporting Children? The Impact of Child Support Policies on Children's Wellbeing in the UK and Australia*. Journal of Social Policy, 2005.
110. Sagatys G., *Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai*, Jurisprudencija, 2005, t. 67(59).
111. Sagatys G., *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*, Jurisprudencija, 2005, t1 (63), 23-33, p. 26.
112. Višinskis V., *Teismų sprendimo vykdymo vieta*, Jurisprudencija, 2006.
113. Šimonis M., Januškienė J., *Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje*. Teisės problemos. 2001, Nr. 4.
114. Žalnierius L., Girdenis T., *Vengimo išlaikyti vaiką probleminiai kvalifikavimo aspektai ir alternatyvūs normai instrumentai*, Jurisprudencija, 2013.
115. Антокольская М.В., *Семейное право institutiones*, Москва: Юристъ, 2000.

Kita literatūra

116. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (pirmosios instancijos teismuose), [interaktyvus], <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei/statistika/106>>.
117. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-03-31], <<http://dz.lki.lt/search/>>.
118. Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais, 2012 m., lapkritis, [interaktyvus], <http://deinstitutionalisationguide.eu/wp-content/uploads/2013/04/Common-European-Guidelines_Lithuanian-version_EDITED.pdf>.
119. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
120. Ieškiniai dėl išlaikymo, [interaktyvus], <http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm>.
124. Vaikų išlaikymo fondo 2013 metų veiklos ataskaita Nr. A1-5, patvirtinta Vaikų išlaikymo fondo administracijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus, [interaktyvus], <http://www.vif.lt/VIFA/FAILAI_I/2013M_VI.PDF>.
125. Vaikų išlaikymo fondo 2013 m. veiklos ataskaita, [interaktyvus], <file:///C:/Users/User/Downloads/sadm_veiklos_ataskaita_2013_v2.pdf>.
126. Vaikų išlaikymo fondo įstatymo ex-post poveikio vertinimas. Sprendimo poveikio baigiamojo (ex-post) vertinimo metodikos bandomasis vertinimas. [interaktyvus], 2011. <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/8-VIF%20Vertinimas%20final.pdf>.

ANOTACIJA

Šio magistro baigiamojo darbo esmė yra išnagrinėti pareigos išlaikyti vaiką ir ją įgyvendinančių subjektų ypatumus (subjekto sampratą, išlaikymo priteisimo tvarką, dydį, formą ir jų pakeitimus, artimųjų giminaičių tarpusavio eiliškumą teikiant išlaikymą bei valstybės vaidmenį išlaikymo kontekste) ir jų pagrindu nustatyti ar Lietuvos teisinėje sistemoje yra pakankamai užtikrinama vaiko teisė gauti išlaikymą.

Atlikus tyrimą, darytina išvada, jog Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojantis subjektų, įgyvendinančių pareigą išlaikyti vaikus, ratas dažnai neužtikrina vaiko teisės gauti išlaikymą. Teigiamą kitų šalių praktiką tokio pobūdžio bylose turėtų būti integruojama nacionalinėje teisėje.

Pagrindinės sąvokos: vaikas, tėvų pareiga išlaikyti vaiką, kitų subjektų pareiga išlaikyti vaiką, išlaikymo dydis ir forma, išlaikymo pareigos nevykdymo teisinės pasekmės, valstybė.

ANOTATION

The aim of this MA paper is to analyze the properties of the duty to maintain a child, as well as the particularities of the entities implementing it (the concept of an entity, the adjudgement of the maintenance, its amount, form and changing of any of these, the order by which it is determined which close relative has to maintain the child, and the role of the State in relation to child maintenance). On this basis, the research attempts to determine if a child's right to receive maintenance is ensured enough in the legal system of Lithuania. Having completed the research, it can be concluded that the procedure of implementing child maintenance in the legal system of Lithuania does not fully ensure a child's right to receive said maintenance. The positive practice of other countries in cases of this type should be integrated into and become a part of national law.

Key words: child, the duty of parents to maintain a child, the duty of other entities to maintain a child, the amount and form of maintenance, the legal consequences of not fulfilling the duty of maintaining your child, the State.

SANTRAUKA

Pareiga išlaikyti vaiką ir ją įgyvendinantys subjektai

Šio darbo tikslas – atskleisti pareigos išlaikyti vaikus ir ją įgyvendinančių subjektų teisinę charakteristiką ir nustatyti ar tinkamai yra įgyvendinama vaiko teisė gauti išlaikymą. Darbe teorinių ir empirinių metodų pagalba yra analizuojama subjekto įgyvendinančio pareigą išlaikyti vaikus samprata, aptariami probleminiai tėvų, kaip ordinarinio subjekto, pareigos išlaikyti vaikus aspektai, akcentuojant išlaikymo dydžio nustatymo problematiką (t.y. analizuojama teisinio ryšio egzistavimas tarp išlaikymo dydžio ir tėvų bendravimo su vaiku intesyvumo), išlaikymo formos nustatymo ir pakeitimo tvarką, išlaikymo priteisimo momentas. Taip pat – nagrinėjamos civilinės ir baudžiamosios teisinės pasekmės dėl pareigos išlaikyti vaiką nevykdymo.

Atskirai analizuojami kitų subjektų (brolių, seserų, senelių) įgyvendinančių išlaikymo pareigą ypatumai. Išanalizavus užsienio valstybių praktiką ir palyginus ją su Lietuvoje susiklosčiusia situacija, išgryninamos ir pateikiamos priežastys dėl kurių kitų subjektų pareiga išlaikyti vaikus tiek nacionalinėje, tiek užsienio praktikoje retai kada įgyvendinama. Darbe, taip pat, detaliam analizuojamas valstybės, kaip socialinės paramos davėjos, vaidmuo vaikų išlaikymo santykių kontekste.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama nacionalinė ir užsienio mokslinė literatūra, teisės aktai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir žemesnės instancijos teismų praktika. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino, jog Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojanti pareigos išlaikyti vaiką įgyvendinimo tvarka nepakankamai užtikrina vaiko teisę gauti išlaikymą.

SUMMARY

Duty to maintain a child and its implementing entities

The goal of this paper is to disclose the legal characteristics of the duty to maintain a child and the entities that implement it, and to determine if a child's right to receive maintenance is being properly exercised. By using both theoretical and empirical methods this study makes an attempt to: analyze the concept of the entity performing the duty of maintaining a child; discuss the problematic aspects of maintaining a child for a parent/parents as an ordinary entity with emphasis on the problems of determining the exact amount of maintenance (i.e., the existence of a legal relationship between the amount of maintenance and the intensity of the communication between parents and children), the setting or changing of the form of maintenance, and the adjudgement of the maintenance itself. The consequences of not fulfilling the duty of maintaining your child according civil and criminal law will also be looked at.

The analyses of other entities (brothers, sisters, grandparents) which fulfill the duty of maintaining a child are examined separately. After having analyzed the practices of foreign countries and compared it with the situation now seen in Lithuania, the reasons are made clear as to why the duty of some entities to maintain a child are rarely ever carried out both on a national scale and abroad. This report also analyzes with great detail the role of the State, as a provider of social support, in relation to child maintenance.

This MA paper includes analyses of national and foreign literature, legislation, the practice of the Supreme Court of Lithuania, as well as lower courts. The results of the research have confirmed that the procedure of implementing child maintenance in the legal system of Lithuania does not fully ensure a child's right to receive said maintenance.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015 - 04 - 28
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Civilinės teisės instituto civilinės teisės studijų

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė)

Gintarė Urbikaitė

(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Pareiga išlaikyti vaiką ir ją įgyvendinantys subjektai“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų

metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)